

Barns seksualitet

*En kvalitativ intervjustudie om barnehagepersonalets
møte med barns seksuelle uttrykk*

Gina Hval Guldahl

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Institutt for spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

31. mai 2019

Barns seksualitet

En kvalitativ intervjustudie om barnehagepersonalets møte
med barns seksuelle uttrykk

© Gina Hval Guldahl

2019

Barns seksualitet

Gina Hval Guldahl

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Tittel: Barns seksualitet. En kvalitativ intervjustudie om barnehagepersonalets møte med barns seksuelle uttrykk.

Bakgrunn og formål

Formålet med denne undersøkelsen er å undersøke hvordan barnehagepersonalet møter barns seksuelle uttrykk med bakgrunn i sin kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. Studien er en masteroppgave i spesialpedagogikk med fordypning i psykososiale vansker. Oppgaven vil være spesialpedagogisk relevant da spesialpedagogisk kunnskap kan være med på å videreutvikle barnehagen i tråd med barnehagens verdigrunnlag og samfunnsmandat. Masteroppgaven kan være et bidrag, eller anvendes som inspirasjon til et felt som er forsket lite på. Oppgaven kan bidra til en bevisstgjøring av kompetanse og holdninger om barns seksualitet, og gi mulighet for videre refleksjon for mennesker i arbeid med barn, eller andre som er interesserte i temaet. Kunnskap om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse i barnehagen kan bidra til at barns seksuelle uttrykk blir møtt med en praksis som er bygget på faglig kompetanse og reflekterte holdninger.

Seksualitet handler om identitet, følelser og glede, og er et utviklingsområde barn trenger støtte til å utvikle og håndtere. Seksualitet handler om å bli sett, behov for tilhørighet, og er livsviktig for mennesket (Hegge, 2018). Seksuell helse dreier seg om fysisk, mental og sosial velvære relatert til seksualitet. En god seksuell helse er en ressurs og beskyttelsesfaktor som fremmer livskvalitet og mestringsferdigheter (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016).

En barnehage der barns seksuelle uttrykk blir møtt med faglig kompetanse og reflekterte holdninger vil kunne være med på å bidra til at barna utvikler en god seksuell helse. Om barn opplever voksne som er trygge og kompetente og snakker åpent om kropp, grenser, følelser og seksualitet vil de få muligheten til å utvikle et trygt forhold til egen kropp og egne grenser, samtidig som de lærer seg å respektere andres grenser (Aasland, 2014). Studien «Langvarig taushet om seksuelle overgrep» viser at det i gjennomsnitt tar 17, 2 år før barn som utsettes for seksuelle overgrep forteller om dette til noen. Studien peker på at barn og unge trenger kunnskap om seksualitet for å kunne utvikle et begrepsapparat slik at de kan forstå og formidle hva de har blitt utsatt for (Steine, et.al, 2016). Derfor kan kompetanse om barns seksualitet også være et viktig bidrag når det kommer til barnehagens arbeid med forebygging og avdekking av seksuelle overgrep.

Problemstilling og metode

Studiens problemstilling er; *Hvordan møter barnehagen barns seksuelle uttrykk med bakgrunn i sin kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse?* For å svare på studiens problemstilling er det valgt å anvende kvalitativ metode, ved en kvalitativ intervjustudie bestående av fem forskningsintervju. Studiens informanter er fem personer med tilknytning til barnehage og fagfeltet, og består av tre pedagogiske ledere og to ekspertinformanter. Analysemetoden som er anvendt er temasentrert analytisk tilnærming.

Studiens hovedfunn

1. Det oppleves en usynliggjøring av og et manglende fokus på barns naturlige og positive seksualitet og seksuell helse i barnehagelærerutdanningen, barnehagens retningslinjer, offentlige dokumenter og gjennom media. Informantene som arbeider i barnehage uttrykker at den kunnskapen de har om barns seksualitet og seksuell helse stort sett er knyttet til seksuelle overgrep.
2. Intervjuene gir innsikt i et ønske om økt kompetanse knyttet til barns naturlige og positive seksualitet, normal og bekymringsfull seksuell atferd. Det uttrykkes at en manglende kompetanse kan gjøre personalet usikre i møte med barns seksuelle uttrykk.
3. Det kan se ut til at barns seksualitet i liten grad reflekteres over i personalgruppen. Dette gjelder også i samarbeid med foresatte. I den grad barns seksualitet diskuteres, er dette stort sett knyttet til bekymring eller konkrete hendelser.
4. Informantene opplever at personalgruppen har ulik kompetanse om barns seksualitet. Dette kan komme til uttrykk ved at barns seksuelle uttrykk blir møtt ulikt av personalet. Personalets reaksjoner på barns seksuelle uttrykk kan se ut til å ha betydning for barnas videre utvikling av seksuell helse.
5. Gjennom intervjuene fremkommer det at flere barnehager stopper barns seksuelle lek. Dette begrunnes med en frykt for grenseoverskridende hendelser mellom barn, et ønske om å beskytte barn mot seksuelle overgrep og bekymringer knyttet til samarbeid med foresatte.

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært en lærerik prosess. Barns seksualitet er et tema jeg har vært interessert i og brent for lenge. Jeg møtte derfor denne prosessen med stort engasjement. Arbeidet har vært svært utviklende faglig og personlig. Jeg har innhentet mye ny kunnskap om barns seksualitet, utvikling av seksuell helse og arbeid med barns seksualitet i barnehagen.

Jeg vil takke alle informanter som har stilt til intervju. Intervjuene ga meg mange nye innspill og perspektiver som gjorde den videre prosessen mulig. Jeg vil rette en takk til Margrete Wiede Aasland og Pia Friis for sitt bidrag til masteroppgaven, for at dere ønsket å stille som informanter, og tok dere tid til å møte meg. Samtalene med dere var lærerike, nyttige og inspirerende.

Jeg vil takke min veileder, Jan Stålhane for hjelp og støtte gjennom prosessen. Jeg vil takke familien min for at dere har interessert dere for masteroppgaven min. En takk går også til venner som har vært støttende og hjulpet meg ved diskusjoner og bidrag underveis. Anna og Marie. Takk! Takk til Johanne for gjennomlesning og gode tilbakemeldinger. Sofie, min fantastiske, dansende tvillingsau. Denne oppgaven ville ikke blitt ferdig uten deg, dine kloke og støttende ord. Du kan aldri byttes ut. Til slutt vil jeg takke kjæresten min, Victoria, og nosens bär for gode ord og en trygg armkrok.

Oslo, 31. mai 2019

Gina Hval Guldahl

Du har kjent den hele livet.

Kraften som får blodet til å bruse og suse.

Kraften som får huden til å rødme eller blekne.

Du kjente den som barn. Da du fantaserte om å la hånden stryke over den nydelige nakken til han som satt på pulten foran deg.

Du kjente det som ungdom. Da du tegnet forte og forbudte tegninger på naboens husvegg i høstmørket.

Du kjente den da du for første gang lå hud mot hud og pustet mot et annet menneske, og var veldig lykkelig og veldig engstelig på samme tid.

Vi kjenner den gjennom hele livet.

Kraften vi kaller seksualiteten.

Noen tror den seksuelle delen av oss sitter mellom beina.

Men den sitter like mye mellom ørene.

Bent Høie, helse- og omsorgsminister

Hentet fra forordet til strategien «Snakk om det! Strategiplan for seksuell helse 2017-2022».

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	13
1.1	Bakgrunn for valg av tema	14
1.2	Problemstilling	15
1.2.1	Presisering av problemstilling	15
1.3	Avgrensning	15
1.4	Begrepsavklaring	16
1.5	Oppgavens oppbygning	17
2	Teoretiske perspektiver og retningslinjer	19
2.1	Seksualitetens historie - forståelse av seksualitet	19
2.1.1	Seksualitet som reproduktiv atferd	19
2.1.2	Et sosiokulturelt perspektiv	20
2.1.3	Seksualitet som et tabubelagt tema	20
2.2	Barnehagens retningslinjer	21
2.2.1	Barnehagens verdigrunnlag og samfunnsmandat	21
2.2.2	Offentlige dokumenter	21
2.2.3	Samarbeid med foresatte	22
2.3	Barnehagepersonalets grunnsyn	23
2.3.1	Taus kunnskap og pedagogisk grunnsyn	23
2.3.2	Metakommunikasjon	24
2.4	Seksuell utvikling	24
2.4.1	Usynliggjøring av barns seksualitet	25
2.5	Seksuelle uttrykk	26
2.5.1	Seksuelle leker	26
2.5.2	Onani	27
2.5.3	Barnehagepersonalets reaksjoner på barns seksuelle uttrykk	28
2.6	Bekymringsfull seksuell atferd	29
2.7	Seksuelle overgrep	31
2.7.1	Gode og vonde hemmeligheter og berøringer	32
2.8	Oppsummering	33
3	Metode	34
3.1	Vitenskapsteoretiske perspektiver	34
3.1.1	Fenomenologi og hermeneutikk	34
3.1.2	Førforståelse	35
3.2	Kvalitativt forskningsintervju	36
3.3	Datainnsamling	37
3.3.1	Informanter	37
3.3.2	Utforming av intervjuguide	39
3.3.3	Prøveintervju	40
3.3.4	Gjennomføring av intervju	40
3.3.5	Transkripsjon, koding og analyse	42
3.4	Validitet	43
3.4.1	Validitetsdrøfting av forskerrollen	44
3.4.2	Validitetsdrøfting av forskningsopplegget	44
3.4.3	Metodisk tilnærming	45
3.4.4	Validitetsdrøfting av datamaterialet og bearbeidingen	45

3.4.5	Tolkningsvaliditet	46
3.4.6	Teoretisk validitet	46
3.5	Reliabilitet	48
3.6	Generaliserbarhet	49
3.7	Etiske betraktninger	49
4	Funn	52
4.1	Fokus på barns seksualitet	52
4.2	Personalsamarbeid	53
4.3	Samarbeid med foresatte	55
4.4	Barns seksuelle utvikling og bekymringsfull seksuell atferd	56
4.4.1	Bekymringsfull seksuell atferd	56
4.4.2	Seksuelle overgrep	57
4.5	Seksuelle leker	57
4.5.1	Barns seksuelle leker stoppes	58
4.6	Onani	59
4.7	Oppsummering	60
5	Drøfting	61
5.1	Fokus på barns seksualitet	61
5.1.1	Barnehagens verdigrunnlag	62
5.1.2	Barnehagelærerutdanningen	63
5.1.3	Media	63
5.1.4	Overgrepsskykk	64
5.1.5	Et økende fokus på barns seksualitet	66
5.2	Personalsamarbeid	67
5.2.1	Opplevelse av kompetanse om barns seksualitet	67
5.2.2	Spontane reaksjoner og taus kunnskap	67
5.2.3	Personalets reaksjoner i møte med barns verbale seksuelle uttrykk	69
5.3	Samarbeid med foresatte	70
5.3.1	Problem- eller ressursorientert tilnærming til samarbeid med foresatte	71
5.3.2	Kunnskap, åpenhet og trygghet	73
5.4	Barns seksuelle utvikling og bekymringsfull seksuell atferd	74
5.4.1	Barns seksuelle utvikling	74
5.4.2	Bekymringsfull seksuell atferd	75
5.4.3	Seksuelle overgrep	76
5.5	Seksuelle leker	78
5.5.1	Holdninger til seksuelle leker	78
5.5.2	Barns seksuelle leker stoppes	80
5.5.3	Å tillegge barn en voksens seksualitet	82
5.5.4	Frivillig og gjensidig lek	83
5.6	Onani	84
5.7	Oppsummering	85
6	Avsluttende refleksjoner	86
6.1	Studiens hovedfunn	87
6.2	Fremtidige undersøkelser	87
6.3	Pedagogiske konsekvenser	88
	Litteraturliste	90
	Vedlegg 1 – Godkjennelse fra NSD	95
	Vedlegg 2 – Samtykkeskjema utvalg 1	98
	Vedlegg 3 – Samtykkeskjema utvalg 2	101

Vedlegg 4 - Intervjuguide.....	104
Vedlegg 5 - Anbefalinger om bøker, materiale og kurs knyttet til arbeid med barns seksualitet.....	106

1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for bakgrunn for valg av tema, problemstilling, avgrensning, begrepsavklaring og oppgavens oppbygning. Denne oppgaven handler om barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk, barnehagepersonalets kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. Min bakgrunn som barnehagelærer vekket min interesse for barns seksualitet og seksuelle helse. Gjennom erfaring fra arbeid i barnehage kjenner jeg til barnehager som arbeider målrettet med barns seksualitet og seksuell helse, og barnehager som ikke gjør det.

En del av å vokse opp handler om å utvikle et godt selvilde og danne egen identitet. Dette innebærer blant annet gode muligheter for utforskning, lek og læring. Innenfor dette vil seksualiteten ta plass, og bør være en naturlig del av oppveksten (Skarpsno, 2013). Seksuell helse for barn dreier seg om å forstå og mestre egne følelser, og være trygg i egen kropp. I tillegg innebærer det å sette kroppslige grenser for seg selv og respektere andres grenser for sin kropp (Friis, 2019). Ulik forskning innen sexologifeltet indikerer at barn har en seksualitet allerede fra fosterstadiet (Bancroft, 2003; Langfeldt, 2000; Træen, 2008). Barn utforsker kroppen sin, tar på kjønnsorganene sine, og kjenner at det føles godt. De utforsker egen og hverandres kropp fra tidlig alder, og dette kan kalles for seksuell lek. I følge Langfeldt (2000) er seksuell lek fylt av glede, positive følelser, nysgjerrighet og gjensidighet, og skal være en lek alle involverte ønsker å delta i. Barn er i barnehagen store deler av dagen. Hvordan samfunnet speiler barnets seksualitet og møter barnas ulike seksuelle uttrykk, vil være viktig for individets måte å uttrykke seksualitet på senere i livet. De voksnes reaksjoner på barns seksuelle uttrykk - med ord, tonefall og ansiktsuttrykk, er med på å forme barnets oppfattelse av seg selv og sin seksualitet (Langfeldt, 2000). Barnehagepersonalets kompetanse om barns seksualitet og hvordan dette vises gjennom personalets reaksjoner i møte med barns seksuelle uttrykk, kan derfor tenkes å ha betydning for barnas utvikling av seksuell helse.

Jeg har funnet relativt lite forskning om valgt fokusområde innenfor barnehageforskning. I følge Kimerud (2011) viser undersøkelser at det innen norsk pedagogisk barnehageforskning er gjort få studier som omhandler barns seksualitet. En dansk undersøkelse gjort av Sex & Samfund (2016) viser at barnehagepersonalet rapporterer om at de ikke jobber målrettet med barns seksualitet. Ulike undersøkelser og forskning viser i tillegg at mange barnehager har en

restriktiv praksis, og at nakenhet og seksuelle leker blir møtt med forbud. Det uttrykkes blant annet en bekymring knyttet til overgrep mellom barn i barnehagen, et ønske om å beskytte barn mot overgrep, og en usikkerhet knyttet til samarbeid med foresatte (Kimerud, 2009 her i Kimerud, 2017; Sex & Samfund, 2016; Stevnhøj & Gundelach, 2011).

Barns seksuelle helse ble nylig aktualisert gjennom Helse- og omsorgsdepartementets strategi «Snakk om det!». Strategien er en helhetlig innsats som skal styrke hele befolkningens seksuelle helse, og nevner viktigheten av å begynne dette arbeidet i barnehagen (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Rammepplan for barnehager (2017) fastslår at barnehagen skal ha et felles verdigrunnlag som skal formidles, praktiseres og oppleves i alle deler av barnehagens pedagogiske arbeid (Kunnskapsdepartementet, 2017a). Dermed vil det være av betydning at barnehagens personal har kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse, er bevisst på egne holdninger og har et reflektert forhold til hvordan dette kommer til uttrykk i barnehagens praksis.

Det vil være grunnlag for å tro at det finnes ulike holdninger og erfaringer knyttet til barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk. Diskurser omkring seksualitet endres med tiden, og det vil ikke være en riktig og bestemt måte å arbeide med dette på i barnehagen. Oppgaven vil vise til et historisk tilbakeblikk på barns seksualitet. Den videre teorirammen bygger på et sosiokulturelt læringssyn, et syn på seksualiteten som et naturlig utviklingsområde i barns liv, og den litteraturen som er førende for diskursen omkring barns seksualitet som finnes i dag. Videre vil det bli gjort rede for bakgrunn for valg av tema, problemstilling, avgrensning, begrepsavklaring, og avsluttes med oppgavens oppbygging.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Gjennom min utdanning som barnehagelærer, fra arbeid i barnehage og som kommende spesialpedagog, har jeg selv fått et inntrykk av barns seksualitet som et tabubelagt tema. Jeg har en oppfatning av at seksuell helse hos barn i liten grad blir snakket om i barnehagen. Mitt inntrykk er at barns seksuelle uttrykk blir møtt med usikkerhet. I et livsløpsperspektiv vil det å kunne sette grenser for egen kropp være viktig for å legge grunnlaget for uønskede seksuelle tilnærminger, for tidlig seksuell debut og uønskede seksuelle erfaringer i barne-, ungdoms- og voksenalder (Friis, 2019). Om barn skal få mulighet til å bli trygg på seg selv,

trygg på egen kropp, egen og andres grenser må de få kunnskap om seksualitet. De må utvikle et språk for seksuelle følelser og møte trygge voksne som tør å snakke om de gode og de vonde sidene med seksualiteten. Kunnskapen vil også kunne være med på å bidra til at barn lettere kan fortelle om de har blitt utsatt for seksuelle overgrep eller ubehagelige situasjoner, fordi de får et språk for det (Aasland, 2014). Min førforståelse går ut på at denne kunnskapen må starte i barnehagen, og at barn fra tidlig alder må få god og trygg informasjon om kroppen, berøringer, identitet og grenser. Med bakgrunn i det overnevnte ser jeg på barns seksualitet som et viktig fokusområde i barnehagen. Om barnehagens personal har kompetanse om barns seksualitet, kan det føre til at barns seksuelle uttrykk blir møtt med profesjonalitet og reflekterte holdninger. Gjennom dette vil barna få mulighet til å utvikle en sunn og god seksuell helse.

1.2 Problemstilling

Hvordan møter barnehagen barns seksuelle uttrykk med bakgrunn i sin kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse?

1.2.1 Presisering av problemstilling

Oppgaven vil se på hvordan barnehagen møter barns seksuelle uttrykk, og personalets kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. Med hvordan barnehagen møter barns seksuelle uttrykk menes blant annet hvordan personalet møter barns seksuelle leker, bekymringsfull seksuell atferd og onani. I tillegg vil det dreie seg om barnehagens opplevelse av fokus på barns seksualitet gjennom blant annet utdanningen. Dette blir sett i forbindelse med personalets kompetanse og hvordan dette kan påvirke barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk. Det vil også sees på personalsamarbeid og samarbeid med foresatte i sammenheng med hvordan barnehagen forholder seg til og møter barns seksuelle uttrykk.

1.3 Avgrensning

Barns seksualitet og utvikling av seksuell helse er et store temaer. Det er mange aspekter som ville vært interessant og sett nærmere på. Kjønn og utvikling av identitet er en viktig del av

seksualiteten. Ved oppstart av studien var planen først å ha dette som et eget tema. På grunn av oppgavens omfang har det senere blitt valgt bort. Dette er ikke fordi dette ikke er relevant eller viktig. Derimot vil det kreve et grundigere arbeid enn det jeg ville fått plass til i denne oppgaven. Dermed er det valgt å utelate dette perspektivet.

En del av barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk vil dreie seg om å kunne skille mellom sunn og naturlig seksuell atferd, og bekymringsfull seksuell atferd. Med bakgrunn i dette vil blikket også rettes mot seksuelle overgrep, da bekymringsfull seksuell atferd blant annet *kan* være et tegn på at barnet har blitt utsatt for seksuelle overgrep (Langfeldt, 2000; Søftestad & Andersen, 2014; Aasland; 2014). Andre tegn på at barn kan ha blitt utsatt for seksuelle overgrep, konsekvenser av seksuelle overgrep, eller hvordan barnehagen skal handle ved mistanke om seksuelle overgrep vil ikke bli sett nærmere på. Denne oppgaven vil ha fokus på barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk og personalets kompetanse om barns seksualitet og seksuelle helse. Med bakgrunn i det overnevnte er det utarbeidet følgende problemstilling;

1.4 Begrepsavklaring

Med dette vil relevante begreper for oppgaven avklares.

Seksualitet definert av WHO;

“..a central aspect of being human throughout life encompasses sex, gender identities and roles, sexual orientation, eroticism, pleasure, intimacy and reproduction. Sexuality is experienced and expressed in thoughts, fantasies, desires, beliefs, attitudes, values, behaviours, practices, roles and relationships. While sexuality can include all of these dimensions, not all of them are always experienced or expressed. Sexuality is influenced by the interaction of biological, psychological, social, economic, political, cultural, legal, historical, religious and spiritual factors.” (WHO 2006).

«*..Seksuell helse* kan defineres som fysisk, mental og sosial velvære relatert til seksualitet. God seksuell helse er en ressurs og beskyttelsesfaktor som fremmer livskvalitet og mestringsferdigheter» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 7).

Begrepet *seksuelle uttrykk* inkluderer barns seksuelle lek, egen kroppsforskning, utforskning sammen med andre barn og kropps- og verbal kommunikasjon rettet mot voksne eller andre barn (Kimerud, 2011).

Kompetanse er et sammensatt begrep som dreier seg om den enkeltes utdanningsbakgrunn, erfaringsbakgrunn, personlige egenskaper, verdier og holdninger (Gunnestad, 2007).

1.5 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er inndelt i seks kapitler, og det vil nå bli gjort rede for hva de følgende kapitlene inneholder.

Kapittel 2 tar for seg teoretiske perspektiver og retningslinjer, og begynner med seksualitetens historie. Det vil bli sett på seksualiteten som en reproduktiv atferd, det sosiokulturelle synet, og seksualitet som et tabubelagt tema. Deretter følger barnehagens retningslinjer og verdigrunnlag, offentlige dokumenter og samarbeid med foresatte. Offentlige dokumenter vil romme en langt større del enn det som er valgt å ta med her, og kan sees på fra ulike perspektiv. Grunnlaget for det som er valgt er å vise til noen eksempler på hvordan barns seksualitet kan fremstilles, her illustrert gjennom to strategier, en kartlegging, og endringer i rammeplan for barnehagelærerutdanningen. Etter dette vil det bli sett nærmere på personalets grunnsyn. Videre følger barns seksuelle utvikling, usynliggjøring av barns seksualitet og seksuelle uttrykk. Under seksuelle uttrykk følger seksuelle leker, onani og barnehagepersonalets reaksjoner på barns seksuelle uttrykk. Videre følger bekymringsfull seksuell atferd, seksuelle overgrep og gode og vonde hemmeligheter og berøringer. Til slutt avsluttes kapittelet med en oppsummering.

Kapittel 3 er et metodekapittel. I dette kapittelet vil ulike valg som er gjort i studien begrunnes, i tillegg til å vurdere mulighetene for hva som kunne blitt gjort på en annen måte. Studien bygger på et fenomenologisk perspektiv og en hermeneutisk tilnærming, og kvalitativ metode ved bruk av semistrukturerte forskningsintervju er anvendt metode for å forstå fenomenet ut i fra informantenes perspektiver (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015). Derfor er det også valgt å anvende en temasentrert analytisk tilnærming som metode for analyse. Dette for å forsøke å skaffe en bred forståelse av temaene, og muligheten til å

sammenligne uttalelsene og meningen bak dem (Thaagard, 2009). Kapitlet inneholder temaene vitenskapsteoretiske perspektiver, kvalitativt forskningsintervju, datainnsamling, validitet, reliabilitet og generaliserbarhet, før kapitlet avsluttes med etiske betraktninger knyttet til studien.

Kapittel 4 er en presentasjon av funn. I dette kapitlet presenteres undersøkelsens empiri gjennom en tematisk fremstilling. Disse temaene er; 1) Fokus på barns seksualitet 2) Personalsamarbeid, 3) Samarbeid med foresatte, 4) Barns seksuelle utvikling og bekymringsfull seksuell atferd, 5) Barns seksuelle leker og 6) Onani. Personalsamarbeid og samarbeid med foresatte vil sees i sammenheng med samarbeid rundt barns seksuelle uttrykk og arbeid med barns seksualitet og utvikling av seksuell helse i barnehagen. Det er valgt å sette sammen barns seksuelle utvikling og bekymringsfull seksuell atferd i kapittel 4 og 5, da informantenes utsagn omkring seksuell utvikling i stor grad handlet om naturlig og bekymringsfull seksuell atferd. Dermed ligger også seksuelle overgrep under de samme punktene, da informantene reflekterte rundt bekymringsfull seksuell atferd i sammenheng med tegn på seksuelle overgrep. Til slutt følger en oppsummering.

Kapittel 5 er et drøftingskapittel hvor teori og empiri blir sett i sammenheng og drøftet. De samme hovedtemaene fra kapittel 4 vil følge drøftingskapitlet. Dette grunnet at det ønskes å skape god struktur i oppgaven, og det sees som hensiktsmessig å ta i bruk den samme fremstillingen. Likevel er det valgt å legge til noen ekstra underoverskrifter der sees som naturlig med bakgrunn i teori og empiri, og for å skape en flyt i oppgaven. Til slutt følger en oppsummering.

Kapittel 6 inneholder avsluttende refleksjoner. Den metodiske framgangsmåten som er benyttet for å svare på studiens problemstilling og studiens begrensninger og styrker vil kort beskrives. Undersøkelsens hovedfunn vil bli oppsummert, tanker om fremtidige undersøkelser vil beskrives og avsluttes med pedagogiske konsekvenser.

2 Teoretiske perspektiver og retningslinjer

2.1 Seksualitetens historie - forståelse av seksualitet

Et historisk tilbakeblikk på seksualitet vil være nødvendig for å kunne forstå seksualitetens stilling i Norge i dag, da synet på barns seksualitet vil være kulturelt og historisk betinget. Innenfor dette snakkes det om ulike diskurser. Diskursbegrepet handler om en forståelsesform eller et perspektiv for hvordan en ser på ulike temaer, og kan beskrives som et tanke sett satt i system. Dette vil kunne påvirke menneskers syn på temaene, ubevisst og bevisst. Diskursene skaper normer for hva som anses å være rett eller galt (Skarpsno, 2013).

2.1.1 Seksualitet som reproduktiv atferd

Historien og den rådende kulturen varierer gjennom tidene og har betydning for seksualitetens diskurs. Tidligere ble seksualiteten sett på som en reproduktiv atferd. Seksualiteten som en reproduktiv atferd handler om at seksualitetens hensikt er å formere seg og føre menneskeheten videre (Hegge, 2018). En forståelse av seksualiteten som en reproduktiv atferd, og noe som hører voksenverden til, vil påvirke hvordan mennesker i arbeid med barn forholder seg til barns seksuelle uttrykk og seksuelle følelser (Vildalen, 2014). Om seksualiteten kun er knyttet til reproduksjon, menes det at seksualiteten oppstår i det en blir kjønnsmoden, i tilknytning til puberteten. Dermed har ikke barn en seksualitet (Hegge, 2018). Rousseau (1712-1778) var en av de første som omtalte barns seksualitet, og hevdet at barn var uskyldige, ikke-seksuelle vesen (Kimerud, 2011). Holdningen overfor barn og unge på slutten av 1800-tallet dreide seg om å holde tilbake informasjon om seksualitet (Løvereide, 2019). Albert Moll (1862-1939) tok opp temaet barns seksualitet fra et annet perspektiv. Han mente at barn var født med en naturlig seksualitet, og var uenig i at onani kunne være skadelig for barn som mange før han hadde uttalt (Skarpsno, 2013). I Norge fikk seksualopplysning et større fokus fra 1920, men dette var stort sett i sammenheng med prevensjon, sykdommer og samliv (Langfeldt, 1993). «Den reproduktive diskursen» kan se ut til å ha ført til en usynliggjøring av barns seksualitet. Dette kan føre til at barn mister muligheten til å forstå sin egen seksualitet (Vildalen, 2014; Skarpsno, 2013).

2.1.2 Et sosiokulturelt perspektiv

Et annet syn på seksualiteten er å se på den som en naturlig del av barns utvikling som utvikles i tråd med miljøet rundt. Dermed kan en se seksualiteten med et sosiokulturelt perspektiv. Innenfor det sosiokulturelle perspektivet legges det stor vekt på at læring og utvikling skjer gjennom deltakelse i sosiale fellesskap (Dysthe, 2001). Spedbarnet er fra fødselen et sosialt individ, og spedbarnets utvikling har sammenheng med omsorgsgiverne og det kulturelle fellesskapet som skapes (Hundeide, 2001). Barn er meningssøkende og fortolkende vesener som handler på egne premisser innenfor sitt eget kulturelle fellesskap. Både barn og voksne utvikler forventninger til hverandre, som blir en referanseramme for videre samspill (Hundeide, 2003). Hvordan miljøet rundt barna skaper normer for hva som er rett og galt omkring seksualitet og seksuelle uttrykk vil ha betydning for hvordan barna oppfatter seksualiteten. I samspill med barnet overfører omsorgsgiverne sine normative holdninger og verdier. Dette skjer gjennom forventninger de stiller til barna, reaksjoner på seksuelle uttrykk og gjennom samtaler. I dette samspillet får barna en forståelse av hva som er normal og ønsket oppførsel. Dette kan kalles «den skjulte barneoppdragelsen», og skjer i en prosess hvor både barn og voksne er aktører (Hundeide, 2003). Omsorgsgivernes holdninger og verdier knyttet til egen og barns seksualitet overføres dermed til barna. Forståelsen av barns seksualitet vil stadig være i endring i tråd med ny forskning på området. Norge består i dag av et flerkulturelt samfunn. Befolkningen preges av ulike religioner og tankesett, og innenfor noen miljøer vil diskursen om seksualitet som reproduktiv atferd fortsatt være den rådende diskursen. Debatter omkring seksualitet, homoseksualitet og likestilling forekommer til stadighet (Skarpsno, 2013).

2.1.3 Seksualitet som et tabubelagt tema

Et tabubelagt tema kan være en form for et sosialt forbud mot å synliggjøre eller fortelle. Tabuer opprettholdes ved å ikke snakke om visse temaer, eller at de som gjør dette blir møtt med en type forakt, som igjen kan føre til en skamfølelse (Søftestad, 2005). Barn som skal utvikle en sunn seksuell helse, er avhengig av samfunnets reflekterte holdninger knyttet til seksualitet. Vi har mer kunnskap om seksualitet i dag enn tidligere. I følge Langfeldt (2000) betyr ikke dette nødvendigvis at vi er mer åpne om temaet. Blant annet har vi nå blitt mer opptatt av overgrep, som er både nødvendig og viktig. Men en kan se at det i mindre grad blir snakket om alt det positive ved seksualiteten. Barn blir i liten grad opplyst om seksuell forståelse og respekt (Langfeldt, 2000). I følge Friis (2019) og Aasland (2015) er barns

seksualitet og barns seksuelle uttrykk mer tabubelagt nå enn det var på 70- og 80-tallet. Tidligere var barn ofte nakne og lekte seksuelle leker uten at dette vekket bekymring og usikkerhet (Friis, 2019; Aasland, 2015). Media kan også bidra til å opprettholde noen tabuer. Sett i sammenheng med barns seksualitet, er media ofte fullt av ulike bekymringer knyttet til seksualitet hos unge. Det kan blant annet handle om en frykt knyttet til seksuelle overgrep mot barn. Ofte fremstilles disse temaene som at de bare blir hyppigere og at det blir verre og verre (Bancroft, 2003). I følge Friis (2019) og Aasland (2015) har seksuelle overgrep mot barn fått en økt fokus i media, spesielt ble dette tydelig på 90-tallet. Fokus på seksuelle overgrep er bra og nødvendig. Likevel kan det se ut til å ha ført til at voksne blir redde for alt som handler om nakenhet og seksualitet hos barn. Selv den positive seksualiteten som vil bidra til utvikling av god seksuell helse kan bli usynliggjort, avledet og avvist (Friis, 2019; Aasland, 2015). Dette kan blant annet være med på å bidra til at barns seksualitet forblir et tabubelagt tema.

2.2 Barnehagens retningslinjer

2.2.1 Barnehagens verdigrunnlag og samfunnsmandat

Barnehageloven (2005) regulerer offentlige og private barnehager i Norge. Rammeplan for barnehagen (2017) er en forskrift til barnehageloven (2005), og utdyper bestemmelser for barnehagens innhold og oppgaver. Forskriften gir styrere, pedagogiske ledere og det øvrige personalet en forpliktende ramme for planlegging, gjennomføring og vurdering av barnehagens innhold (Kunnskapsdepartementet, 2017a). Barns seksualitet eller utvikling av seksuell helse er ikke eksplisitt nevnt i rammeplanen. FNs konvensjon om barnets rettigheter (1989) er en internasjonal avtale som gir barn og unge under 18 år særskilte menneskerettigheter. Barnekonvensjonen gir rettigheter til alle barn, uansett hvem de er og uansett hvilken seksuell orientering, kjønnskategorisering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk de har (Barnekonvensjonen, 1989).

2.2.2 Offentlige dokumenter

Forskrift om rammeplan for barnehagelæreutdanning er nylig endret med ønske om å sikre at alle nyutdannede barnehagelærere har kunnskaper om barn som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep, slik at de har ferdigheter til å identifisere tegn på vold og seksuelle overgrep og sette i gang nødvendige tiltak etter gjeldende regelverk

(Kunnskapsdepartementet, 2016). Barns seksualitet eller seksuelle helse er ikke nevnt eksplisitt.

«Kompetanse for fremtidens barnehage - Revidert strategi for kompetanse og rekruttering 2018–2022», er en kompetansestrategi som skal støtte opp om arbeidet med rekruttering og kompetanseutvikling. I strategien nevnes kompetanse om omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep mot barn, og under dette er følelser, trygghet og respekt for egen og andres grenser nevnt. Barns seksualitet eller seksuelle helse er ikke nevnt eksplisitt

(Kunnskapsdepartementet, 2017b).

En kartlegging gjort av bladet Utdanning (2018) viser en dobling fra 2016 til 2017, av ansatte i barnehage og skole som er siktet, tiltalt eller dømt i saker som omhandler seksuelle overgrep mot barn. Det nevnes midlertidig at et økt fokus og større åpenhet rundt seksuelle overgrep blant annet kan være en årsak, fordi flere saker blir meldt (Holtermann & Skjong, 2018). Denne studien presenteres i VG (11. januar 2018) med overskriften og bildeteksten: «28 skole- og barnehageansatte i overgrepssaker i fjor. Stadig flere ansatte i skoler og barnehager er involvert i overgrepssaker. Tendensen er den samme som ellers i det norske samfunnet, konstaterer (...) i Kripos» (Ertesvåg, 2018).

Strategien «Snakk om det!» utarbeidet av Helse- og omsorgsdepartementet (2016), setter barns seksuelle helse på dagsorden, og understreker viktigheten av at dette arbeidet må begynne i barnehagen. Den tar utgangspunkt i at seksualitet er en helsefremmende ressurs i alle faser i livet. Strategien nevner at individets handlingskompetanse for å ivareta god seksuell helse bidrar til god livskvalitet og god helse for det enkelte individ. Strategien er en helhetlig innsats som skal styrke hele befolkningens seksuelle helse (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016).

2.2.3 Samarbeid med foresatte

Rammeplanen legger vekt på at samarbeidet mellom hjemmet og barnehagen alltid skal ha barnets beste som mål. Foreldrene og barnehagens personal har et felles ansvar for barnets trivsel og utvikling (Kunnskapsdepartementet, 2017a). Tankene personalet har omkring samarbeid med foresatte vil prege hvordan barnehagen møter foresatte. Dette vil være avgjørende for hvordan samarbeidet utvikles. En kan se personalets holdninger til samarbeid

med foresatte med to ulike tilnærminger, som er en ressursorientert eller en problemorientert tilnærming. Med en ressursorientert tilnærming menes at en ser på foresatte som en ressurs, og noen de har tillit til. Med en problemorientert tilnærming menes at personalet har tanker og holdninger om at samarbeid med foresatte er vanskelig, eller kommer til å bli det. De foresatte bør inkluderes i barnehagens arbeid. Om de foresatte er av den oppfatning av at personalet virkelig ønsker dem og deres barn sitt beste vil toleransen for ulike tanker og ulik praksis være større enn om de opplever å ha et distansert forhold til barnehagens innhold (Gjervan, Andersen & Bleka, 2006).

2.3 Barnehagepersonalets grunnsyn

«De ansattes kompetanse er den viktigste enkeltfaktoren for at barn skal trives og utvikle seg i barnehagen. Et kompetent personale vil kunne se, anerkjenne og følge opp barna i deres utvikling» (Kunnskapsdepartementet, 2013, s. 5). Kompetanse handler blant annet om den enkeltes erfaringsbakgrunn, verdier og holdninger (Gunnestad, 2007). Derfor vil det videre bli sett på taus kunnskap, pedagogisk grunnsyn og metakommunikasjon.

2.3.1 Taus kunnskap og pedagogisk grunnsyn

Personalets tanke- og væremåter er avgjørende for barnehagens pedagogiske praksis. Refleksjoner rundt barnehagens arbeid og en bevisstgjøring av holdninger er viktig for høy kvalitet i barnehagen (Schei & Kvistad, 2012). Barnehagens praksis kan være preget av vaner. Dette kan kalles den tause kunnskapen. Taus kunnskap handler om den kunnskapen og de holdningene man har som man kanskje ikke er bevisst på, men som preger barnehagens praksis ved blant annet rutiner og spontane reaksjoner (Gunnestad, 2007). Dette kan sees i sammenheng med pedagogisk grunnsyn. «Med pedagogisk grunnsyn menes den virkelighetsoppfatning, de kunnskaper, verdier og holdninger som ligger til grunn for pedagogisk virksomhet» (Lillemyr & Søbstad, 1993, s. 87). Valg som tas i barnehagen er blant annet et resultat av et pedagogisk grunnsyn eller et resultat av manglende refleksjon over eget pedagogisk grunnsyn. Å utvikle et felles pedagogisk grunnsyn i barnehagen krever at personalet reflekterer over taus kunnskap, egen kompetanse og holdninger. Ved å bli bevisst på eget pedagogisk grunnsyn kan barnehagen utvikle et felles pedagogisk grunnsyn. Dette vil gjøres ved diskusjoner og refleksjoner som får fram de ulike tankesettene som finnes i barnehagen. Manglende refleksjon over pedagogisk grunnsyn kan gjøre at

barnehagen følger en ureflektert yrkestradisjon. Gjennom å utvikle et felles pedagogisk grunnsyn kan en skape en bevissthet rundt barnehagens praksis. Dette kan bidra til at personalet handler likt i situasjoner hvor en tidligere handlet spontant eller av vane (Gunnestad, 2007).

2.3.2 Metakommunikasjon

Personalets grunnsyn vil også påvirke personalets møte med barn. Hva personalet retter oppmerksomhet mot, altså hva som bekreftes eller avkreftes av handlinger og verbale utsagn, er med på å forme barnets identitet (Bae, 1996). I samtaler mellom voksne og barn, sender både barn og voksne ut metakommunikative signaler bevisst og ubevisst. Dette tydeliggjør budskapet i kommunikasjonen. Nonverbale uttrykk speiler ofte det vi føler gjennom de reaksjonene vi viser. Barn tolker den voksnes ansiktsuttrykk, mimikk, blick, kroppsholdning og stemmeleie sammen med de verbale uttrykkene, og derfor er det viktig at personalet er bevisst på de ulike signalene de sender ut i møte med barn (Gamst, 2011). Barna sender også ut metakommunikative signaler. Personalet må prøve å forstå barnets kroppslige signaler gjennom å være observant og tolke barnas ulike verbale og nonverbale uttrykk (Bae, 1996).

2.4 Seksuell utvikling

At barn tidlig i livet får kunnskap om seksualitet og seksuell helse legger grunnlaget for en helsefremmende livsstil og valg senere i livet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Barn viser tidlig interesse for kjønnsorganene sine. Hvordan omsorgsgiverne og samfunnet rundt formidler positive eller negative reaksjoner knyttet til kropp og utforsking, vil være med på å påvirke barnets opplevelse av seksualitet (Langfeldt, 2013). Seksualitet hos barn er ikke det samme som seksualitet hos voksne. Barnet legger noe annet i sin seksualitet enn voksne med sine erfaringer. Seksualitet hos barn handler ikke om at barn tenker på sex eller har seksuell tenning slik som i en voksenseksualitet. For barna handler det stort sett om gode følelser i kroppen (Vildalen, 2014). Barn er nysgjerrige, de leker og undersøker. Barns seksuelle uttrykk kan vise seg gjennom utforsking av seg selv og/eller andre, nysgjerrighet, spørsmål og samtaler om kropp og seksuelle følelser. Utforskingen av kropp og spørsmålene som dukker opp er en naturlig prosess og sunt for barnets seksuelle utvikling (Aasland, 2015). Det finnes ingen fasit på hva som er normal seksuell utvikling. Dette vil være svært individuelt og vil påvirkes av mange ulike faktorer. Videre beskrives seksuell utvikling og seksuelle uttrykk

gjennom blant annet Aasland (2014; 2015), Skarpsno (2013), Vildalen (2014), Hegge (2018), og Langfeldt (1993; 2000) sine forståelser og beskrivelser av fenomenet.

I følge Hegge (2018) må barn erfare gode kroppslige opplevelser fra livets start gjennom ulike sanseopplevelser. Seksualundervisningen starter med nærhet, oppmerksomhet, tålmodighet og kjærlighet (Hegge, 2018). Mot slutten av det første leveåret vil barnet som regel bli mer trent i å berøre egen kropp. At de voksne rundt barnet anerkjenner berøringen og gir barn god kroppskontakt vil være viktig for barnas kroppsopplevelse og selvforståelse (Langfeldt, 2000). I de første årene liker barn ofte å være nakne, og det kan føles godt å få av bleie og klær. I situasjoner hvor barna er nakne kan det være en mulighet for omsorgsgiverne å lære barna begreper for kjønnsorganer og andre kroppsdelene. I tillegg kan de bekrefte barnas utforsking av kroppen (Vildalen, 2014). Når barna er rundt 2-3 år vil de bli mer bevisste på følelser i kroppen, og berøring av den. De blir mer opptatt av hverandre, eksperimenterer og utforsker (Hegge, 2018). Rundt 3-4 årsalderen blir barna som regel mer sosiale og lærer ting av hverandre. Dette er en viktig kilde for seksualopplysning for barna, og for at barna skal få kunnskap om kroppen, hva som kjennes rett og galt for dem selv. Barna er nysgjerrige, fniser, snakker sammen og utforsker (Langfeldt, 2000). Opp til denne alderen har barn stort sett et begrenset forhold til når og hvor de berører egne kjønnsorgan. Om de er offentlig eller alene har ofte ingen betydning (Vildalen, 2014). Rundt 3-5 årsalder er de fleste barn fortsatt opptatt av nakenhet, og liker å utforske, ta på seg selv og andre. De fleste har også utviklet et godt språk, og kan spørre og undre seg over kropp og følelser. Mange kan også bli mer bevisst på miljøet rundt seg, og ha et ønske om å være når de er nakne eller når de onanerer. Igjen vil dette være individuelt (Vildalen, 2014; Aasland, 2015). Den seksuelle utviklingen vil spesielt i denne alderen være svært individuelt, og komme til uttrykk på ulike måter. Noen barn er svært forsiktige, mens andre er mer pågående. Det kan se ut til at barn som er pågående og uttrykker seksualiteten sin mer åpent enn andre, kan bli møtt med skepsis hos voksne (Langfeldt, 2000).

2.4.1 Usynliggjøring av barns seksualitet

Seksualiteten er en del av å være menneske og er en viktig del av utviklingen (Aasland, 2015). På 1970 og 1980-tallet var det vanlig at barn lekte doktorleker, gikk nakne både hjemme og i barnehagen. Ansatte i barnehage hadde et relativt avslappet forhold til barns seksuelle uttrykk. En gang på 1990-tallet har disse temaene blitt vanskeligere å berøre, og det har

skjedd en endring i samfunnets syn på barns seksualitet og hvordan vi møter barns seksuelle uttrykk (Friis; 2019, Aasland, 2015). En kan si at barns naturlige seksualitet i tilfeller blir usynliggjort. I følge Vildalen (2014) vil en konsekvens av å ignorere barns seksualitet kunne føre til feiloppfatninger av kropp og seksualitet hos barn både i barnehagealder og videre i livet. Om barna ikke er kjent med å snakke om seksuelle følelser fra barndommen kan det bli utfordrende som barn og ungdom og vite hva de skal si ja og nei til, og hva slags grenser en skal sette for egen kropp og følelser. En slik usynliggjøring av barneseksualiteten vil kunne føre til at barn og ungdom ikke har den nødvendige kunnskapen og sentral informasjon som kunne hjulpet dem i ulike situasjoner hvor de er usikre på hva de vil, hva som er rett og galt, og hvordan de skal forholde seg til sine seksuelle følelser (Vildalen, 2014). Dermed kan en si at barnehagens møte med barns seksualitet og seksuelle uttrykk vil være viktig for barnas videre utvikling av seksuell helse.

2.5 Seksuelle uttrykk

2.5.1 Seksuelle leker

Seksualiteten er lett tilgjengelig, fordi kroppen er lett tilgjengelig. En del av utviklingen mot selvstendighet er å få leke og utforske alene (Hegge, 2018). Samtidig som de voksne rundt barna må passe på å snakke med barna om hva som er greit, og hva som ikke er greit, må barna få rom til å utforske og undre seg sammen (Vildalen, 2014). Leken er viktig for barn. Gjennom lek lærer barn regler for sosialt samspill og ferdigheter innenfor sosial kompetanse, og barna bearbeider ulike opplevelser og tanker. Leken skal være befriende, fylt av glede og humor. Leken handler også om å sette seg inn i andres behov, følelser og tanker, og utvikle prososial atferd (Skarpsno, 2013). Barn leker doktor-leker, familie-leker og seksuelle leker hvor de kan vise fram og utforske tissen og/eller rumpa til hverandre, og barna kaller det gjerne «pulelek», «sexing», « rumpe-mot-rumpe », «tiss-mot-tiss» eller andre lignende uttrykk (Aasland, 2015). Alle disse lekene er viktig for barnets seksuelle utvikling og kunnskap om kropp, grenser, lyst og kontroll (Langfeldt, 2000). Gjennom seksuelle leker kan barna lære seg å lese andres signaler og grenser, respektere disse grensene, sette egne grenser, vise empati og glede. Dermed gis barna mulighet til å utvikle en sunn og god seksuell helse. En bevissthet rundt grenser, respekt for egen og andres kropp, hva en liker og ikke, kan bidra til en forståelse av seksualitet som favner undersøkelse, lyst og glede (Skarpsno, 2013). Om barn ikke tillates å leke seksuelle leker blir de fratatt muligheten til å kjenne på disse

følelsene og finne ut hva som er rett eller galt for sin kropp eller andres kropp. Dette kan være uheldig for barns utvikling av seksuell helse (Langfeldt, 2000).

Det er ikke alle barn som ønsker å være med på leker hvor anus og kjønnsorganer utforskes og de voksne rundt barna må passe på at den seksuelle leken er frivillig fra alle parter, slik at ingen blir presset til noe de ikke ønsker. Dermed er det viktig at barnehagens personale følger med, og sjekker at leken er noe alle vil være med på (Aasland, 2015). Det kan forekomme at personalet eller de foresatte har ulike meninger om seksuelle leker. Noen kan mene at det ikke skal lekes slike leker i barnehagen, andre kan være åpne og positive. Noen har få meninger, kunnskaper og erfaringer omkring temaet. Uttrykket «seksuelle leker», kan også være med på å tillegge den barnlige seksualiteten en «voksen» betydning som kan gjøre at noen ser barns seksuelle uttrykk i sammenheng med en voksenseksualitet, og blir usikre i møte med dette (Aasland, 2015). At barna opplever motstridende reaksjoner fra personalet er problematisk og kan gjøre barna usikre på kropp, følelser og grenser. Barna kan få vonde følelser knyttet til seksuelle leker og seksualitet dersom voksne har «fersket» dem i seksuelle leker, kjeftet på dem og/eller nektet dem å leke slike leker. I tillegg vil barna bli usikre om en annen ansatt ser dem leke samme lek, sier at det er fint, spør om de har det bra og lukker døren igjen (Aasland, 2015). At de voksne har et åpent og naturlig forhold til barns seksualitet og seksuelle leker betyr ikke at barna skal leke seksuelle leker når som helst og hvor som helst, eller at bekymringsfull lek ikke skal bli tatt på alvor. Som annen lek, må også den seksuelle leken sosialiseres og reguleres (Vildalen, 2014). Noen lurer på om seksuelle leker kan føre til at barnet blir overseksuelt. I følge Langfeldt (2000) er dette en urealistisk konsekvens, da seksualiteten er naturlig i oss alle, og ikke noe som dukker opp ved å leke seksuelle leker eller snakke om seksuelle følelser. Mange kan derimot si at barn kan vise en overseksualisert atferd, ved for eksempel hyperonani (Langfeldt, 2000). Dette vil bli sett nærmere på under neste punkt.

2.5.2 Onani

Det er vanlig at barn onanerer. Noen gjør det ofte, noen gjør det av og til, mens andre gjør det aldri (Aasland; 2015, Langfeldt, 2000; Skarpsno, 2013). Når barnet onanerer kan barnet kjenne på hva som føles godt og riktig for egen kropp, som igjen blir viktig når barnet utvikler sin ungdoms- og voksenseksualitet (Vildalen, 2014). I følge Aasland (2015) onanerer 90% av alle barn. Hvordan barna blir møtt på dette vil være av stor betydning. De må få vite

at det er naturlig, og skal ikke føle skam knyttet til dette. I tidlig alder kan mange barn onanere hvor som helst og når som helst, uten særlige grenser på hvem som er rundt eller når det er. Det de voksne rundt barna kan hjelpe de med, er å gi kunnskap om når og hvor det passer seg at de koser med tissen sin. Dette vil de fleste barn ha en forståelse for rundt 5-6-årsalderen. Samtidig kan den voksne formidle at å kose med tissen sin er en positiv, deilig og naturlig ting å gjøre (Aasland, 2015). Noen barn kan onanere så mye at det går utover lek og samspill med andre barn. Noen kan holde på i timesvis, og dette kan kalles for hyperonani. Dette kan være fordi barnet synes det er deilig, og at det er vanskelig å slutte med noe som gir en god følelse. Noen kan bruke feil teknikk slik at de ikke oppnår orgasme, og kan bli veldig opptatt av å skulle få dette til (Langfeldt, 2000; Skarpsno, 2013). De voksne rundt barna må være oppmerksomme. Selv om onani kan være en god kroppslig følelse og en måte å uttrykke den naturlige seksualiteten på, kan også onanien være et uttrykk for seksuelle overgrep eller omsorgssvikt. Selvstimuleringen kan være en måte å dekke et behov av nærhet, eller en slags flukt fra egen tilværelse (Skarpsno, 2013). Personalet må søke hjelp dersom et barn hyperonanerer, og på bakgrunn av dette ikke sosialiserer seg i barnehagen. Barnet kan ha behov for ekstra oppfølging, og det kan derfor bli nødvendig å søke hjelp fra fagpersoner med utdanning innenfor området barn og sexologi (Aasland, 2015).

2.5.3 Barnehagepersonalets reaksjoner på barns seksuelle uttrykk

I følge Langfeldt (2000) vil barneårene ha stor betydning for utvikling av seksualitet. Hva slags reaksjoner barn blir møtt med i forbindelse med seksuelle uttrykk kan ha innvirkning på deres videre utvikling av seksuell helse. I følge Friis (2019) møter mange voksne barns seksuelle uttrykk med usikkerhet. Denne usikkerheten kan føre til at hvordan barna blir møtt på sine seksuelle uttrykk avhenger av normer og holdninger den enkelte ansatte har til seksualitet. Personalgruppen har kanskje ikke diskutert barns seksualitet på et profesjonelt nivå (Friis, 2019). Mange avviser barns seksualitet indirekte gjennom manglende kunnskap og direkte gjennom og ikke snakke om det. De voksnes holdninger observeres av barna, og det kan bli vanskelig for barna å stille spørsmål om kropp, følelser, grenser og seksualitet når de observerer voksnes avvisning indirekte og direkte (Langfeldt, 2000). Som tidligere nevnt vil begrepet seksuelle uttrykk inkludere seksuelle leker, egen kroppsutforskning, utforskning sammen med andre barn og kropps- og verbal kommunikasjon rettet mot voksne eller andre barn (Kimerud, 2011).

I hverdagssamtalen kommuniserer personalet hvordan de ønsker og forventer at barna skal snakke om og når dette skal snakkes om. Dette formidles både gjennom ord, tonefall, i hvilken sammenheng det blir sagt og med kroppsspråk og mimikk (Gjems, 2009). Barn trenger kunnskap om og et språk for kropp, kjønnsorganer, berøringer, seksualitet, forplantning og følelser. Når en skal snakke med barn om seksualitet kan det være en fordel å ha en viss kompetanse. Kompetansen kan være med på å trygge voksenpersonen og bidra til at en føler seg mer avslappet og naturlig i møte med spørsmål og undringer sammen med barna (Aasland, 2015). Noen har en oppfatning av at så lenge barna ikke spør så er det ikke nødvendig å fortelle dem om seksualitet. Men for at barn skal kunne spørre, trenger de et språk for det. Ofte får barn høre om voksnes seksualitet gjennom at voksne forteller hvordan barn bli laget. En ser at barn sjeldnere blir presentert for egen seksualitet (Langfeldt, 2000). Barn trenger å vite navn på kjønnsorganer og kropp, og de trenger å kunne ord for seksuelle følelser og atferd. Språket skal ikke gi negative assosiasjoner (Vildalen, 2014).

Når voksne skal prate med barn om seksualitet, må en ta hensyn til kontekst, barnets alder og utvikling. Barn har ikke en voksen forståelsesramme når det kommer til kropp og seksualitet, og dermed må informasjonen tilpasses barnet (Hegge, 2018). Et åpent forhold til seksualitet handler ikke om at en skal snakke om seksualitet hele tiden, men være trygg og åpen og ikke forvente at barn skal kunne finne ut av alt på egenhånd. De voksne må godta seksualiteten i seg selv og som en del av barndommen. Denne aksepten av seksualiteten som noe naturlig i oss alle, kan sikre en indre trygghet som vil være positivt i møte med barns seksualitet og personalets mulighet til å anerkjenne barnas seksualitet. Tryggheten vil avspeile seg i væremåten gjennom handlinger og samtaler i møte med barna (Langfeldt, 2000).

2.6 Bekymringsfull seksuell atferd

Det finnes ulike definisjoner av barns seksuelle atferd som kan og bør vekke bekymring. *Problematisk seksuell atferd* kan anvendes om handlinger som ikke nødvendigvis er skadelig for andre eller barnet selv, men som ikke er passende i situasjonen eller relasjonen den opptrer i. *Skadelig seksuell atferd* kan innebære en seksuell atferd hos barnet som avviker fra aldersadekvat utforskning. Dette kan føre til en seksuell atferd som kan være skadelig for andre barn eller for barnet selv (Askeland, Jensen & Moen, 2017). Videre vil begrepet

bekymringsfull seksuell atferd anvendes, og vil beskrive både problematisk seksuell atferd og skadelig seksuell atferd.

Seksuell atferd vekker bekymring om den avviker fra normen og er en atferd som ikke anses som normal. Hva som gjør at vi oppfatter barnets atferd som avvikende fra normen avhenger av de sosiale og kulturelle rammene atferden forekommer i (Langfeldt 2000). Barn uttrykker seksualiteten på ulike måter. Noen voksne kan møte barns seksuelle uttrykk med usikkerhet og engstelse, og kanskje spesielt om den seksuelle uttrykksformen barnet viser er mindre vanlig. Dette kan blant annet være grunnet en usikkerhet knyttet til om det kan være et symptom på om barnet blir utsatt for noe, for eksempel seksuelle overgrep, vold eller omsorgssvikt. Usikkerheten kan føre til at barnets seksuelle uttrykk blir ignorert eller forsøkt avledet (Hegge, 2018). Arbeid med kropp, grenser, følelser, respekt for andre og seg selv kan også ha en hensikt ved å være forbyggende for barn som er i risiko for å utvikle en skadelig seksuell atferd (Søftestad, 2018). Hva som er vanlig seksuell atferd hos barn er utfordrende å definere, da dette vil være svært individuelt. Likevel kan en se hvilke seksuelle uttrykk som opptrer mer og mindre sjeldent, og hva som kan være et tegn på at noe er galt. Om de voksne rundt barna har kunnskap om de alderstypiske tegnene når det kommer til seksuell utvikling hos barn, vil de kunne ha bedre forutsetninger for å kunne skille mellom naturlige seksuelle handlingsmønstre, og noe som kan være et uttrykk for at barnet har vært utsatt for en ulovlig handling (Vildalen, 2014).

Tidligere har barns seksuelle utvikling og seksuelle uttrykk blitt gjort rede for, og under dette er noen vanlige seksuelle uttrykksformer hos barn blitt beskrevet. Utforskning av egen og andres kropp og kjønnsorgan, onani og seksuelle leker er en vanlig del av seksuell utvikling. Mindre vanlige seksuelle uttrykk hos barn kan være overdreven onani, initiering av seksuelle leker som minner om et voksent sexliv og stadig berøring eller forsøk på berøring av voksnes kjønnsorgan (Lindblad, et al., 1995). Manglende respekt for andres kropp og grenser bør vekke oppmerksomhet og bekymring hos personalet (Vildalen, 2014). Seksuell utagering, blotting og visse former for fetisjisme kan også være eksempler på mindre vanlige seksuelle uttrykk (Langfeldt, 2000). Barn som viser en seksuell atferd som ligner på voksen seksuell aktivitet, som er alt for avansert for alderen eller tilnærmet voksnes sexliv, bør vekke oppmerksomhet og bekymring (Lindblad et al., 1995). Noen barn kan også vise svært aggressiv atferd knyttet til seksualitet. Barn som kobler seksuell atferd til sinne og utagering eller ulikhet i modenhet og maktforhold blant barna bør også vekke bekymring (Almås &

Benestad 2006; Langfeldt, 2000). Dette kan føre til et svært skjevt maktforhold, og samtykke vil påvirkes der forholdet av makt er skjevt. Seksuell lek skal alltid være gjensidig og en positiv utforskende aktivitet for alle parter (Vildalen, 2014). De voksne må være oppmerksomme på sine holdninger i møte med barna, da negative holdninger kan påføre barna skam og skyldfølelse. Dette betyr ikke at de voksne ikke skal være oppmerksomme for om barnet kan ha blitt utsatt for noe, eller at dette ikke skal bli tatt på alvor og bli tatt tak i. Likevel skal ikke barnet bli møtt med negative reaksjoner som kan føre til skyld og skam (Langfeldt, 2000). Den bekymringsfulle seksuelle atferden kan dreie seg om ulike faktorer i barnets liv. Det kan også være et tegn på at de kan ha blitt utsatt for ulovlige handlinger, blant annet seksuelle overgrep (Vildalen, 2014).

Det finnes ulike verktøy barnehagen kan bruke som en hjelp for å kunne skille mellom normal og bekymringsfull seksuell atferd. Dette kan for eksempel være «Trafikklyset», opprinnelig «Traffick Light Framework» som er en guide utarbeidet av Family-planning Queensland i Australia, og er en guide for voksne til å identifisere, vurdere og respondere på barns seksualitet. Det er en hjelp til å kunne vurdere hva som anses som vanlig eller bekymringsfulle seksuelle uttrykk. Den består av fargekodene grønn (vanlig seksuell atferd), gul (bekymringsfull seksuell atferd) og rød (krenkende eller skadelig seksuell atferd), og inneholder en tabell med eksempler over grønn, gul og rød atferd innenfor ulike aldersgrupper. Behovet for en slik guide begrunnes ved at voksne ofte blir handlingslammet i møte med barn som uttrykker seksualiteten sin, og mange kan synes det er utfordrende og vanskelig å vite hva som er riktig å gjøre, og dette ender ofte med en form for avvisning. All atferd må vurderes ut i fra kontekst, men guiden kan brukes som grunnlag for diskusjoner, bevisstgjøring og skape en felles plattform omkring barns seksualitet (Hegge, 2018).

2.7 Seksuelle overgrep

Aasland (2014) definerer seksuelle overgrep slik; «Seksuelle overgrep er når en autoritetsperson tvinger, lokker eller truer barnet til å delta i, eller se på seksuell omgang, handling eller adferd» (Aasland, 2014, s. 33). Barn kan også begå seksuelle overgrep mot andre barn. Dette vil omfatte former for tvang, press eller vold, og ikke en frivillig, gjensidig og nysgjerrig lek (Øverlien & Moen, 2016). Dette er ikke seksuell lek. Den seksuelle leken som beskrives i denne oppgaven, er en lek som er positiv, gjensidig og spennende, med gode

følelser knyttet til opplevelsene (Aasland, 2015). Mange barn som opplever seksuelle overgrep forteller aldri noen om overgrepene. Noen bruker mange år på å fortelle om overgrepet, og gjennomsnittlig tar dette 17,2 år i følge studien «Langvarig taushet om seksuelle overgrep» (Steine et al., 2016). Mange av barna forstår ikke hva de har blitt utsatt for, og vet ikke at det er ulovlig. Dette må barna få kunnskap om (Friis, 2019). Barna kan mangle språk og begreper som kan forklare hva de blir utsatt for, og dermed vil det være vanskelig å kunne fortelle om hva de har opplevd (Søftestad & Andersen, 2014). Barn som blir utsatt for seksuelle overgrep vil kunne gi forskjellige signaler på at noe er galt, verbalt eller ved handlinger. Om ingen rundt barnet oppfatter hva barnet egentlig forsøker å si, vil det være mulighet for at barnet slutter å prøve og fortelle (Aasland, 2014). Å oppdage barn som har blitt utsatt for seksuelle overgrep kan sees på som utfordrende. Det kan være en utfordring å tolke signalene barna sender ut. Manglende kunnskap om hva som kan være tegn på at barn har blitt utsatt for seksuelle overgrep kan medføre at barna ikke fanges opp av systemet (Skarpsno, 2013).

2.7.1 Gode og vonde hemmeligheter og berøringer

I barnehagen kan man snakke med barna om gode og vonde hemmeligheter og berøringer (Aasland, 2014). Barn trenger hjelp til å få et språk for å kunne snakke om vanskelige temaer, og dette må barnehagen tilrettelegge for. Barn har hemmeligheter. En god hemmelighet er en hemmelighet man blir glad av å tenke på. Det kan kile i magen av å tenke på den, og det er en fin hemmelighet. En vond hemmelighet er en hemmelighet som ikke er noe fin å tenke på. Man kan for eksempel få vondt i magen av å tenke på den. En slik beskrivelse av hemmeligheter kan være et eksempel på hvordan en kan snakke med barn om gode og vonde hemmeligheter. I tillegg må barn få kunnskap om gode/riktige og vonde/ulovlige berøringer, norske lover og hva som ikke er lov at voksne gjør mot barn. Sammen med barna kan en finne mange eksempler på gode og vonde hemmeligheter og berøringer. I tillegg må en fortelle barna at om de har en vond hemmelighet, så må de fortelle om den til en voksen de stoler på. Om den voksne ikke hører, så kan de fortelle det til en annen voksen de stoler på (Aasland, 2014). Det kan skapes mange gode samtaler og refleksjoner i arbeid med gode og vonde hemmeligheter med barna. I slike samtaler kan et barn si noe du blir bekymret for. Om barnet forteller noe som vekker mistanke om vold eller seksuelle overgrep, må barnehagen gå videre med dette. Barn har rett til beskyttelse, og barnehagen har plikt til å melde til barnevernet om det er grunn til å tro at et barn blir utsatt for mishandling eller andre former

for alvorlig omsorgssvikt (Barnehageloven, 2005, § 22). Barnehagens arbeid med barns seksualitet kan øke sjansen for avdekking av overgrep og bidra til å forebygge nye overgrep. I tillegg får barna informasjon og lærdom som er positivt for deres videre utvikling av seksuell helse (Søftestad, 2018).

2.8 Oppsummering

Dette kapitlet har presentert teoretiske perspektiver og retningslinjer. Dette er den teoretiske rammen for oppgaven som vil bli drøftet sammen med studiens empiri i kapittel 5. Kapitlet har tatt for seg seksualitetens historie, barnehagens retningslinjer og barnehagepersonalets grunnsyn. Det har også blitt sett på seksuell utvikling og seksuelle uttrykk i tillegg til bekymringsfull seksuell atferd og seksuelle overgrep. Disse områdene sees på som betydningsfulle for barns seksualitet og utvikling av seksuell helse.

3 Metode

Dette kapitlet vil ta for seg den metodiske fremgangsmåten som er benyttet for å undersøke og besvare oppgavens problemstilling. Den metodiske tilnærmingen vil begrunnes, i tillegg vil det bli sett på metodens utfordringer. Metodekapitlet vil beskrive valg som er tatt, anvendt forskningsstrategi og analysemetode, slik at leseren gjennomgående kan vurdere forskningsprosessen. Det vil bli gjort rede for egen førforståelse, rekruttering av informanter, gjennomføring av intervjuene, transkripsjon, koding og analyse av datamaterialet. Studiens validitet vil diskuteres, i tillegg vil det bli sett på studiens reliabilitet og generaliserbarhet. Validitet kan sees på som mest aktuelt for kvalitative intervjustudier (Dalen, 2011). Derfor vil dette også få størst plass i kapitlet. Avslutningsvis vil det bli gjort rede for etiske betraktninger knyttet til studien.

3.1 Vitenskapsteoretiske perspektiver

Forskningsmetode kan beskrives som et sammenfattende sett av regler for samling, bearbeiding og tolkning av data, som brukes til å belyse problemstillingen for å samle kunnskap (Halvorsen, 2008). I denne studien er formålet å undersøke hvordan barnehagen møter barns seksuelle uttrykk med bakgrunn i sin kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. For å svare på dette er det er valgt en kvalitativ tilnærming ved bruk av forskningsintervju. Kvale og Brinkmann (2009) beskriver det kvalitative forskningsintervjuet som en muntlig utveksling av observasjoner, meninger og tanker. Et mål med studien fra oppstart var å få tak i kompetanse, holdninger og erfaringer rundt valgt tema. Dermed ble kvalitativt forskningsintervju sett på som en hensiktsmessig metode som ville kunne svare på studiens problemstilling. Utfordringer knyttet til kvalitativ intervjuforskning vil bli sett nærmere på under punkt 3.2.

3.1.1 Fenomenologi og hermeneutikk

Masteroppgaven bygger på et fenomenologisk perspektiv og en hermeneutisk tilnærming (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015). En fenomenologisk tilnærming er utbredt i kvalitativ forskning. Et fenomenologisk perspektiv i kvalitativ forskning handler om å forsøke å forstå sosiale fenomener ut fra aktørenes egne perspektiver og beskrive verden slik den oppleves av informantene. Hensikten blir dermed å få tak i informantenes virkelighet (Kvale

& Brinkmann, 2015). Mennesker vil tolke mening ut fra kontekst og sammenheng, og derfor vil det være relevant å trekke inn hermeneutikken. Hermeneutikk handler om å gripe fatt i et dypere meningsinnhold enn det som umiddelbart blir oppfattet. Gjennom tolkning og analyse er det i det innsamlede datamaterialet forsøkt å forstå informantenes budskap i lys av en helhet og innholdet i deres uttalelser (Dalen, 2011). Tolkningene vil sees i sammenheng med barnehagens retningslinjer og valgt litteratur.

3.1.2 Førforståelse

Studien vil alltid påvirkes av forskerens førforståelse av fenomenet som skal studeres, i form av erfaringer, holdninger og følelser knyttet til temaet. Å være bevisst på egen førforståelse og gjøre rede for dette, vil kunne gi leseren mulighet til å vurdere hvordan dette kan ha påvirket tolkningen av resultatene (Dalen, 2011). I denne studien går jeg inn med en førforståelse som vil være nødvendig å gjøre rede for. Jeg ser på arbeid med barns seksualitet og seksuelle helse som viktige temaer som jeg tenker det er på tide å løfte ute i barnehagene. Jeg har en forståelse av at dette er noe som blir jobbet lite med i barnehagene, og at verken barnehagelærerutdanningen, barnehagens retningslinjer eller offentlige dokumenter legger vekt på dette i spesielt stor grad. Jeg har også et inntrykk av at barns seksuelle uttrykk blir møtt med usikkerhet i barnehagen.

Jeg har vært bevisst rundt muligheten for at egen førforståelse og egne antagelser kan stå i kontrast med det studien videre undersøker og peker på. Min førforståelse preges av et stort personlig engasjement, og kan tenkes å ha hatt innvirkning på alle delene i prosessen. Med dette menes for eksempel valg av metode, litteratur, rekruttering av informanter, bearbeidelse av datamaterialet og analyse. Metoden er valgt med bakgrunn i å få tak i informantenes egne opplevelser og erfaringer. Ved valg av litteratur forsøkte jeg å skaffe meg et bredt spekter av kunnskap før jeg tok valget om hva slags litteratur som ville være relevant i min oppgave. Dette kan tenkes å være naturlig i enhver oppgave, men spesielt kan det tenkes å være viktig da en går inn i prosjektet med visse antagelser omkring temaet. Dermed ville jeg utfordre egen førforståelse av temaet. Jeg har brukt god tid på å lese bøker, artikler og forskning hvor jeg har forsøkt å undersøke ulike perspektiver omkring barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. Likevel har det vært noe utfordrende i et felt som er forsket lite på. Min førforståelse kan tenkes å ha innvirkning på resultatene i form av at jeg ser på barns seksualitet som et viktig tema som må belyses i større grad enn slik det er i dag. Likevel

dreier problemstillingen seg om hvordan barnehagen møter barns seksuelle uttrykk med bakgrunn i barnehagepersonalets kompetanse om barns seksualitet og seksuelle helse. Det vil ikke finnes et enkelt og riktig svar på dette. Studiens problemstilling er forsøkt å besvare gjennom en drøfting av valgt litteratur og studiens empiri. Det er informantenes egne erfaringer og uttalelser som er grunnlaget for analyse og videre drøfting. Jeg har med dette forsøkt å synliggjøre egen førforståelse knyttet til temaet.

3.2 Kvalitativt forskningsintervju

Med utgangspunkt i studiens problemstilling er det valgt å bruke kvalitativt forskningsintervju som metode. Forskningsintervjuet er en profesjonell samtale som bygger på erfaringer og kunnskap. Kunnskapen som fremkommer i et intervju konstrueres i interaksjon mellom intervjueren og informanten (Kvale & Brinkmann, 2015). Gjennom forskningsintervju får en mulighet til å komme nært innpå mennesker i den situasjonen de er i og få innsikt i deres erfaringer og tanker. For å kunne få innsikt i hvordan informantene faktisk opplever sin situasjon kreves kompetanse hos intervjueren. Intervjueren skal verken argumentere eller moralisere, men ha evnen til å lytte, vise interesse og anerkjennelse for det informanten forteller (Dalen, 2011). Intervjueren bør være oppmerksom på rollen en har og være i stand til å behandle den mellommenneskelige dynamikken i samspillet med informanten. Dette vil blant annet innebære å ta hensyn til informantens personlige grenser og være oppmerksom på ulike signaler (Kvale & Brinkmann, 2015). Intervjuene kan være strukturerte, semistrukturerte eller ustrukturerte intervjuer. I denne studien er det valgt å anvende semistrukturerte intervjuer, hvor det er utarbeidet en intervjuguide med mulighet for fleksibilitet i intervjusituasjonene. Semistrukturerte intervjuer er valgt grunnet tanken om at det tenkes å kunne gi verdifull informasjon med tanke på studiens problemstilling. Semistrukturerte intervjuer kan minne om en samtale i dagliglivet, men har som profesjonelt intervju et formål med samtalen (Kvale & Brinkmann, 2009). Semistrukturerte intervjuer kan åpne for oppfølgingsspørsmål og en åpen kommunikasjon samtidig som den legger til rette for visse temaer planlagt i forkant. Gjennomføring av intervjuene blir sett nærmere på under punkt 3.3.4.

Det finnes ulike utfordringer knyttet til kvalitativ intervjuforskning. I følge Larsen (2008) vil det være av betydning at forskeren er bevisst på utfordringene en står ovenfor gjennom

prosessen og ved valgt metodetilnærming. Intervjueffekt, eller kontrolleffekt kan være en utfordring ved kvalitative intervjuer. Dette dreier seg om at intervjueren påvirker intervjuet, og at dette kan påvirke intervjuresultatet. Informantene kan svare det de tenker at intervjueren vil høre, forsøker å skjule uvitenhet eller det informantene tenker er allment akseptert. I denne studien er det forsøkt å legge til rette for et miljø hvor informantene føler seg trygge på å dele av egne erfaringer, tanker og meninger, for å forsøke å unngå dette (Larsen, 2008). Dette vil sees nærmere på under punkt 3.3.4. Fare for stigmatisering kan også være en utfordring i kvalitative intervjustudier. Dette vil være spesielt relevant om informantene tilhører en synlig minoritetsgruppe (Dalen, 2011). Denne studiens informanter består blant annet av tre pedagogiske ledere. De tilhører ikke en slik gruppe. Likevel er jeg bevisst på at denne studiens funn ikke vil representere barnehagen eller barnehagepersonell som gruppe. Intensjonen med denne studien er heller ikke å forsøke å synliggjøre en eventuell manglende kompetanse hos enkeltindivider, men studien kan eventuelt peke på et behov for forskning og synliggjøring av valgt tema. I tillegg er to av informantene presentert ved fullt navn, og faren for stigmatisering vil være relevant å tenke på. Dette kan for eksempel forekomme ved at jeg fremstiller informantene på en måte de ikke kan kjenne seg igjen i. Dette ved at jeg kan ha mistolket deres utsagn og at den videre drøftingen dermed blir feilaktig fremstilt. Med tanke på at de er presentert ved fullt navn, kan det være stigmatiserende og etisk utfordrende. For å forsøke å unngå feiltolkninger, har ekspertinformantene gjort sitatsjekk i forkant av levering. De har fått tilbud om å lese oppgaven i sin helhet, slik at de kan se sitatene i sammenheng med den påfølgende drøftingen. Dermed fikk de mulighet til å gi beskjed dersom var blitt mistolket eller fremstilt på feil måte. Dette var forøvrig noe jeg tilbød alle studiens informanter.

3.3 Datainnsamling

3.3.1 Informanter

Ved rekruttering av informanter er det valgt informanter som tenkes å ha ulik erfaring omkring barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk, kompetanse om barns seksualitet og seksuelle helse noe som kan tenkes å gi relevant og variert informasjon. Utvelgelsen av informanter er gjort gjennom et strategisk utvalg. Dette vil si at informantene er deltagere som har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske og tenkes å kunne være med på å belyse og svare på studiens problemstilling (Thaagard, 2013). Grunnlaget for utvelgelsen av

informanter er for å få en så bred forståelse som mulig. Kriteriene for utvelgelsen var dermed å få skaffe informanter med mye erfaring rundt barnehagens arbeid med barns seksualitet, og informanter uten spesiell erfaring knyttet til arbeid med barns seksualitet i barnehagen.

Informantene uten spesiell erfaring knyttet til temaet ble rekruttert gjennom å ta kontakt med tilfeldige barnehager hvor det gjennom barnehagens årsplan ikke ble opplyst om arbeid med barns seksualitet eller seksuell helse. Informantene som har lang erfaring knyttet til barnehagers arbeid med seksualitet er offentlige personer innenfor fagmiljøet. Utvalget består av tre pedagogiske ledere og to ekspertinformanter.

Jeg vil nå presentere studiens informanter. Av hensyn til informantenes og andre kollegaers anonymitet vil det ikke utdypes hvor lenge de ulike pedagogiske lederne har jobbet i hver enkelt barnehage, men det dreier seg om mellom 5-22 år. Av samme grunn vil informantene presenteres som «hun», selv om studiens informanter består av både kvinner og menn, og alder på informantene vil ikke bli oppgitt. Etter arbeid med analyse og drøfting, er det ikke disse bakgrunnsvariablene som er grunnlaget for variasjonen i intervjuene, og dette vil dermed bli utelatt. Informant 1, informant 2 og informant 3 er alle utdannet barnehagelærere. Informant 1 og informant 2 jobber som pedagogiske ledere i to ulike barnehager hvor de ikke jobber målrettet med temaet barns seksualitet. Informant 3 jobber som pedagogisk leder i en barnehage hvor de nå er i en oppstartsprosess rundt arbeid med barns seksualitet. Studiens ekspertinformanter er Pia Friis og Margrete Wiede Aasland, og vil videre bli presentert ved fullt navn. Pia Friis har jobbet i barnehage siden 1972 som praktikant, assistent, pedagogisk leder og daglig leder. Friis ble ferdigutdannet barnehagelærer i 1977. De siste 25 årene har hun arbeidet som daglig leder. Hun har jobbet med barns seksualitet i barnehagen siden 2000-tallet, og arbeider nå som fagkonsulent i Kanvas kompetanse. Hun holder foredrag innen temaet barns seksuelle helse og forebygging av seksuelle overgrep. Hun har nylig skrevet en fag/barnebok som heter «Barns seksuelle leker – Hvordan forstå og arbeide med barns seksualitet i barnehagen». Margrete Wiede Aasland ble ferdigutdannet barnehagelærer i 1980. Hun er spesialist i sexologisk rådgivning, samtaleterapeut, foredragsholder, pedagog, veileder og forfatter. Hun har jobbet med barn og seksualitet siden 1980, og har utgitt flere bøker om barns seksualitet og seksuelle overgrep. Hun holder jevnlig kurs om seksualitet og seksuelle overgrep mot barn og unge for studenter på universitet/høgskole og barnehageansatte. Med bakgrunn i deres erfaring sees disse på som ekspertinformanter.

Kontakten med informantene opprettet jeg via e-post. Jeg sendte først ut en mail med en kort beskrivelse av prosjektet for å vekke interesse, og spurte deretter om de var villige til å bli kontaktet videre for å eventuelt stille til intervju. Jeg opplevde å få et raskt og positivt svar på dette fra alle informantene, og fikk en tilbakemelding på at dette var et tema de gjerne ville bidra til å belyse. Etter avtale med informantene sendte jeg ut en noe mer fyldig beskrivelse om prosjektet, samt samtykkeskjema. Intervjuguiden ble sendt til informantene to dager før avtalt intervju. Valget om å sende intervjuguiden ble tatt med bakgrunn i at jeg så det som hensiktsmessig at de informantene som ønsket det fikk mulighet til å se gjennom og reflektere over spørsmålene i forkant.

3.3.2 Utforming av intervjuguide

Det ble laget en intervjuguide i forkant av intervjuene (se vedlegg 4), som inneholdt sentrale temaer som dekket de viktigste områdene som var ønskelig å belyse i henhold til problemstillingen (Dalen, 2011). Jeg brukte lang tid på å utforme en intervjuguide som var konkret, relevant og tydelig, hvor det skulle være rom for refleksjon og informantenes egne oppfatninger av fenomenet. I følge Thagaard (2013) kan forskeren sette opp forslag til rekkefølgen av temaene som ønskes kunnskaper om i intervjuguiden. Spørsmålene bør stilles på en måte som inviterer intervjupersonen til å reflektere over temaene det spørres om. I tillegg bør de oppmuntre informantene til å gi fyldige kommentarer (Thagaard, 2013). Jeg laget hovedtemaer som dekket de viktigste områdene som var ønskelig å belyse med underspørsmål under hvert tema. Selv om underspørsmålene ble utarbeidet var tanken at det skulle være opp til informanten og det som skjer i samspillet som avgjør om det ville være et behov for å anvende dem. Hovedtemaene i intervjuguiden er; 1) Innledningsspørsmål, 2) Barns seksualitet, utvikling av seksuell helse og seksuelle uttrykk, 3) Personalsamarbeid, 4) Kjønn og identitet, 5) Barns seksualitet i barnehagens praksis, 6) Samarbeid med foresatte og 7) Avsluttende spørsmål. I tråd med hva Dalen (2011) hevder, la jeg opp til intervjuer med en myk start, ved bruk av innledende spørsmål. Innledende spørsmål kan bidra til å få informanten til å føle seg avslappet og komfortabel. Etterhvert ble spørsmålene rettet mot de mest sentrale temaene, før det mot slutten ble avrundet ved å spørre om det er noe mer informantene vil legge til.

Jeg brukte samme intervjuguide til alle mine intervju. Mine informanter har forholdsvis ulik kompetanse med tanke på at to av informantene er ekspertinformanter. Dermed kan en stille

spørsmål om det skulle blitt utarbeidet to intervjuguider. Likevel var intervjuene semistrukturerte intervju. Fokuset var på hovedtemaene i intervjuguiden som igjen er basert på studiens problemstilling. Det var ønskelig å undersøke hovedtemaene i alle intervjuene, og videre fremstille disse tematisk. Dette med bakgrunn i at det ville gi mulighet for sammenligninger av de ulike informantene. Dermed valgte jeg å anvende samme intervjuguide.

3.3.3 Prøveintervju

I en kvalitativ intervjustudie bør det foretas et eller flere prøveintervju i forkant. På denne måten får en mulighet til å teste seg selv som intervjuer, teste ut intervjuguiden og teknisk utstyr (Dalen, 2011). Som en viktig forberedelse til de kvalitative forskningsintervjuene benyttet jeg meg av muligheten til å gjennomføre et prøveintervju. Intervjuet ble utført sammen med en bekjent som er utdannet barnehagelærer og har erfaring fra barnehage. Jeg fikk testet intervjuets lengde. Prøveintervjuet varte i ca. 50 minutter, som var den tiden jeg hadde sett for meg at intervjuet skulle ta. I etterkant diskuterte vi hva som kunne gjøres annerledes. Jeg så på om intervjuguiden og hovedtemaene la opp til at jeg ville få svar på det jeg ønsket å undersøke, og om det ble lagt til rette for å komme med annen informasjon som prosjektet ville ha nytte av. Prøveintervjuet var nyttig i den form at det ga mulighet til å gjennomgå spørsmålene og endre på temaer eller spørsmål som var uklare eller uhensiktsmessig formulert. Jeg endret ordlyden på noen av spørsmålene, slik at de ble presisert og formulert mer nøyaktig. Dette dreide seg i hovedsak om spørsmål knyttet til barns seksuelle uttrykk. Gjennom prøveintervjuet fikk jeg også muligheten til å øve på intervjusituasjonen og teste opptaksutstyret. Etter prøveintervjuet følte jeg meg mer komfortabel i min rolle som intervjuer, og så på dette som en trygghet når jeg skulle møte studiens informanter.

3.3.4 Gjennomføring av intervju

Alle intervjuene ble gjennomført på informantenes arbeidsplass, og tok mellom 45 minutter og opp til 1 time og 15 minutter. Intervjuene var semistrukturerte intervju hvor samtalen var fokusert mot temaer som var blitt bestemt i forkant av intervjuene (Dalen, 2011).

I tråd med empirisk forskning bygger kvalitativt forskningsintervju på et ønske om å studere de ansatte og andre fagpersoners meninger, holdninger og erfaringer tilknyttet et fenomen (Tjora, 2017). Jeg la vekt på at spørsmålene ikke trengte å følge rekkefølgen de sto i

intervjuguiden, men at underspørsmålene vil kunne være nyttige for at jeg som intervjuer kunne se gjennom spørsmålene underveis i intervjuet, for å sikre at vi har var innom de temaene som var ønskelig å belyse. Jeg stilte oppfølgingsspørsmål rundt det informantene fortalte og så gjennom intervjuguiden underveis og i etterkant, for å holde oversikt over om det var noe som var uklart eller ubesvart, for å så stille eventuelle oppklarende spørsmål. Felles for intervjuene var at spørsmålene sjeldent ble stilt akkurat slik de sto i intervjuguiden, da jeg allerede hadde fått svar på noen av spørsmålene gjennom det som var sagt. Dermed kan det tenkes at det kunne vært hensiktsmessig å ha færre spørsmål i intervjuguiden. Likevel fungerte spørsmålene som en trygghet for meg i situasjonene hvor jeg var usikker på om jeg hadde fått svar på det jeg lurte på.

Intervjuet påvirkes av relasjonen og det som skapes i møte mellom intervjuer og informant (Kvale & Brinkmann, 2015). I intervjusituasjonen bør intervjueren bruke førforståelsen på en måte som gjør at en får tak i informantens egne opplevelser, tanker, følelser og erfaringer. I følge Malterud (2003) er relasjon og kontekst viktige elementer av kunnskapen som utvikles i kvalitative forskningsintervjuer. Ved en fenomenologisk hermeneutisk tilnærming er det viktig at forskeren er åpen og lytter til informanten. En åpen tilnærming til et tema hvor både informant og intervjuer er engasjert vil kunne bidra til å skape ny kunnskap (Kvale & Brinkmann, 2015). I gjennomføring av intervjuet la jeg vekt på å skape et miljø hvor informantene kunne føle seg trygge på å dele av egne tanker og erfaringer uten at dette skal kunne vurderes som rett eller galt. Jeg var bevisst på å være åpen for det informantene fortalte, uavhengig om det skulle dukke opp meninger eller tanker som er annerledes enn mine tanker som bygger på egen førforståelse knyttet til temaet. Jeg var bevisst på å lytte til det informantene sa, og skape et miljø og en relasjon hvor det skulle kjennes trygt og komme med egne betraktninger, tanker, erfaringer og opplevelser. Jeg opplevde det som noe utfordrende til tider, da jeg opplevde at noen av informantene ga uttrykk for at de var usikre på temaet og spurte etter mitt perspektiv. Likevel fokuserte jeg på at det var informantens betraktninger jeg var ute etter. Jeg utdypet spørsmålene eller omformulerte de om jeg merket at informantene var usikre eller ikke oppfattet spørsmålet. Jeg la vekt på et naturlig og avslappet kroppsspråk og en vennlig mimikk. Jeg opplevde at jeg fikk tak i informantens tanker og opplevelser rundt barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk, kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse etter gjennomførte intervju.

3.3.5 Transkripsjon, koding og analyse

Det ble benyttet lydopptaker under intervjuene slik at intervjuene kunne bli transkribert. Det vil si å gjøre om intervjuene fra muntlig til skriftlig form (Dalen, 2011). Gjennom transkriberingen får en også mulighet til å bli godt kjent med datamaterialet. Datamaterialet er grunnlaget for en dypere forståelse basert på studiens problemstilling, tolkninger og funn (Kvale & Brinkmann, 2009). Fenomenologisk-hermeneutisk fortolkning tillater et mangfold av ulike tolkninger, og gjennom hele prosessen fortolker forskeren kontinuerlig (Kvale & Brinkmann, 2015). Med utgangspunkt i hermeneutisk-fenomenologisk analyse, forsøkte jeg ved bearbeiding av datamaterialet å legge vekt på informantenes virkelighet, og tolke informantenes uttalelser i tråd med dette (Kvale & Brinkmann, 2015). Intervjuene ble transkribert kort tid etter gjennomførelse. I tråd med hva Dalen (2011) skriver, bevares informantenes egne uttalelser ved nøyaktig transkripsjon. Jeg transkriberte intervjuene ord for ord. Jeg passet på å få med alt som ble sagt under intervjuet, og la til memos. Memos er tilleggsnotater som for eksempel endring av toneleie, avbrytelser, latter og lignende (Dalen, 2011). Jeg valgte å ta med dette da det kan tenkes å ha påvirkning på meningsinnholdet. Å transkribere ord for ord, og legge til memos var et bevisst valg for å unngå å utelate viktig informasjon som en kanskje ser på som uviktig ved første øyekast. Dette i tråd med hva Larsen (2008) skriver om nøyaktighet i behandling av data. I denne studien ble datamaterialet transkribert, kodet og analysert gjennom programvaren NVivo. Jeg satt meg godt inn i programmet i forkant, slik at jeg kunne lære meg å anvende NVivo på en hensiktsmessig og effektiv måte. Etter at intervjuene var blitt transkribert gikk jeg gjennom datamaterialet systematisk, fant kategorier og temaer som samlet datamaterialet og ga mulighet til å forstå innholdet i materialet på et teoretisk nivå (Dalen, 2011). I analyseprosessen foretok jeg også en datareduksjon, som dreier seg om å fjerne den informasjonen som ikke er relevant for studiens problemstilling. Datamaterialet ble dermed komprimert og systematisert slik at det ble analyserbart (Grønmo, 2004; Larsen, 2008).

Det er valgt å anvende en temasentrert analytisk tilnærming som analysemetode. Dette er en metode for analyse hvor en går i dybden på ulike temaer for å få en bred forståelse av hvert enkelt tema. Informasjon fra hver enkelt informant vil kunne sammenlignes innenfor de ulike temaene, og i tråd med fenomenologiens krav får en mulighet til å kunne få forståelse for informantenes virkelighet (Thaagard, 2009). I tråd med hermeneutikken vil meningene tolkes ut fra kontekst og sammenheng for å kunne gripe fatt i et dypere meningsinnhold. Gjennom

den tematiske fremstillingen er det forsøkt å forstå informantenes budskap i lys av en helhet (Dalen, 2011). Temaene som er anvendt er utarbeidet med bakgrunn i intervjuguide, innhold i intervjuene, studiens problemstilling. Jeg startet kodingsprosessen med å lese gjennom transskripsjonene, for å så kode relevante avsnitt og nøkkelord slik at jeg senere kunne bruke materialet for videre analyse (Kvale & Brinkmann, 2015). Kodingen førte videre til tematisering. Noen av temaene var tenkt ut i forkant, mens andre dukket opp under analyseprosessen. Temaene som er anvendt er; 1) Fokus på barns seksualitet, 2) Personalsamarbeid, 3) Samarbeid med foresatte, 4) Barns seksuelle utvikling og bekymringsfull seksuell atferd, 5) Barns seksuelle leker og 6) Onani. Temaene sees i sammenheng med barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk og kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. Disse temaene har jeg videre valgt å benytte meg av i kapittel 4 og 5 for å skape en ryddig struktur og en tydelig sammenheng.

Studiens problemstilling er grunnlaget for utvelgelse og registrering av relevant innhold, men kriteriene for utvelgelsen kan endres underveis i datainnsamlingen mens en gjennomgår tekstene (Grønmo, 2004). Etter endte intervjuer og temaanalyse endret jeg problemstillingen, da jeg hadde en god oversikt over hva det endelige datamaterialet inneholdt. I oppstarten av arbeidet med masteroppgaven var tanken å undersøke hvordan barnehagen kan arbeide med barns seksualitet, med fokus på ulike metoder og konkrete eksempler på hvordan dette kan gjennomføres i barnehagen. Studien hadde derfor en annen problemstilling ved oppstart. Gjennom bearbeidelse av datamaterialet opplevde jeg at samtalene stort sett dreide seg om barnehagepersonalets kompetanse og holdninger, og hvordan dette kan bli synlig i møte med barns seksuelle uttrykk. Videre ble også betydningen personalets reaksjoner og kompetanse kan ha for barns utvikling av seksuell helse reflektert over i intervjuene. Dermed så jeg det som hensiktsmessig å endre problemstillingen.

3.4 Validitet

I kvalitative studier dreier validitet seg om gyldighet. I forskningssammenheng kan en se på om undersøkelsen undersøker det den er ment for, og om metoden som er brukt er egnet (Kvale og Brinkmann, 2015). Ved høy grad av validitet vil resultatene representere den virkeligheten man har studert, og det vil være en logisk sammenheng mellom problemstillingen, metode og funn (Befring, 2015; Tjora, 2017). Det er valgt å benytte

Dalens (2011) fremstilling av validitet som bygger på Maxwells (1992) fremstilling av validitet og kvalitet i intervjustudier. Følgende forhold vil dermed bli drøftet videre; validitetsdrøfting av forskerrollen, validitetsdrøfting av forskningsopplegget, metodisk tilnærming, validitetsdrøfting av datamaterialet og bearbeidingen, tolkningsvaliditet og teoretisk validitet.

3.4.1 Validitetsdrøfting av forskerrollen

At forskeren gjør rede for sin tilknytning til fenomenet som skal undersøkes, gir leseren mulighet til å vurdere i hvilken grad og hvordan dette kan ha påvirket resultatene. Et viktig ledd vil være å tydeliggjøre den rollen en har, og førforståelsen en går inn med (Dalen, 2011). Under punkt 3.1.2 har jeg skrevet om førforståelse, og hvordan den kan prege studien. Dette sees i sammenheng med validitetsdrøfting av forskerrollen. Som tidligere nevnt har jeg et personlig engasjement for valgt tema, og det vil være grunn til å tro at dette kan ha vært med på å påvirke studiens resultater, og dermed kan ha betydning for studiens validitet. Dette vil si at det kan ha hatt innvirkning på valg av litteratur, informanter, transkribering, videre analyse, tolkning og drøfting. Intersubjektivitet handler om det som skjer i møte mellom to mennesker, og hvordan situasjonstolkninger blir felles i dette møtet er en metodisk forutsetning i kvalitative intervjustudier. Intersubjektivitet vil styrke validiteten i fortolkningen av informantenes uttalelser (Dalen, 2011). Jeg har forsøkt å legge til rette for intersubjektivitet ved å bevare informantenes egne uttalelser, se de i sammenheng med kontekst, tidligere uttalelser og samtaleemne, og behandle datamaterialet med nøyaktighet.

3.4.2 Validitetsdrøfting av forskningsopplegget

Utvalget som er gjort vil være med på å påvirke studiens validitet. I kvalitative studier er det vanlig å anvende seg av små, hensiktsmessige utvalg som omfatter individuelle variasjoner som vil være relevante for det fenomenet som skal studeres (Dalen, 2011). Som tidligere nevnt ønsket jeg å sikre en bredde i datamaterialet ved å rekruttere informanter som kan tenkes å ha ulike erfaringer og kompetanse. To av studiens informanter, Margrete Wiede Aasland og Pia Friis har skrevet litteratur om barns seksualitet som jeg har valgt å ta med i teorikapittelet. Jeg så det likevel som hensiktsmessig å gjennomføre intervjuer, da jeg ønsket å høre om deres erfaringer rundt arbeid med barns seksualitet i barnehagen. Begge er i jevnlig kontakt med barnehagepersonale som har spørsmål rundt arbeid med barns seksualitet. Dermed kan de også si noe om deres oppfattelse av hvordan barnehager møter barns

seksuelle uttrykk og barnehagepersonalets kompetanse knyttet til barns seksualitet og seksuelle helse. I tillegg har de kompetanse om hva slags konsekvenser en opplevelse av manglede kompetanse om barns seksualitet hos personalet kan ha for barns utvikling av seksuell helse. Jeg er bevisst på at det de forteller om et generelt syn og oppfattelse av barnehagepersonalets kompetanse og hvordan dette uttrykkes i barnehagens praksis vil være deres personlige tolkninger, som igjen blir tolket av meg. Likevel har de lang erfaring rundt valgt tema, og sees dermed på som viktige informanter for denne studien. Studiens resultater representerer den virkeligheten som fremkommer i de fem intervjuene som er foretatt gjennom et strategisk utvalg av informanter, tatt i betraktning at det er mine tolkninger av informantenes virkelighet.

3.4.3 Metodisk tilnærming

I følge Dalen (2011) vil grunnlaget for å drøfte validiteten av datainnsamlingsmetoden som er valgt være å drøfte om den er tilpasset undersøkelsens mål, problemstilling og teoretiske forankring. I kvalitative intervjustudier kan et eller flere prøveintervjuer høyne validiteten ved at en får testet ut, redigert og tilpasset intervjuguiden. I tillegg kan en bli tryggere på intervjusituasjonen og testet opptaksutstyret (Dalen, 2011). Under punkt 3.3.3 har jeg beskrevet mitt prøveintervju. Prøveintervjuet mitt gjorde meg tryggere på intervjurollen som kan tenkes å være med på å høyne validiteten. Et annet poeng dreier seg om at en i kvalitative forskningsintervjuer kan en stille oppfølgingsspørsmål og foreta korrigeringer underveis. Det kan for eksempel dukke opp nye momenter som en ser på som viktig for problemstillingen, som man da kan velge å se nærmere på. En slik fleksibel prosess kan bidra til å øke validiteten (Larsen, 2008). Dette la jeg opp til ved en intervjuguide som ikke måtte følges etter punkt, men ga rom for ulike innspill innenfor studiens hovedtemaer. I tillegg stilte jeg oppfølgingsspørsmål som jeg så på som relevant for studiens problemstilling. Dette kan tenkes å ha bidratt til å høyne studiens validitet.

3.4.4 Validitetsdrøfting av datamaterialet og bearbeidingen

Måten jeg har transkribert intervjuene på kan også tenkes å ha påvirkning på studiens validitet. Det kan stilles spørsmål ved hva som er en korrekt og gyldig transkripsjon, og det er et spørsmål som er vanskelig å besvare (Kvale & Brinkmann, 2015). Som tidligere nevnt transkriberte jeg intervjuene ordrett, inkluderte pauser, småord, og la til memos. Memos om kroppsspråk og mimikk vil være intervjuet slik jeg husker det, og slik jeg tolket situasjonen.

Likevel forsøkte jeg å være så nøyaktig som mulig, og valgte å ta med informasjonen som jeg anså som nyttig. Bruk av dataprogrammer kan også være med på å øke validiteten (Dalen, 2011). Som tidligere nevnt har jeg transkribert, kodet og analysert datamaterialet gjennom dataprogrammet NVivo. Som tidligere nevnt satt jeg meg godt inn i programmet i forkant, og jeg behandlet datamaterialet med nøyaktighet ved bruk av NVivo. Dette kan ha bidratt til å høyne validiteten. I funn- og drøftingskapitlene har jeg valgt å anvende direkte sitater. Noen steder er det også brukt mine gjenfortellinger av informantenes uttalelser. Gjenfortellingene er sett i sammenheng med hva vi tidligere snakket om i intervjuet, for å forsøke å unngå feiltolkninger av enkelte utsagn. Tolkningen som foregår videre vil være innenfor en kontekstuell ramme, og skal validere til en større helhetsforståelse av fenomenet (Dalen, 2011). I tolkningen av de kvalitative intervjuene forsøkte jeg å finne sammenhenger i datamaterialet og utvikle en dypere forståelse for fenomenet.

3.4.5 Tolkningsvaliditet

I tolkningen av datamaterialet forsøkes det å finne indre sammenhenger og utvikle en dypere forståelse av fenomenet med utgangspunkt i informantenes uttalelser. Det blir dermed viktig å ha valide og gode beskrivelser fra informantene av fenomenet som studeres (Dalen, 2011). Dette la jeg opp til ved å bruke god tid på utarbeidelse av intervjuguiden, som beskrevet under punkt 3.3.2. Jeg forsøkte å lage en intervjuguide som kunne bidra til fylldige beskrivelser. Tolkningsvaliditet handler også om informantenes utsagn er riktig presentert, og den videre tolkningen er gjennomført på en nøyaktig måte (Dalen, 2011). Under tolkning av informantenes utsagn la jeg vekt på å bevare informantenes fulle utsagn eller å gjenfortelle de så nøyaktig som mulig. I tillegg så jeg uttalelsene i sammenheng med andre utsagn fra informanten, og hva vi tidligere hadde snakket om. Det var viktig for meg å forsøke og unngå at informantenes utsagn skulle bli tatt ut av sammenheng, og dermed bli tolket og drøftet videre på en måte informantene ikke kunne kjent seg igjen i (Dalen, 2011). Dette kan ha bidratt til å høyne studiens validitet.

3.4.6 Teoretisk validitet

I følge Dalen (2011) dreier teoretisk validitet seg om at den teorien forskeren anvender og de valg forskeren har tatt, gir en teoretisk forståelse av det fenomenet som undersøkes. Dette vil kreve at de sammenhengene som avdekkes kan dokumenteres. Om leseren skal kunne følge forskeren i dette og vurdere validiteten, kreves en tydeliggjøring av alle prosessene i

undersøkelsen. Tre sentrale utfordringer ved kvalitativ intervjuforskning knyttet til teoretisk validitet er den holistiske feilantagelsen, eliteskjevhet og «going native».

Den holistiske feilantagelsen dreier seg om at forskeren tenker at en er så godt kjent med fenomenet som studeres, at informantenes uttalelser blir tolket feilaktig, og informantenes forståelse i mindre grad blir ivaretatt (Dalen, 2011). Jeg har forsøkt å unngå dette ved å lese meg opp på ulik litteratur, samtidig som jeg har vært åpen for andre tanker og synspunkt gjennom samtale med informantene. Jeg har lagt vekt på å bevare informantenes fulle uttalelser, og se de i sammenheng med deres virkelighet, uten å legge for stor vekt på egen førforståelse.

Eliteskjevhet handler om at forskeren legger for stor vekt på enkelte informanter som kan sees på som nøkkelpersoner innenfor fenomenet som studeres (Dalen, 2011). Dette kan diskuteres i denne studien, da to av informantene er ekspertinformanter. Studien undersøker barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk med bakgrunn i kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. Det vil ikke finnes et enkelt og riktig svar på dette, og det vil variere innenfor ulike barnehager, kontekst, den enkeltes holdninger og videre. Studien består av informanter fra ulike barnehager, og informanter med ulik kompetanse på feltet. Dermed anses utsagn fra alle informantene som verdifulle for å kunne svare på studiens problemstilling. Studien undersøker videre hvordan personalets reaksjoner i møte med barns seksuelle uttrykk kan påvirke barnas utvikling av seksuell helse. Dette perspektivet kom tydeligst frem i ekspertintervjuene, da ekspertinformantene har mye kompetanse på dette området. Dermed vil ekspertinformantenes uttalelser komme tydeligst fram i drøfting som omhandler barns utvikling av seksuell helse. Likevel har jeg gjennomgående i oppgaven forsøkt å legge like stor vekt på alle informantenes uttalelser for å unngå skjevhet.

«Going native» kan beskrives ved at forskeren er så godt kjent med det som skal studeres slik at det vil være vanskelig å se og plukke ut særtrekk og kjennetegn fra det en studerer (Dalen, 2011). Dette har jeg prøvd å unngå ved å gjennomgå datamaterialet mitt med nøyaktighet. Jeg lyttet til intervjuene, leste gjennom transkripsjonene og så gjennom kodingsarbeidet flere ganger. På den måten kunne jeg foreta korrigeringer om det var feil i transkripsjonene, eller om jeg ved å lytte og lese flere ganger fant andre kodingsmønstre hvor jeg kunne plukke ut særtrekk og kjennetegn. Studien er basert på informantenes uttalelser samt et bevisst valg av

litteratur. Som nevnt har det til tider vært utfordrende å finne relevant litteratur og forskning innenfor valgt område. Dette kan tenkes å ha preget studien, da dette som sagt er et relativt lite fagfelt. En kan dermed stille spørsmål ved hvor stor bredde en kan finne i valgt litteratur. Likevel ser jeg på valgt litteratur som hensiktsmessig for denne studien, da det er dette synet på barns seksualitet som er førende for litteraturen og forskningen som finnes i dag.

3.5 Reliabilitet

Reliabilitet handler om forskerens troverdighet og konsistens, og brukes ofte om hvorvidt et resultat kan reproduseres av andre forskere på et annet tidspunkt. Høy reliabilitet kan motvirke subjektivitet, men samtidig kan en for sterk fokusering på reliabilitet også motvirke kreativ tenkning (Kvale & Brinkmann, 2015). Høy reliabilitet dreier seg også om forskningsprosjektet gir inntrykk av at forskningen er utført på en pålitelig måte.

Forskningsprosjektet har høy reliabilitet dersom en annen forsker kunne gjennomført en identisk undersøkelse og kommet frem til det samme resultatet (Tjora, 2017). I en kvalitativ studie vil det være vanskelig å etterprøve studien nøyaktig, og spørsmålet om reliabilitet vil dreie seg om nøyaktighet, hvordan informasjonen behandles, og beskrivelser av valg som er tatt, forhold ved intervjueren, informanter, intervjusituasjonen og hvilke analytiske modeller som er anvendt (Dalen, 2011).

Det er anvendt semistrukturert intervju som metode for datainnsamlingen, hvor samtalen og det som skjer i møtet mellom to personer, er med på å styre retningen og hva som utdypes i samtalen. Under intervjuene vil både den som intervjuer og den som blir intervjuet ha påvirkning med tanke på retningen intervjuet tar (Dalen, 2011). I følge Kvale og Brinkmann (2015) vil forskeren se, tolke og forstå ut i fra sin virkelighet i intervjusituasjonen. En annen person ville kanskje ikke observert eller lagt merke til kroppsspråket til informanten på samme måte, eller stilt andre type oppfølgingsspørsmål. Med bakgrunn i dette vil det være grunn til å tro at en annen forsker ikke ville fått det samme resultatet. Under punkt 3.3 har jeg beskrevet hvordan datainnsamlingen har foregått. I tråd hva Larsen (2008) skriver, har jeg vært nøyaktig i behandlingen av datamaterialet for å øke reliabiliteten. Likevel vil det være grunnlag for å tro at andre kunne tolket og forstått informantenes uttalelser på en annen måte, basert på førforståelse, kompetanse, personlige og faglige erfaringer. Jeg har prøvd å styrke reliabiliteten ved å tydelig beskrive bakgrunn for, og formål med oppgaven, teoretisk

bakgrunn, i tillegg til å tydeliggjøre valg av metode, datainnsamlingen og analyse, og behandle dette med nøyaktighet.

3.6 Generaliserbarhet

Generaliserbarhet dreier seg om funnene fra studien kan være relevant i andre situasjoner og sammenhenger, og brukes av Thaagard (2009) synonymt med overførbarhet. Fenomenet som undersøkes i denne studien vil være knyttet opp til relasjon og kontekst, og dermed må studiens resultater sees i sammenheng med dette. Studien består av et relativt lite utvalg. Studiens resultater baserer seg på den virkeligheten som fremkommer gjennom fem forskningsintervju, som igjen er tolket av meg. Studien er ikke gjennomført på en slik måte at den gir mulighet for statistiske generaliseringer, men den kan brukes som et utgangspunkt for videre forskning.

3.7 Etiske betraktninger

All forskning som gjøres skal være forankret i anerkjente etiske verdier (Befring, 2015). Etisk dyktighet er forbundet med evner, kompetanse og kjennskap til feltet. Etiske krav omfatter strenge krav til den vitenskapelige kvaliteten på kunnskapen som legges frem, og resultatene bør kontrolleres og valideres så fullstendig som mulig. Etikk må være i fokus gjennom hele forskningsprosessen (Kvale & Brinkmann, 2015). Denne studien er godkjent av Norsk Senter for forskningsdata (NSD) (se vedlegg 1). Ulike forskningsetiske retningslinjer er utformet av Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. Disse er blant annet krav om informert og fritt samtykke, krav om å informere dem som utforskes, krav om konfidensialitet, barns krav på beskyttelse og hensynet til utsatte grupper (NESH, 2006). Informert samtykke dreier seg om at informantene informeres om undersøkelsens formål, design, risikoer og fordeler ved å delta i prosjektet. Informert samtykke sikrer at informantene deltar frivillig i forskningsprosjektet, og er informert om at det til enhver tid vil være anledning til å trekke seg fra prosjektet (Kvale & Brinkmann, 2015). Informantene i denne studien har fått informasjon om prosjektet, egne rettigheter ved deltagelse, samt skrevet under på en samtykkeerklæring (se vedlegg 2 og 3). En viktig del av forskningsetikk er å være klar over og opplyse informantene om hva det vil si å delta, og eventuelle konsekvenser dette kan ha for dem. Arbeid med barns seksualitet kan være et tabubelagt og

sårbart tema. I tillegg kan det eksistere ulik praksis, tanker og holdninger knyttet til barns seksualitet. Det var viktig for meg at informantene følte seg ivaretatt gjennom hele prosessen. Jeg la derfor opp til intervjuer som skulle føles trygge for informantene, og jeg forsøkte å skape intervjusituasjoner der det var plass til alle tanker, holdninger og erfaringer uten at informantene skulle føle på at de skulle svare det jeg ønsket å høre, eller det som føles allment akseptert å si. Jeg var tydelig på at det var anledning til å trekke seg om det skulle være ønskelig ved ethvert tidspunkt. Etisk forsvarlig forskningspraksis handler også om å behandle opplysninger informantene gir konfidensielt. Dette innebærer blant annet å sørge for at personopplysninger ikke blir spredt (Thagaard, 2013). I kvalitativ intervjuforskning må en også ta hensyn til lover og retningslinjer for prosjekter som omfatter personopplysninger som skal behandles med elektroniske hjelpemidler (Dalen, 2011). Dette har jeg tatt hensyn til ved å oppbevare opplysninger om informantene kryptert. Opplysningene vil bli slettet ved prosjektslutt. Lydopptak, transkripsjoner og arbeidsnotater har blitt oppbevart forsvarlig nedlåst, og personopplysninger har blitt oppbevart adskilt fra datamaterialet. Publisering av navn er gjort med informantenes fulle samtykke samt godkjenning fra NSD.

I analyse- og tolkningsprosessen tok jeg etiske hensyn i form av å bevare informantenes fulle utsagn eller gjenfortelle de så nøyaktig som mulig. Det var viktig for meg å forsøke å unngå at informantenes utsagn blir tatt ut av sammenheng, og dermed blir drøftet videre på en måte informantene ikke kan kjenne seg igjen i. Dette er viktig for kvaliteten på oppgaven, i tillegg dreier det seg om respekt for deltakerne (Dalen, 2011). I tillegg ble oppgaven sendt til de informantene som ønsket dette for sitatsjekk i forkant av levering, for å sikre at informantenes utsagn blir fremstilt på riktig måte og videre drøftet ut i fra dette.

Et mulig dilemma i kvalitative intervjustudier kan dreie seg om en frykt for å bli gjenkjent av andre, for eksempel andre på arbeidsplassen. Informantene kan også komme med sensitive opplysninger om andre gjennom intervjuene (Malterud, 2003). Denne studien dreier seg om personalets kompetanse omkring et tabubelagt tema. Noen av informantenes utsagn som er valgt å ha med i oppgaven dreier seg om både informantenes og kollegaers holdninger og kompetanse. Derfor er det valgt å høyne anonymiteten ved å unngå opplysninger som kan gjøre informantene gjenkjennbare, som hvor lenge de har arbeidet i barnehagen, alder og kjønn. Dette for å ta hensyn til informantene og deres kollegaers anonymitet. I noen av intervjuene reflekterte noen av informantene omkring andre ansattes tanker, holdninger og kompetanse hvor de kom med konkrete eksempler knyttet til temaet. Noen av disse

eksemplene kunne vært spennende å drøfte videre. Grunnet bevaring av anonymitet og med hensyn til andre ansatte på arbeidsplassen, er det noen eksempler jeg har valgt å utelate. Dette fordi det muligens kunne være mulig å gjenkjenne informanten eller noen av informantens kolleger. Det har med dette blitt gjort rede for etiske betraktninger knyttet til studien.

4 Funn

Dette kapittelet vil presentere studiens empiri via en tematisk fremstilling. Funnene danner grunnlag for videre tolkning, analyse og drøfting i kapittel 5. De ulike temaene er utarbeidet med utgangspunkt i studiens problemstilling. Temaene er; 1) Fokus på barns seksualitet, 2) Personalsamarbeid, 3) Samarbeid med foresatte, 4) Barns seksuelle utvikling og bekymringsfull seksuell atferd, 5) Barns seksuelle leker og 6) Onani Det er valgt å presentere direkte sitater for å bevare informantenes fulle utsagn. I tillegg vil egne gjenfortellinger av informantenes uttalelser bli anvendt. Dette grunnet at det sees på som hensiktsmessig blant annet der informantene beskriver det samme, i tillegg til å skape en flyt i teksten. Det er lagt vekt på å bevare informantenes meningsinnhold, og gjenfortellingene er gjengitt så nøyaktig som mulig. Uavhengig av sitatets lengde vil direkte sitater bli presentert ved innrykk for å tydeliggjøre forskjellene mellom sitater og gjenfortellinger. De anonymiserte informantene vil bli presentert som informant 1, informant 2 og informant 3. Ekspertinformantene, Pia Friis og Margrete Wiede Aasland blir presentert ved fullt navn.

4.1 Fokus på barns seksualitet

Vi hadde mye om barns seksualitet på barnehagelærerstudiet. På 80-tallet så var det ganske vanlig (Margrete Wiede Aasland).

Vi hadde en dag om overgrep, men ingenting om barns seksualitet eller seksuell helse (Informant 1).

Jeg føler ikke det var en egen del av utdannelsen. Jeg tror de viste en youtube-video av en person som hadde byttet kjønn, men så snakket vi ikke om det etterpå. Vi tok pause. Det var det (Informant 3).

Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at det ikke har blitt rettet fokus mot barns seksualitet eller utvikling av seksuell helse gjennom utdanningen. De forteller at de så vidt var innom temaet seksuelle overgrep mot barn, men det ble ikke lagt vekt på barns naturlige seksualitet. Dette står i kontrast med uttalelsen fra Margrete Wiede Aasland, som forteller at hun lærte mye om barns seksualitet i løpet av utdanningen, og at dette var et viktig fokus. Derimot var det mindre fokus på seksuelle overgrep mot barn. Pia Friis forteller også om en

endring i barnehagesektoren i hvordan det snakkes om barns seksualitet og hvordan barnehagen møter seksuell lek.

Også vet jeg hvor usikker personalet og foreldrene blir. Denne usikkerheten har kommet etter 90-tallet. Før dette, på 70- og 80-tallet var det mye mindre problematisk at barn lekte seksuelle leker, onanerte, gikk nakne, lekte doktorleker og alle de tingene. Det bekymret ikke ansatte i barnehage og foreldrene så mye, fordi da visste vi ikke om overgrepssakene. Så kom Bjugn-saken i lys av 90-tallet, også kom det flere dommer fra barnehagesektoren, og det er det som gjør at folk rimeligvis blir veldig bekymret og veldig redde (Pia Friis).

Pia Friis og Margrete Wiede Aasland forteller begge om en endring i hvordan samfunnet og barnehagen snakker om og forholder seg til barns seksualitet. De forteller at på 70- og 80-tallet, ble barns seksuelle leker møtt med en helt annen tilnærming enn vi kan se i dag. De forteller om en overgrepsskygde som kan se ut til å ha oppstått på 90-tallet. Videre uttrykker de at overgrepsskygden kan ha bidratt til at barnehagepersonalet blir usikre i møte med barns seksuelle uttrykk.

Det skjer noe, det går fremover, og det er veldig etterspørsel etter mitt foredrag blant annet, som heter barns seksuelle helse og forebygging av overgrep. Så det går fremover. Men det er fortsatt veldig lite kunnskap om det (Pia Friis).

Pia Friis legger likevel vekt på at det ser ut til at det er noe som er i ferd med å skje innenfor barnehagepedagogikken. Dette nevnes også av Margrete Wiede Aasland. Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de opplever et økende fokus på barns seksualitet og seksuell helse.

4.2 Personalsamarbeid

Det er ikke ofte det blir snakket om nei. Vi har jo snakket om det hvis det har vært episoder, hvis barna har lekt seksuelle leker eller noe sånn. Da snakker man om akkurat de episodene og hva vi skal gjøre hvis det skjer igjen. Man snakker ikke om det på generell basis, hvordan man skal håndtere det. Det er vel noen utfordringer i

forhold til personalet og hvor åpne de er for å snakke om sånne ting. Det er kanskje ikke alle som synes det er greit å snakke om det (Informant 2).

Jeg føler ikke at noen er negative til det, men at det kanskje er lettere å ikke tenke så mye på det. Jeg tror det kan bunne mye i at folk synes det er ubehagelig (Informant 1).

Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de ikke har snakket om barns seksualitet eller utvikling av seksuell helse i personalgruppen med mindre det har vært knyttet til bekymring, seksuelle leker eller samtaler knyttet til avdekking og forebygging av seksuelle overgrep. Informant 3 legger vekt på at dette er et arbeid de skal starte med til høsten.

Det verste er jo at vi fremmer skam og tabu, og at dette ikke er lov, som vi veldig ofte gjør når vi er usikre. Når ansatte reagerer spontant i en personalgruppe så vil det kanskje være at hvis noen barn leker doktorlek, så kommer det inn en ansatt en dag som ser barna og blir veldig usikker. Så kommer den andre inn neste dag og blir veldig sint og sier; «dette får dere ikke lov å leke, kle på dere». Så kommer den tredje inn som kanskje har vokst opp med et mer trygt syn på kropp og seksualitet, og fikk lov til å leke seksuelle leker da vedkommende selv var liten, vil jo kanskje si at; «okei leker dere doktorleker, så fint». Og det forvirrer barna (Pia Friis).

Pia Friis understreker også at barnehagens personal er pliktet til å reflektere over egne holdninger og verdier.

Om en annen i personalet står i samme situasjon som jeg gjorde, og prøver å takle det. Kanskje han eller hun sier noe annet enn det jeg sa. Ikke nødvendigvis, men når vi ikke har noe plan på det, så kan jo det skje (Informant 3).

Pia Friis og Margrete Wiede Aasland forteller om erfaringer hvor det kan være store forskjeller i personalgruppen knyttet til hvordan de møter barns seksuelle uttrykk. Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de har erfaringer med at barna kan bli møtt ulikt av personalet på seksuelle uttrykk, basert på den enkeltes holdninger.

4.3 Samarbeid med foresatte

Foreldresamarbeid kan bli vanskelig og utfordrende tenker jeg. Jeg vet ikke, men jeg kan se for meg at noen synes dette er et utfordrende og litt rart tema, og noe vi ikke trenger å snakke om (Informant 3).

Så er det åssen man skal legge det fram for foreldrene, da. Noen foreldre kan jo reagere veldig på det. Jeg har jo hatt noen erfaringer, men som regel så tar jo foreldrene det greit. Så det er jo kanskje bare oppi hodet mitt at jeg tenker at det er litt skummelt. Men foreldrene kan jo tenke at vi ikke følger med og sånn; «åja, javel, er det sånn som skjer her?» (Informant 2).

Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de ikke har snakket med de foresatte om barns seksualitet eller utvikling av seksuell helse om det ikke har vært knyttet til konkrete situasjoner som har oppstått i løpet av barnehagedagen, som utdypes at stort sett gjelder seksuelle leker.

Nå for et par dager siden så kom foreldrene til en av de inn, og sto og så på at de gjorde dette, og de synes ikke at dette var veldig okei. Så de sto der og var litt sånn; «kle på deg og pass på kroppen din, det er din kropp, og den skal du ikke vise til andre». Så jeg har prøvd å forklare til de at man ikke bør hoppe inn og rope nei, men kanskje snakke litt mer åpent om det. Jeg vet ikke om de hørte så veldig på meg egentlig (Informant 3).

Informant 3 forteller om en opplevelse fra barnehagen knyttet til barns seksuell lek i en hentesituasjon, hvor barnets foreldre ber barnet sitt om å kle på seg og passe på kroppen sin. Hun er usikker på om de hørte på hennes tanker rundt situasjonen.

Når vi har foreldremøte, da orienterer vi om at i denne barnehagen får barna lov til å leke seksuelle leker, og de får lov å være nakne i noen sammenhenger. Som for eksempel ute om sommeren i vannspreder. De får lov å leke doktorleker, vi passer på at de er frivillig med i leken, og det synes de fleste foreldrene er helt uproblematisk. Så lenge barnehageansatte er trygge på hvordan de skal møte dette, så blir foreldrene trygge også, det er min erfaring (Pia Friis).

Pia Friis forteller at et trygt personale vil kunne trygge de foresatte, men legger vekt på at de må inkluderes og informeres om barnehagens arbeid. Margrete Wiede Aasland forteller også om at det kan være avgjørende for samarbeidet om barnehagen inkluderer de foresatte.

4.4 Barns seksuelle utvikling og bekymringsfull seksuell atferd

Det er jo egentlig helt naturlig at dem er nysgjerrige. Hvis det er en gutt og en jente da, og dem ser at; «oi, du har en annen tiss enn meg». Akkurat den biten synes jeg er grei. For da kan jeg jo forklare at, ja, hun er jente og har jentetiss og du er gutt og har guttetiss. Men det blir jo litt mer sånn om de tar på hverandre, da blir det plutselig litt tabu, da synes jeg det er vanskeligere å forklare og ta det opp (Informant 2).

Man må vite hva som er vanlig og uvanlig. Barnehagepersonalet er ikke trygge på dette. Noen er det, men lite. Det er alt for få som innehar den kunnskapen, da (Margrete Wiede Aasland).

Informant 2 forteller at hun er trygg på barnas nysgjerrighet, men at hun kan føle en usikkerhet om barna begynner å ta på hverandre, og nevner i denne sammenheng at det er tabu. Informant 1, informant 2 og informant 3 gir uttrykk for en manglende kompetanse knyttet til barns positive seksualitet, og normal seksuell utvikling. Pia Friis og Margrete Wiede Aasland har erfaring med at personalet er usikre og ønsker kunnskap om dette.

4.4.1 Bekymringsfull seksuell atferd

Informant 1, informant 2 og informant 3 uttrykker at de synes det kan være vanskelig å skille mellom normal og bekymringsfull seksuell atferd. De gir uttrykk for at de ønsker mer kompetanse om dette, for å kunne skille mellom positive og bekymringsfulle seksuelle uttrykk, og bli trygge i hvordan de skal møte dette.

Den seksuelle leken er den der nysgjerrige, gjensidige mellom jevnaldrende, vi prøver ut litt, vi tar litt på hverandre, vi fniser, vi danser nakne, vi har det gøy. Det er den positive. Mens den bekymringsfulle leken, den seksualiserte atferden, den er mer sånn tvangsmessig. Den er påført barnet utenifra, en slags voksenseksualitet. Den er mer

sånn aggressiv, hevngjerrig, det er barn som prøver seg på barn som er veldig mye yngre eller veldig mye eldre, det er barn som går rett på voksne og tar de på kjønnsorganene, som vil tungekysse, som er litt sånn pågående, litt sånn aggressive pågående i forhold til sin egen kropp, sin egen seksualitet (Pia Friis).

Pia Friis og Margrete Wiede Aasland forteller at det ikke finnes et bestemt skille på normal og bekymringsfull seksuell atferd, men utdyper at en tvangsmessig aggressiv seksuell atferd, eller noe som minner om et voksent seksualliv bør få varselflaggene til å gå opp.

4.4.2 Seksuelle overgrep

Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de så vidt var innom temaet seksuelle overgrep mot barn i løpet av utdanningen, men at dette ikke var et stort fokus. De forteller at de har snakket noe om seksuelle overgrep i personalgruppen. Pia Friis forteller at det er viktig at barnehagens personal har kunnskap om barns seksuelle uttrykk og hvilke seksuelle uttrykk som *kan* være tegn på overgrep. Margrete Wiede Aasland forteller hva som kan trygge barn til å tørre å fortelle, og hvordan personalets kompetanse og åpenhet rundt barns seksualitet kan bidra til dette;

Barn må få et tryggere forhold til kroppen, at de tør å snakke om tissen. Hvis barn ikke får lov å leke eller utforske seg selv så blir det vanskeligere å snakke om overgrep også. For hvis det ikke er lov å snakke om tissen og sånn på en morsom og tullete måte, så blir det jo vanskelig for barna å tørre å fortelle hva onkel eller tante gjør mot dem, hvis de utsettes for seksuelle overgrep. Så vi må ha et ordforråd, også må vi ha trygge voksne som tør å snakke om både de gode og de dårlige sidene ved seksualiteten (Margrete Wiede Aasland).

4.5 Seksuelle leker

Pia Friis og Margrete Wiede Aasland legger vekt på at barnehagens personal må ha et reflektert forhold til barns seksuelle leker, og vite hvordan de skal møte dette. Felles for informant 1, informant 2 og informant 3 er at de har erfaring med barn som leker seksuelle leker i barnehagen. Ulikhetene finnes i hvordan barna blir møtt av personalet.

Nå de siste ukene har vi hatt en gjeng som liker å vise seg nakne til hverandre. Og det er jo litt spennende. Jeg har på en måte ikke lagd noen slagplan i hodet for hvordan vi skal jobbe med det. Jeg vet at hvis man legger for mye vekt på at det skal man ikke, så kan de skamme seg. Så jeg har vært litt sånn forsiktig, og bare passer på at alle har det fint og bra og at alle er med på det. Så har de fått lov til å se på hverandre, og ta av litt tøy og sånn (Informant 3).

Informant 3 forteller at hun har latt barna kle av seg i barnehagen. Hun forteller at de ikke har laget en plan på hvordan de skal jobbe med dette, og forteller videre at hun er noe usikker på hvordan de andre i personalet ville håndtert samme situasjon.

4.5.1 Barns seksuelle leker stoppes

Pia Friis og Margrete Wiede Aasland forteller at det er mange barnehager som stopper barna i å leke seksuelle leker. Dette bekreftes av informant 1 og informant 2.

Så vi har sagt at det ikke er lov, da. Hvis vi skulle ha sagt at dette er lov i barnehagen, så skulle vi hatt kontroll i tilfelle det er noen som ikke ønsker å være med. Det er ikke skam, og vi må være bevisste på hva vi sier. Men vi har på en måte blitt enige om at vi ikke skal ha det i barnehagen fordi vi ikke helt klarer å følge det opp (Informant 1).

Hvis det har skjedd, så tror jeg vi har stoppa det. Jeg vet at det har vært noen tilfeller. For det blir jo det at vi tenker på hva foreldrene sier om det og man blir litt sånn «oi shit hva driver dere med nå?». Man blir jo litt sånn tatt på senga noen ganger. «Oi, nå skjer det noe sånn som kanskje ikke burde ha skjedd». Så tenker man jo hva vil de si hjemme i forhold til det, det er jo den biten. Men det er jo egentlig helt naturlig at dem er nysgjerrige (Informant 2).

Informant 1 og informant 2 begrunner hvorfor de stopper seksuelle leker noe ulikt. Informant 1 legger vekt på at barna kan trå over andres kroppslige grenser, og forteller at det er derfor de har valgt å ikke tillate seksuelle leker i barnehagen. Informant 2 legger i større grad vekt på samarbeid med foresatte.

Personalet blir veldig redde for alt som har med nakenhet og seksualitet og gjøre. Noen barnehager forbyr all seksuell lek og tror at det forebygger overgrep, hvilket det ikke gjør, heller omvendt. Mens andre blir bare veldig usikre og tar ikke tak i det i det hele tatt. Og da gjør vi barna en bjørnetjeneste fordi vi overlater kunnskap om kropp og seksualitet til barna selv, og de må finne ut av det selv. Og hvis de prøver å finne ut av det ved å leke seksuelle leker, så får de en skamfølelse i forhold til egen kropp fordi det ikke er lov. De får ikke noen forståelse av egne seksuelle følelser, kunnskaper om egen kropp, egne eller andres grenser. Så det er ganske alvorlig faktisk (Pia Friis).

4.6 Onani

Informantene har noe erfaring med barns onani.

Så da må man jo forklare dem at det er greit at man utforsker sin egen kropp, da. Ehhhm, på badet eller på rommet sitt eller.. Når det ikke er andre. Ja.. Ikke sånne sosiale sammenhenger hvor det er masse folk (Informant 2).

I en barnehage jeg jobbet så virket det som om et var en skam, da. Jeg vet ikke hva de sa til barnet, men holdningene deres viste at det vil vi ikke ha noe av. At der må du følge litt med, følte jeg (Informant 1).

Informant 1, informant 2 og informant 3 uttrykker en holdning om at det er greit at barna onanerer. Informant 2 forteller at de snakker med barna om at dette er noe de kan gjøre når de er for seg selv. Informant 1 forteller om en tidligere erfaring fra barnehage, hvor hun fikk et inntrykk av at barns onani var skambelagt. Pia Friis forteller at mange barnehageansatte er usikre på barns onani. Margrete Wiede Aasland forteller at hun har erfaring med at barnehageansatte er redde for å påføre barna skam om de snakker med barna om onani eller stopper onanien, og være bekymret for at dette kan være uheldig utviklingen av deres seksuelle helse.

Jeg opplever ofte at jeg får telefoner fra barnehager om at barn onanerer for eksempel, og de lurer på hva de skal gjøre. Og noen er oppriktig redd for at hvis de snakker med barna om dette eller stopper barna, så vil barna kanskje få mye skam rundt

seksualiteten. Men de får mye mer skam rundt seksualiteten hvis de onanerer overalt og åpenlyst (Margrete Wiede Aasland).

4.7 Oppsummering

Det kan se ut til at barns seksualitet og seksuell helse ikke blir løftet i spesielt stor grad hverken i barnehagelærerutdanningen, barnehagens retningslinjer eller i offentlige dokumenter. Likevel ser det ut til at det er noe som er i ferd med å skje innenfor barnehagepedagogikken, og at temaet i større grad blir løftet nå enn tidligere. Informantene har noe erfaring med ulikt syn og kompetanse om barns seksualitet innad i personalgruppen. Det kan se ut til at barns seksualitet og utvikling av seksuell helse ikke blir reflektert særlig over i personalgruppen med mindre det er knyttet til bekymring eller seksuelle leker. Informantene forteller om at seksuelle uttrykk kan bli møtt ulikt av personalet i barnehagen. Barns seksualitet og seksuell helse ser heller ikke ut til å bli snakket om i samarbeid med foresatte, med mindre det er knyttet til bekymring eller konkrete hendelser. Informantene nevner utfordringer knyttet til samarbeid med foresatte og flere av informantene uttrykker en usikkerhet knyttet til hvordan de foresatte vil reagere på seksuelle leker i barnehagen. Barnehagepersonalet føler seg usikre på hva som er normal og bekymringsfull seksuell atferd, og ønsker kunnskap om barns seksuelle utvikling. Mange barnehager stopper barnas seksuelle leker, men hvorfor de gjør dette begrunnes ulikt. Blant annet nevnes at noen barn kan gå over grensen til andre barn, og at barnehagens personal ikke klarer å få med seg alt, og at det derfor har vært lettere å si nei. Det fortelles også at den seksuelle leken stoppes men tanke på hva de foresatte vil si om dette. Informant 1, informant 2 og informant 3 uttrykker en holdning om at barns onani er naturlig og greit å gjøre i barnehagen, og at dette ikke er noe de har blitt bekymret over. Likevel forteller Pia Friis og Margrete Wiede Aasland om barnehageansatte som blir bekymret for barns onani. Informant 1 har erfaring med at barns onani kan være skambelagt i barnehagen.

5 Drøfting

I dette kapittelet vil undersøkelsens empiri drøftes og sees i sammenheng med teoretiske perspektiver presentert i kapittel 2. I tillegg til sitatene som er presentert i kapittel 4, vil det i dette kapittelet presenteres noen flere sitater i enkelte tilfeller. Dette for å skape en variasjon og flyt i oppgaven, og for å underbygge ulike momenter som er presentert under funn.

Direkte sitater vil også i dette kapittelet bli presentert ved inntrykk. Temaene fra kapittel 4 vil følge dette kapittelet. I tillegg er det utarbeidet noen underoverskrifter der det sees på som hensiktsmessig for oppgavens naturlige flyt og sammenheng. Innenfor de ulike temaene vil barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk og barnehagepersonalets kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse bli sett i sammenheng og drøftet med bakgrunn i valgt litteratur og empiri.

5.1 Fokus på barns seksualitet

Barns seksualitet oppstår i barnehagen. Barn viser ulike seksuelle uttrykk. Barn leker seksuelle leker. Det må vi forholde oss til i barnehagen. Da må vi ha kunnskap om dette (Pia Friis).

Innenfor det sosiokulturelle perspektivet legges det stor vekt på at læring og utvikling skjer gjennom deltakelse i sosiale fellesskap (Dysthe, 2001). Seksualitet er en naturlig del av barns utvikling som utvikles i tråd med miljøet rundt. Barnets utvikling har sammenheng med det kulturelle fellesskapet som skapes, hvor både barn og voksne utvikler forventninger til hverandre, som blir en referanseramme for videre samspill (Hundeide, 2001; Hundeide, 2003). Hva slags syn på og fokus om barns seksualitet og seksuelle helse som presenteres gjennom utdanningen, barnehagens retningslinjer, offentlige dokumenter og gjennom media vil trolig ha betydning for det kulturelle og sosiale fellesskapet som skapes i barnehagen. Dette fordi det vil ha betydning for barnehagepersonalets kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse, som igjen kan tenkes å påvirke personalets reaksjoner i møte med barns seksuelle uttrykk.

Alle informantene uttrykker at de har en opplevelse av et manglende fokus på barns seksualitet og seksuell helse i utdanningen, barnehagens retningslinjer og andre offentlige dokumenter. Informant 1, informant 2 og informant 3 gir uttrykk for at de ønsker kunnskap,

informasjon og/eller retningslinjer som kan hjelpe med å øke kompetansen om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse slik at de kan møte barns seksuelle uttrykk med trygghet. Videre vil det bli sett nærmere på barnehagens verdigrunnlag, barnehagelærerutdanningen, media, overgrepsskyt og et økende fokus på barns seksualitet.

5.1.1 Barnehagens verdigrunnlag

Informant 1 og 2 forteller at de opplever et økende fokus på barns seksualitet. De forteller videre at de er noe usikre på hvor fokuset kommer fra. Rammepånen (2017) legger forpliktende rammer for barnehagens innhold. Barns seksualitet eller utvikling av seksuell helse er ikke nevnt i rammeplanen. Likevel, under andre fagområder kan en finne sammenhenger knyttet til arbeid med barns seksualitet, seksuelle helse og barns ulike seksuelle uttrykk. Blant annet under fagområdet «kropp, bevegelse, mat og helse» legger rammeplanen vekt på trygghet på egen kropp, sette grenser for seg selv og respektere andres grenser. Under «barnehagens verdigrunnlag, livsmestring og helse», nevnes også at personalet skal vite hvordan omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep kan forebygges og oppdages (Kunnskapsdepartementet, 2017a). En kan her finne eksempler på områder som tar for seg barns seksualitet, utvikling av seksuell helse og ulike seksuelle uttrykk gjennom ulike fagområder, men en kan likevel stille spørsmål om hvorfor barns seksualitet eller seksuell helse ikke er nevnt en eneste gang gjennom hele forskriften. I barnekonvensjonen (1989) er heller ikke barns seksualitet nevnt. Barnekonvensjonen gir barn beskyttelse mot seksuell utnyttning og seksuelt misbruk (Barnekonvensjonen, 1989). I dokumentet «kompetanse for fremtidens barnehage - Revidert strategi for kompetanse og rekruttering 2018–2022», nevner strategien kompetanse om omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep mot barn. Under dette er følelser, trygghet og respekt for egen og andres kroppslige grenser nevnt. Barns seksualitet eller seksuelle helse er ikke nevnt (Kunnskapsdepartementet, 2017b).

Dermed legger verken rammeplanen, barnekonvensjonen eller strategi for kompetanse og rekruttering vekt på barns naturlige seksualitet ved at det nevnes eksplisitt. En kan likevel se mange sammenhenger som vil omhandle arbeid med barns seksualitet og seksuelle helse. Likevel kan det tenkes at et manglende fokus i dokumenter og retningslinjer kan bidra til at barnehagens personal blir usikre i møte med barns ulike seksuelle uttrykk, fordi det bidrar til en usynliggjøring som kan føre til manglede kompetanse slik informantene selv beskriver (Friis, 2019; Hegge, 2018; Langfeldt, 2000; Vildalen, 2014).

5.1.2 Barnehagelærerutdanningen

Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de ikke lærte noe om barns naturlige seksualitet eller seksuelle helse gjennom utdanningen, men at de så vidt var innom temaet seksuelle overgrep mot barn. Forskrift om rammeplan for barnehagelæreutdanning er nylig endret med ønske om å sikre at alle nyutdannede barnehagelærere har kunnskaper om barn som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep, slik at de har ferdigheter til å identifisere tegn på vold og seksuelle overgrep, og sette i gang nødvendige tiltak etter gjeldende regelverk (Kunnskapsdepartementet, 2016). Denne endringen kan legge til rette for at barnehagelærerstudenter får kunnskap om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse nettopp fordi barns naturlige seksualitet vil være en del av ferdighetene barnehagelærere må ha for å identifisere tegn på vold og seksuelle overgrep. Det kan likevel tenkes at det vil være opp til hver institusjon hvordan endringen blir tolket, da den ikke eksplisitt nevner at kunnskap om barns naturlige seksualitet vil være en del av dette. Dermed kan endringen bidra til å øke barnehagepersonalets kompetanse om barns seksualitet og seksuelle helse, men den kan også være med på å bidra til at den kunnskapen barnehagens personal har om barns seksualitet kun er knyttet til seksuelle overgrep. Dette kan igjen føre til en ulik praksis i møte med barns seksuelle uttrykk i barnehagene.

5.1.3 Media

Som nevnt i teoretiske perspektiver og retningslinjer, kan media bidra til å opprettholde tabuer, og være med på å spre frykt knyttet til seksuelle overgrep mot barn (Bancroft, 2003). Pia Friis og Margrete Wiede Aasland forteller om en overgrepsfrykt som ser ut til å ha oppstått på 90-tallet. De forteller om Bjugn-saken, som var en omfattende overgrepssak som satte i gang en større etterforskning, hvor 30 personer ble mistenkt for å ha begått overgrep mot barn i barnehagen. Denne saken fikk stor oppmerksomhet i media. Pia Friis forteller om at det etter dette kom frem flere overgrepssaker fra barnehager i media. Det kan tenkes at disse sakene kan ha bidratt til å spre en overgrepsfrykt i barnehagene. Dette er også noe som nevnes av Margrete Wiede Aasland og Pia Friis. En kartlegging gjort av bladet Utdanning (2018) viser en dobling fra 2016 til 2017 av ansatte i barnehage og skole som er siktet, tiltalt eller dømt i saker som omhandler seksuelle overgrep mot barn (Holtermann & Skjong, 2018). Likevel nevner kartleggingen at et økt fokus og større åpenhet rundt seksuelle overgrep kan være en årsak til økningen, fordi flere saker blir meldt enn tidligere (Holtermann & Skjong, 2018). Et eksempel på hvordan media i noen tilfeller kan være med på å spre frykt, kan være

om en bare leser overskriften og bildeteksten i omtalelsen av denne kartleggingen i VG. På den ene siden kan man få et inntrykk av at saker som dette blir hyppigere og hyppigere, slik Bancroft (2003) hevder at media kan bidra til å gi et inntrykk av. På den andre siden, om en leser hele saken vil en kunne lese at økningen kan ha flere årsaker, som blant annet en større åpenhet som gjør at flere saker blir meldt. Likevel, om noen «scroller» forbi og bare leser overskriften kan de sitte igjen med økt frykt for overgrep i barnehage og skole, og inntrykk av at dette er et økende problem.

5.1.4 Overgrepssfrykt

Et økt fokus på seksuelle overgrep mot barn er nødvendig. Barnehagens personal må ha kompetanse om dette, og barn har rett på beskyttelse gjennom barnehageloven (2005). Viktigheten av denne kunnskapen nevnes av Pia Friis og Margrete Wiede Aasland. Likevel kan det tenkes at om den kompetansen barnehagens personal har om barns seksualitet kun er knyttet til seksuelle overgrep, kan det bidra til økt overgrepssfrykt hos barnehagens personal. Innenfor sin kompetanse vil barnehagepersonalet gjøre alt de kan for å beskytte barn mot seksuelle overgrep, og iverksette ulike tiltak som de tenker kan beskytte barna, slik Pia Friis nevner.

Folk blir veldig bekymret og veldig redde. Og setter i gang tiltak som ikke er bra, som ikke hjelper barna. Selv om noen tiltak er bra (Pia Friis).

Tiltakene Pia Friis sikter til, er blant annet barnehager som stopper og forbyr barns seksuelle leker. Informant 1 og 2 forteller at de stopper barns seksuelle leker blant annet grunnet frykt for grenseoverskridende hendelser. Dette vil bli sett nærmere på under punkt 5.5, hvor seksuelle leker vil få et fokus. Mange barnehager stopper og avleder barns seksuelle uttrykk. Selv om barnehagepersonalets hensikter er å beskytte barna, kan overgrepssfrykten være med på at barnehagepersonalet ignorerer og avviser barns naturlige seksualitet i møte med barns seksuelle uttrykk (Langfeldt, 2000). Dette kan tenkes å føre til en usynliggjøring av barns naturlige og positive seksualitet, i tråd med hva Skarpsno (2013) og Vildalen (2014) hevder. Om de positive sidene ved barns seksualitet ikke får et fokus gjennom utdanningen, offentlige dokumenter eller media, kan det tenkes at mange har negativ følelse knyttet til barns seksuelle uttrykk, fordi seksuelle overgrep blir det eneste referansepunktet man har. Med bakgrunn i dette kan det tenkes at samtaler og refleksjoner rundt barns seksualitet,

seksuell helse og seksuelle uttrykk i barnehagen kun vil forekomme ved konkrete situasjoner eller ulike bekymringer blant annet knyttet til seksuelle overgrep. Dette bekreftes av informant 1, informant 2 og informant 3, som forteller at de ikke har diskutert temaet med mindre det har vært knyttet til bekymring eller seksuelle leker. Dette vil det bli sett nærmere på under punkt 5.2, personalsamarbeid. Om overgrepssrykten fører til at barnehagens personal avviser, ignorerer og usynliggjør barns naturlige og positive seksualitet, kan det være med på å påvirke barnas utvikling av seksuell helse. Avvisningen kan føre til at det blir vanskelig for barna å stille spørsmål om kropp, følelser, grenser og seksualitet. Dette kan igjen bidra til å gjøre barn usikre på egen kropp og grenser, fordi de opplever egen seksualitet som noe tabubelagt som ikke skal snakkes om. Dette kan følge barna i ungdoms- og voksenalder og gjøre de usikre på egen seksualitet (Langfeldt, 2000; Aasland, 2015).

Pia Friis og Margrete Wiede Aasland holder foredrag for barnehagepersonell og barnehagelærerstudenter hvor de snakker om barns seksualitet og seksuelle overgrep mot barn. Begge to fremhever betydningen av at om man skal snakke om seksuelle overgrep mot barn, så må man også snakke om den fine, gode og naturlige seksualiteten, og omvendt. Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at den kunnskapen de har om barns seksualitet er knyttet til overgrep, og at de ikke har erfaringer med at det snakkes noe spesielt om barns positive og naturlige seksualitet. I følge Langfeldt (2000) blir barn i liten grad opplyst om seksuell forståelse og respekt. Slik Langfeldt (2000) hevder, kan det bli vanskelig for barna å stille spørsmål om kropp, følelser, grenser og seksualitet når de observerer og opplever voksnes avvisning indirekte og direkte. Dette kan være uheldig for barnas utvikling av en sunn seksuell helse hvor de skal lære seg å sette grenser for sin egen kropp, forholde seg til seksuelle følelser og ha nødvendig kunnskap som hjelper dem i situasjoner hvor de er usikre på hva de vil og hva som er rett og galt (Vildalen, 2014).

At barnehagens personal ser ut til å oppleve en overgrepssrykt, betyr ikke at en ikke skal tilrettelegge for tiltak som beskytter barn mot overgrep, eller at en ser bort ifra tegn som kan tyde på seksuelle overgrep. Arbeid med barns naturlige seksualitet vil derimot kunne sees på som et bidrag til å løfte barnehagepersonalets kompetanse, også når det gjelder seksuelle overgrep. Dette fordi personalet da vil ha kunnskap om hvilke seksuelle uttrykk som kan være bekymringsfulle, eller er en del av en sunn utvikling. Kompetanse om seksualitet og barns seksuelle uttrykk kan være med på å forebygge og avdekke seksuelle overgrep, samt bidra til at barna utvikler en sunn seksuell helse.

5.1.5 Et økende fokus på barns seksualitet

Flere av informantene legger vekt på at det kan se ut til at det er noe som er i ferd med å skje innenfor barnehagepedagogikken. Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de opplever et økende fokus på barns seksualitet og seksuell helse. Et økende fokus på barns seksualitet og seksuell helse kan bidra til å forhindre usynliggjøringen av barns seksualitet som finnes i dag (Friis, 2019; Vildalen, 2014; Aasland, 2015). Margrete Wiede Aasland forteller at det var fokus på barns seksualitet i barnehagelærerutdanningen som hun fullførte i 1980. Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at det ikke var noe fokus på barns seksualitet eller utvikling av seksuell helse i deres utdanning. Disse informantene har fullført sine utdanninger etter 1980. Man kan dermed lure på hvor opplevelsen av det økte fokuset kommer fra, da det ikke ser ut til å være utdanningen som bidrar til dette. Det kan se ut til at barnehagelærerutdanningen og retningslinjer for barnehagen har lite fokus på barns positive seksualitet, og i større grad fokus på seksuelle overgrep. I følge Friis (2019) og Aasland (2015) er dette en endring fra tidligere. I 70- og 80-årene var det stort fokus på barns naturlige seksualitet og seksuelle uttrykk gjennom barnehagelærerutdanningen og i det offentlige. Det kan se ut til at fokuset har endret seg til å i større grad handle om seksuelle overgrep. En kan lure på om overgrepssrykten på 90-tallet har en sammenheng med en eventuell endring av barnehagelærerutdanningen som ikke lenger ser ut til å ha fokus på positiv seksualitet og seksuell helse.

Likevel forteller Pia Friis og Margrete Wiede Aasland at de opplever en økende etterspørsel etter sine foredrag om barns seksualitet, seksuelle helse og seksuelle overgrep. I disse foredragene legges det fokus på barns positive seksualitet. Disse foredragene holdes både for barnehagelærerstudenter og barnehageansatte. Barns seksuelle helse er satt på dagsorden gjennom strategien «Snakk om det!» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Dette kan være eksempler hvor barns naturlige seksualitet og seksuell helse blir løftet i tillegg til at det legges fokus på seksuelle overgrep mot barn. Dette kan føre til økt kompetanse hos barnehagens personal, som igjen vil kunne påvirke hvordan barnehagen møter barns seksuelle uttrykk.

5.2 Personalsamarbeid

Personalets tanke- og væremåter er avgjørende for barnehagens pedagogiske praksis, og en bevisstgjøring av holdninger er viktig for høy kvalitet i barnehagen (Schei & Kvistad, 2012). Videre vil det bli sett på personalets opplevelse av kompetanse om barns seksualitet, spontane reaksjoner og taus kunnskap og personalets reaksjoner i møte med barns verbale seksuelle uttrykk.

5.2.1 Opplevelse av kompetanse om barns seksualitet

«De ansattes kompetanse er den viktigste enkeltfaktoren for at barn skal trives og utvikle seg i barnehagen. Et kompetent personale vil kunne se, anerkjenne og følge opp barna i deres utvikling» (Kunnskapsdepartementet, 2013, s. 5). En manglende kunnskap om barns seksualitet og seksuell helse kan bidra til usikkerhet og en indirekte avvising av barns seksualitet (Langfeldt, 2000). Informant 1, informant 2 og informant 3 gir uttrykk for en opplevelse av manglende kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse, og uttaler at de føler seg usikre. Dette vil trolig påvirke hvordan barnehagen møter barns seksuelle uttrykk. På den ene siden kan barnehagepersonalets kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse bidra til at barns seksuelle uttrykk blir møtt med trygghet. Kompetansen kan bidra til at barna får nødvendig veiledning og støtte om seksualitet ved å bli møtt med åpenhet og profesjonalitet på sine seksuelle uttrykk (Hegge, 2018). Dermed gis barna mulighet til å utvikle enn sunn og god seksuell helse. På den andre siden kan en opplevelse av manglende kompetanse hos barnehagens personal føre til at barns seksuelle uttrykk blir møtt med usikkerhet og ureflekterte holdninger (Gunnestad, 2007; Vildalen, 2014).

5.2.2 Spontane reaksjoner og taus kunnskap

Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at personalets ulike kompetanse, holdninger og erfaringer omkring barns seksualitet kan komme til uttrykk gjennom hvordan personalet møter barns seksuelle uttrykk. De uttaler at det kan forekomme at barna blir møtt ulikt av personalet, og at personalets spontane reaksjoner kan variere ut ifra hvem i personalgruppen det er. I følge Aasland (2015) kan motstridende reaksjoner fra voksne gjøre barna usikre på kropp, følelser og grenser. Personalets spontane reaksjoner på barnas seksuelle uttrykk vil avhenge av normer og holdninger den enkelte ansatte har til seksualitet (Friis, 2019). Som nevnt i kapittel 2, sender både barn og voksne ut metakommunikative signaler, bevisst og

ubevisst (Gamst, 2011). I møte med barns seksuelle leker hvor personalet reagerer spontant, kan de nonverbale uttrykkene oppfattes som positive eller negative. Dette vil være avhengig av hvilke signaler den ansatte sender ut i møte med barnas seksuelle uttrykk. At personalet reagerer spontant og ulikt på barns seksuelle uttrykk kan føre til at barna blir usikre i møte med egen seksualitet (Friis, 2019).

I følge Friis (2019) og Hegge (2018) kan motstridene reaksjoner i personalgruppen blant annet dreie seg om at de ikke har diskutert barns seksualitet på et profesjonelt nivå. Pia Friis og Margrete Wiede Aasland har erfaring med at barns seksualitet blir snakket lite om i barnehagene, med mindre det er knyttet til konkrete episoder eller ved bekymring. Dette bekreftes av de øvrige informantene. Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de ikke har snakket om barns seksualitet i personalgruppen med mindre det har vært knyttet til bekymring, diskusjoner om seksuelle overgrep eller seksuelle leker. I tråd med hva Skarpsno (2013) hevder, må de ansatte være bevisst på egne holdninger når det kommer til barns seksualitet. Gjennom diskusjoner og refleksjoner rundt barns seksualitet og utvikling av seksuell helse kan en få fram de ulike tankesettene som finnes i barnehagen, og skape en bevissthet rundt dette (Skarpsno, 2013). Om barns seksualitet kun har blitt diskutert ved bekymring, og i sammenheng med seksuelle overgrep kan det være grunn til å tro at personalet ikke vil være bevisst på egne holdninger og den tause kunnskapen som preger barnehagens praksis ved rutiner og spontane reaksjoner (Gunnestad, 2007). Pia Friis legger vekt på at personalet er pliktig til å reflektere over egne holdninger og verdier.

Jeg merker jo det, at som i den situasjonen hvor barna står nakne og foreldrene kommer inn. Jeg hadde jo ikke noen slagplan i hodet for hvordan jeg skal takle en sånn situasjon, og da blir det kanskje en litt sånn rar løsning på det. Så man burde kanskje ha litt handlingsplaner rundt det og snakke om det før det dukker opp (Informant 3).

Informant 3 beskriver behovet for å ha snakket om barns seksualitet før man plutselig står i en situasjon hvor det blir «kanskje en litt sånn rar løsning på det». Informant 1 og 2 forteller også at dette er noe de burde snakket om i personalgruppen. Om personalet skal kunne møte barns seksuelle uttrykk med trygghet må de være bevisst på den tause kunnskapen slik at man ikke fremmer skam og tabu ved spontane, ureflekterte reaksjoner slik Gunnestad (2007) beskriver. Pia Friis nevner også at skam og tabu fremmes i situasjoner hvor personalet er

usikre og reagerer spontant. En måte å bli bevisst på egne tanker og holdninger knyttet til barns seksualitet kan være å utarbeide et felles pedagogisk grunnsyn innad i barnehagen. Gjennom dette vil personalet også få mulighet til å reflektere over, og sette ord på den tause kunnskapen som preger barnehagens praksis, egen kompetanse og holdninger (Lillemyr & Søbstad, 1993; Gunnestad, 2007). På den måten kan barnehagen bidra til å unngå at barna blir forvirret og usikker på egen seksualitet ved å bli møtt med motstridende reaksjoner fra personalet, fordi personalet er trygge på eget grunnsyn og møter barna likt. Dermed kan personalets reaksjoner være med på å gi barna mulighet til å utvikle en sunn seksuell helse ved at de gir barna veiledning og møter barnas seksuelle uttrykk med trygghet. Dette kan bidra til at barna lærer seg å håndtere sine seksuelle følelser slik Hegge (2018) hevder. Likevel kan det tenkes at det vil forekomme uenigheter, ulike holdninger og/eller ulik kompetanse knyttet til barns seksuelle uttrykk og seksualitet. Ved å reflektere over dette vil en kunne få frem de ulike tankesettene, og videre reflektere sammen over dette i barnehagen. Diskusjonene som oppstår vil bidra til å unngå tilfeldige og spontane reaksjoner som kan oppstå på grunnlag av manglende refleksjoner og diskusjoner slik Gunnestad (2007) beskriver.

5.2.3 Personalets reaksjoner i møte med barns verbale seksuelle uttrykk

Barns seksuelle uttrykk kan blant annet dreie seg om verbale utsagn i tillegg til kroppslige uttrykk. Barn kan undre seg, og ha mange spørsmål om identitet, kropp og seksuelle følelser. Noen spør om mye, mens andre barn spør ikke i det hele tatt. Barn trenger å vite navn på kjønnsorganer og kropp, og de trenger å kunne ord for seksuelle følelser og atferd. Språket skal ikke gi negative assosiasjoner (Vildalen, 2014). I følge Langfeldt (2000) vil måten de voksne forholder seg til barns seksuelle uttrykk, også de verbale, være med på å forme barnets oppfattelse av seg selv, sin seksualitet og videre utvikling av seksuell helse. Samtaler i barnehagen som omhandler seksualitet, grenser, kropp og følelser vil kunne hjelpe barna i å bli trygge på egen kropp, grenser for egen og andres kropp og sin egen seksualitet. Manglende samtaler vil kunne føre til det motsatte, og gjøre barna usikre på grenser, kropp og seksualitet. Personalets reaksjoner i møte med barns verbale seksuelle uttrykk vil derfor ha betydning for barnets seksuelle helse (Langfeldt, 2000).

Informant 1 forteller at det ofte er hun som tar samtaler med barna om det er noe som oppstår. Med dette mener hun seksuelle leker eller om barna har spørsmål om seksualitet.

Hun har et inntrykk av at de andre i personalgruppen synes det kan være ubehagelig og at «det er lettere å ikke tenke så mye på det». Informant 2 og informant 3 forteller også at de tror det kan være forskjeller på hvor åpne personalgruppen er i møte med barnas verbale seksuelle uttrykk. Det kan tenkes at barnehagepersonalets opplevelse av en manglende kompetanse om barns seksualitet blant annet kan komme til uttrykk ved at barns verbale seksuelle uttrykk blir avvist, avledet eller ignorert slik Langfeldt (2000) hevder. Det kan også se ut til at noen barnehager overlater samtaler med barn om seksualitet til enkelte i personalgruppen. Som tidligere nevnt vil tabuer opprettholdes ved å ikke snakke om visse temaer (Søftestad, 2005). Fra langt tilbake i tid har seksualitet vært et tabuområde som ikke har blitt snakket om (Løvereide, 2019). I følge Langfeldt (2000) er seksualitet fortsatt et tabubelagt område selv om vi nå har mer kunnskap om seksualitet. Opplevelsen av en manglende kompetanse om barns seksualitet og seksuell helse som fører til en avvisning og ignorering av barns verbale seksuelle uttrykk vil kunne bidra til at barns seksualitet forblir et tabubelagt tema. Slik informant 1 beskriver, så kan det være lettere å ikke tenke så mye på det. Samtidig forteller informant 3 at de skal sette i gang arbeid med barns seksualitet til høsten. Hun forteller at økt kompetanse vil kunne bidra til økt trygghet også i møte med barns verbale seksuelle uttrykk for alle i personalgruppen. Dette kan tenkes å være med på å synliggjøre barns seksualitet og motvirke tabuiseringen av temaet slik Søftestad (2005) hevder.

5.3 Samarbeid med foresatte

En del av barnehagens oppgaver er samarbeid med foresatte. Rammeplan for barnehager (2017) legger vekt på at samarbeidet mellom hjemmet og barnehagen alltid skal ha barnets beste som mål, og barnehagen og foresatte må forholde seg til at barnehagen har et samfunnsmandat og verdigrunnlag å forvalte (Kunnskapsdepartementet, 2017a). Hvordan personalet samarbeider med de foresatte eller hva de tenker om samarbeidet, kan vises gjennom en problem- eller ressursorientert tilnærming (Gjervan, Andersen & Bleka, 2006). Barnehagepersonalets kompetanse om seksualitet og utvikling av seksuell helse vil trolig ha betydning for samarbeidet med foresatte når det gjelder barns seksuelle uttrykk. Dette fordi det vil ha betydning for hvordan kompetansen kommer til uttrykk gjennom blant annet holdningene som vises i samarbeidet. Både foresatte og foreldre vil anvendes som begreper i kapitlet. Dette er på grunnlag av at informantene brukte begge begrepene, og det er valgt å

bevarte informantenes utsagn. Videre vil samarbeid med foresatte drøftes og sees i sammenheng med problem- eller ressursorientert tilnærming og kunnskap åpenhet og trygghet.

5.3.1 Problem- eller ressursorientert tilnærming til samarbeid med foresatte

Intervjuene gir innsikt i at en usikkerhet rundt hva de foresatte tenker om barnehagens arbeid med barns seksualitet og seksuelle helse, er noe som går igjen hos barnehagepersonalet. Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de tror foreldresamarbeid i møte med barns seksuelle uttrykk kan bli vanskelig og utfordrende. Dette nevnes stort sett i sammenheng med barns seksuelle leker. Informant 2 utdyper at hun kan se for seg at barn forteller om de seksuelle lekene hjemme. Videre forteller informanten at det kan være foreldrene tenker at barna ikke skal gjøre dette i barnehagen, og at de derfor vil lure på om barnehagen har kontroll. Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de ikke har snakket med de foresatte om barns seksualitet med mindre det har vært knyttet til bekymring eller en situasjon som har oppstått i løpet av barnehagedagen. Det utdypes videre at det stort sett dreier seg om at barna har lekt seksuelle leker. Likevel har informant 1, informant 2 og informant 3 en tanke om at samarbeid med foresatte rundt arbeid med barns seksualitet kan bli vanskelig og utfordrende.

Det kan tenkes at om barnehagepersonalet har et inntrykk av at samarbeid med foresatte kommer til å bli utfordrende, blir det lettere å ignorere barns seksualitet i barnehagen slik Langfeldt (2000) og Vildalen (2014) hevder. Det kan da tenkes å være lettere å ikke tenke så mye på det eller snakke med de foresatte om det. Dette kan sees i sammenheng med en problemorientert tilnærming til samarbeid med foresatte slik Gjervan, Andersen & Bleka (2006) beskriver. Sett fra en annen side, har informantene erfaringer rundt samarbeid med foresatte knyttet til konkrete hendelser og/eller bekymring. Informantene forteller at de er usikre på egen kompetanse om barns seksualitet, og at de føler en usikkerhet knyttet til barns seksuelle uttrykk. Det kan være grunn til å tro at dette har preget samtalene og samarbeidet med de foresatte. Samtalene kan ha vært preget av usikkerhet hos personalet og foresatte. Denne usikkerheten kan tenkes å ha bidratt til at personalet har en problemorientert tilnærming til samarbeidet. Likevel nevner informant 2 at foreldrene som regel «tar det greit» når de forteller de foresatte at barna har lekt seksuelle leker. Hun reflekterer videre over om

det bare er hun selv som tenker at det er skummelt. Margrete Wiede Aasland har erfaring med at barnehagepersonalet er redd for hva foreldrene vil tenke om barnehagens arbeid med barns seksualitet og seksuelle uttrykk;

Jeg opplever at foreldrene er positive, men jeg tror at barnehagene er mer redd for hva foreldrene vil tro (Margrete Wiede Aasland).

Informant 3 har nylig hatt en opplevelse med noen barn som lekte seksuelle lek når foreldrene til et av barna kom for å hente barnet, og at det så ut til at foreldrene ikke synes at dette var greit. Hun er usikker på om hun ble hørt av foreldrene da hun uttrykte at man kanskje må snakke litt mer åpent om det, og ikke bare si nei til barna. Det kan tenkes at i barnehager der barns seksualitet ikke arbeides målrettet med, og personalet ikke har snakket om den positive seksualiteten med de foresatte, vil både personalet og foresatte reagere spontant i en situasjon hvor de oppdager at barn leker seksuelle leker. Den tause kunnskapen vil komme til uttrykk gjennom de spontane reaksjonene hos de foresatte og hos personalet (Gunnestad, 2007).

Informant 3 forteller at hun tenker inkludering av de foresatte kan gjøre mye med samarbeidet. Hun forteller at de skal inkludere de foresatte når de til høsten starter å arbeide målrettet med barns seksualitet og seksuelle helse i barnehagen. Dette kan sees i sammenheng med en ressursorientert tilnærming til samarbeid med foresatte (Gjervan, Andersen & Bleka, 2006). Om en lignende situasjon oppstår etter barnehagen har satt i gang arbeidet med barns seksualitet, kan det tenkes at de foresatte muligens vil reagere på en annen måte. Gjennom et målrettet arbeid med barns seksualitet hvor de foresatte er inkludert, med en kompetent personalgruppe som gir uttrykk for å være trygge i møte med barns seksuelle uttrykk, kan barnehagen trygge de foresatte på at barnehagen ivaretar barnas behov. De foresatte vil da trolig oppleve at barnehagen gir barna trygghet og kunnskap om kropp, grenser og følelser på en profesjonell måte som igjen vil være viktig for barnas videre utvikling av seksuell helse. Dette kan sees i sammenheng med hva Pia Friis sier om at et trygt personal vil kunne trygge de foresatte. Slik informant 3 beskriver, hevder også Gjervan, Andersen & Bleka (2006) at om de foresatte er av den oppfatning av at personalet virkelig ønsker dem og deres barn sitt beste, og at de inkluderes i barnehagens arbeid, vil toleransen for ulike tanker og ulik praksis være større enn om de opplever å ha et distansert forhold til barnehagens innhold.

5.3.2 Kunnskap, åpenhet og trygghet

Det vil ikke nødvendigvis være slik at alle foresatte vil være enige barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk og arbeid rundt barns seksualitet, selv om de blir inkludert og informert om arbeidet. Det kan være ulike grunner til at de foresatte kan reagere ulikt i møte med barns seksuelle uttrykk. Dette kan for eksempel tenkes å dreie seg om ulike syn og diskurser knyttet til seksualiteten (Skarpsno, 2013). Informant 2 og informant 3 nevner foresatte fra ulike kulturer og med ulike religioner som noe de tenker kan bli utfordrende. Det kan tenkes å være relevant at barnehagepersonalet er bevisst på at det kan finnes ulike meninger om seksualitetens plass i barnehagen, da synet på seksualitet er kulturelt og historisk betinget. Innenfor noen miljøer vil diskursen om seksualitet som reproduktiv atferd fortsatt være den rådende diskursen (Skarpsno, 2013). Noen kan være mer restriktive når det gjelder nakenhet og seksuelle uttrykk. En innsikt i de foresattes situasjon og en åpen kommunikasjon kan derfor ha betydning. Likevel må både barnehagen og foresatte forholde seg til at barnehagen har et samfunnsmandat og verdigrunnlag å forvalte (Kunnskapsdepartementet, 2017a). Seksualiteten er en naturlig del av barns utvikling, og er livsviktig for alle mennesker (Hegge, 2018). Om barnehagen tar de foresatte inn i arbeidet kan det legges til rette for at diskusjoner, ulike tankesett og meninger skal få komme frem. Pia Friis har erfaring med at de foresatte trygges gjennom kunnskap;

Alle foreldre trenger trygghet, og trygghet får du gjennom kunnskap. Så når jeg holder foredrag på foreldremøter og det sitter folk fra hele verden der, så opplever jeg like mye kunnskapshunger og vitebegjær hos de som kommer fra en annen kultur enn skandinavisk eller europeisk (Pia Friis).

På den ene siden kan et målrettet arbeid med barns seksualitet og et personale som gir uttrykk for at dette er noe de har kompetanse om bidra til å trygge de foresatte. Barnehagen kan gi de foresatte informasjon om arbeidet. Tryggheten kan bidra til at de foresatte stoler på at barnas behov blir ivaretatt i møte med barns seksuelle uttrykk i barnehagen. På den andre siden betyr ikke dette at barnehagen og de foresatte alltid vil være enige. Likevel, ved at barnehagen gir informasjon til foresatte om barns seksualitet og har en åpen dialog, kan barnehagen informere de foresatte om at dette er et utviklingsområde barn trenger støtte og hjelp til å håndtere. Videre kan barnehagen informere om hvordan de møter barns seksuelle uttrykk, hvorfor det blir gjort på denne måten, og at det arbeides med på et profesjonelt nivå i

barnehagen. Det vil være relevant å ha fokus på de positive sidene ved seksualiteten, samtidig som det gis informasjon om arbeidet både med tanke på forebygging og avdekking av seksuelle overgrep og utvikling av en god seksuell helse.

5.4 Barns seksuelle utvikling og bekymringsfull seksuell atferd

Informant 1, informant 2 og informant 3 gir uttrykk for en manglende kompetanse knyttet til barns seksuelle utvikling og positiv seksualitet. Margrete Wiede Aasland og Pia Friis forteller også om erfaringer med at barnehagepersonalet er usikre på barns positive, normale seksualitet og seksuelle uttrykk. Det vil nå bli sett nærmere på barns seksuelle utvikling, bekymringsfull seksuell atferd og seksuelle overgrep. Innenfor disse temaene vil barnehagepersonalets kompetanse i møte med barns seksuelle uttrykk bli drøftet. Det vil i tillegg bli sett på betydningen for videre utvikling av seksuell helse.

5.4.1 Barns seksuelle utvikling

Hvordan omsorgsgiverne og samfunnet rundt formidler positive eller negative reaksjoner knyttet til kropp og utforsking, vil være med på å påvirke barnets opplevelse av seksualitet (Langfeldt, 2013). Hegge (2018), Langfeldt (2000) og Vildalen (2010) skriver at etterhvert som barna blir eldre, blir de mer opptatt av hverandre, de eksperimenterer og utforsker. Informant 1, informant 2 og informant 3 har erfaring med at barn i alle aldre tar på seg selv og utforsker hverandre. Informant 2 nevner at om barna begynner å ta på hverandre, så er det mer tabu, og vanskeligere å forholde seg til enn om de bare ser at de har ulik tiss. Slik Friis (2019) hevder, møter mange voksne barns seksuelle uttrykk med usikkerhet. Langfeldt (2000) hevder at barn som er pågående og uttrykker seksualiteten sin mer åpent enn andre barn, kan bli møtt med skepsis hos voksne. Dette kan sees i sammenheng med hva informant 2 sier at om noen begynner å ta på hverandre, så blir det vanskeligere enn om de bare ser på hverandre. Langfeldt (2000) skriver at barns seksualitet fortsatt kan se ut til å være tabubelagt, som kan sees i sammenheng med hva informant 2 forteller om at det er tabu. Videre forteller informant 2 at det er naturlig at barna er nysgjerrige, og at de ikke skal føle noen skam. Hundeide (2003) snakker om «den skjulte barneoppdragelsen». I samspillet mellom barn og voksne får barna en forståelse av hva som er normal og ønsket oppførsel

gjennom forventninger som stilles, samtaler og ulike reaksjoner de blir møtt med på sine uttrykk. Om personalet møter barns seksuelle uttrykk med en skepsis eller en usikkerhet, kan barna få et inntrykk av at dette ikke er ønsket oppførsel. Dette vil vises gjennom blant annet de ulike metakommunikative signalene personalet gir uttrykk for (Gamst, 2011). Om barna får en oppfattelse av at å være nysgjerrig på andres kropp er ønsket oppførsel, kan det tenkes at de kan føle på skam knyttet til dette, selv om personalets hensikter ikke er å tillegge barna en skamfølelse for sine ulike seksuelle uttrykk (Søftestad, 2005). Det kan tenkes at i situasjoner med barns seksuelle uttrykk hvor personalet føler seg usikre, og ser på de seksuelle uttrykkene som tabu, vil de ubevisst eller bevisst sende ut ulike signaler på at dette ikke er greit eller ønsket oppførsel. Det kan også dreie seg om opplevelsen av en mangelfull kompetanse rundt normal seksuell utvikling. Vildalen (2014) hevder at manglende kunnskap om barns seksualitet er problematisk fordi det kan være vanskelig å vite om barnets seksuelle utvikling er en del av en god utvikling eller ikke, og barns naturlige seksualitet kan mistolkes. Dette bekreftes av Pia Friis;

Det kan være vanskelig. Det er klart at hvis ikke vi har kunnskaper om den sunne seksuelle leken og de sunne seksuelle uttrykkene, så tror vi lett at det meste er bekymringsfullt (Pia Friis).

5.4.2 Bekymringsfull seksuell atferd

Barn kan vise seksuelle uttrykk som personalet blir bekymret over. Som tidligere nevnt kan bekymringsfull seksuell atferd innebære en seksuell atferd som kan være skadelig for andre barn, eller for barnet selv (Askeland, Jensen & Moen, 2017). Alle informantene har erfaring med at barna i barnehagen undrer seg over kroppen og ser på hverandre, og uttrykker at de ikke blir bekymret for dette. Samtidig forteller informant 1, informant 2 og informant 3 at det kan være vanskelig å skille mellom normal seksuell utvikling, og hva som kan være bekymringsfull seksuell atferd. Pia Friis og Margrete Wiede Aasland er stadig i kontakt med barnehageansatte som er usikre barns seksuelle uttrykk, og hva som er normal og bekymringsfull seksuell atferd. Som nevnt i kapittel 2, hevder Langfeldt (2000) at seksuell atferd vekker bekymring om den avviker fra normen, og er en atferd som ikke anses som normal. Hva som gjør at vi oppfatter barnets atferd som avvikende fra normen avhenger av de sosiale og kulturelle rammer atferden forekommer i. Om den seksuelle uttrykksformen barnet viser er mindre vanlig kan personalet møte seksualiteten med usikkerhet og engstelse.

Usikkerheten kan føre til at barnets seksuelle uttrykk blir ignorert eller forsøkt avledet (Hegge, 2018). For å kunne skille mellom en normal og bekymringsfull seksuell atferd, kan det tenkes at det vil være spesielt viktig at barnehagens personal jevnlig diskuterer barns seksualitet, seksuelle uttrykk og de ulike bekymringene som dukker opp. Margrete Wiede Aasland og Pia Friis nevner at det ikke vil finnes et klart skille på hva som er normalt og hva som kan anses som bekymringsfullt. Dette må sees i sammenheng med barnet som viser den atferden, og andre faktorer i barnets liv. Likevel, ved at barnehagens personal har kompetanse om naturlig seksuell utvikling, og kjenner til hva som kan være bekymringsfullt, vil det også kunne være et godt utgangspunkt for videre refleksjoner for å minske muligheten for at barnets seksuelle uttrykk blir mistolket og misforstått (Vildalen, 2014).

Som nevnt i kapittel 2, kan en hjelp for barnehageansatte i møte med barn som uttrykker seksualiteten sin være «trafikklyset» (Hegge, 2018). Margrete Wiede Aasland nevner også at denne guiden kan brukes som utgangspunkt for videre diskusjon og refleksjon i personalgruppen. Informant 1, informant 2 og informant 3 gir uttrykk for ønsket kompetanse om naturlig seksualitet og hva som kan være bekymringsfullt. Kompetansen vil kunne komme til uttrykk i barnehagens praksis ved et personal som møter barns seksualitet med trygghet, samtidig som de jevnlige refleksjonene omkring barns seksualitet vil kunne øke barnehages kompetanse. En manglende kompetanse om naturlig og bekymringsfull seksuell atferd kan komme til uttrykk ved at barns naturlige seksuelle uttrykk blir mistolket, og at noe som er en del av en sunn seksuell utvikling vekker bekymring hos personalet slik Vildalen (2014) hevder.

5.4.3 Seksuelle overgrep

Å oppdage barn som har blitt utsatt for seksuelle overgrep kan sees på som utfordrende. Det kan være en utfordring å tolke signalene barna sender ut, og manglende kunnskap om hva som kan være tegn på at barn har blitt utsatt for seksuelle overgrep kan være med på at barna ikke fanges opp av systemet (Skarpsno, 2013). Som tidligere nevnt viser en norsk studie at det i gjennomsnitt tar 17,2 år før barn som har blitt utsatt for seksuelle overgrep forteller om overgrepene (Steine et al., 2016). Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at det kan være vanskelig å vite hvilke seksuelle uttrykk som kan tyde på at barna har blitt utsatt for noe. De forteller de at de har snakket noe om seksuelle overgrep i personalgruppen, og at de var innom temaet på utdanningen. De gir likevel uttrykk for et ønske om økt kompetanse. I

følge Søftestad (2018) vil barnehagepersonalets kompetanse om barns seksualitet og seksuelle uttrykk øke sjansen for avdekking av seksuelle overgrep og forebygge nye overgrep. Pia Friis og Margrete Wiede Aasland forteller at de alltid legger vekt på den positive seksualiteten på sine foredrag, før de snakker om seksuelle overgrep. De legger vekt på at barnehagens personal må ha kunnskap om den sunne og gode seksualiteten, for å kunne skille mellom normale seksuelle uttrykk og hva som kan være tegn på seksuelle overgrep. Dette må også uttrykkes i barnehagens praksis i møte med barns seksuelle uttrykk.

Jeg var borti en barnehage hvor det ikke var lov å si tiss, bæsje og promp engang. Hvis de ikke engang får lov å si tiss og bæsje og promp, så kan du bare glemme at de forteller om seksuelle overgrep. Altså når *det* er tabu, og snakke om helt naturlige ting, så er det ikke rart at seksuelle leker og utforskning er vanskelig. Og da tør de hvert fall ikke å fortelle om seksuelle overgrep. Vi må snakke om begge deler, men vi må begynne med de positive sidene (Margrete Wiede Aasland).

Som tidligere nevnt, vil tabuer opprettholdes ved å ikke snakke om visse temaer (Søftestad, 2005). I tråd med hva Aasland (2014) hevder, kan barnehagens personal blant annet snakke med barn om gode og vonde hemmeligheter, hva som er lov og hva som ikke er lov.

Margrete Wiede Aasland legger vekt på at et tabu-forhold til kropp og seksualitet vil kunne føre til at barn ikke forteller eller vet hva de har blitt utsatt for. Informant 1, informant 2 og informant 3 gir uttrykk for at de ønsker økt kompetanse om seksuelle overgrep. Informant 2 forteller at barnehagen trenger kunnskap om på hvilken måte den positive seksualiteten kan være et bidrag i barnehagens arbeid med å avdekke og motarbeide seksuelle overgrep og møte bekymringsfulle seksuelle uttrykk med nødvendig kompetanse.

Barnehagens personal må møte barna med trygghet og motarbeide tabuet rundt seksualitet. Barna vil da få muligheten til å utvikle et godt begrepsapparat, og oppleve voksne som kan snakke åpent om seksualitet. I tillegg vil kunnskapen være viktig for barnas utvikling av seksuell helse, fordi de får informasjon og lærdom om kropp, grenser og følelser (Søftestad, 2018). Det kan også forekomme at barn og unge begår seksuelle overgrep mot andre barn. Slike handlinger omfatter former for tvang, press eller vold, og er noe annet enn den frivillige, gjensidige, nysgjerrige leken og utforskning av kropp (Øverlien & Moen, 2016). Personalet skal selvfølgelig ikke stå å se på at barn blir utsatt for dette, og tenke at all seksuell lek er sunt for barn. Derimot, for at barnehagepersonalet skal kunne se og ta tak i dette på en

profesjonell måte, kan det tenkes å være avgjørende at barnehagens personal innehar kunnskap om normal og bekymringsfull seksuell atferd, seksuelle overgrep og seksuell utvikling.

Med bakgrunn i det overnevnte kan det tenkes at en manglende kompetanse knyttet til barns seksualitet og utvikling av seksuell helse kan komme til uttrykk ved at personalet overser seksuelle uttrykk som kan være tegn på at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep.

Manglende kompetanse kan også vise seg i at barns naturlige seksuelle uttrykk blir mistolket og vekker bekymring (Vildalen, 2014). Videre kan det forekomme at den manglende kompetansen fører til at personalet ikke snakker med barna om seksualitet. Dette kan frata barna muligheten til å si ifra om de har blitt utsatt for noe (Aasland, 2014). Derimot kan økt kompetanse om barns seksualitet kunne bidra til at barn forteller. Kompetansen kan komme til uttrykk i hvordan barnehagen forholder seg til bekymringsfull seksuell atferd, fordi personalet har kompetanse om hva som kan være tegn på seksuelle overgrep. I tillegg vil det kunne vises ved at personalet snakker åpent om kropp, grenser og følelser og legger vekt på den positive seksualiteten, samtidig som de er trygge på å snakke om det vonde.

5.5 Seksuelle leker

Leken er viktig for barn. Gjennom lek lærer barn regler for sosialt samspill, ferdigheter innenfor sosial kompetanse og bearbeider ulike opplevelser og tanker. Leken skal være befriende og fylt av glede. Leken skal bidra til at barna lærer å sette seg inn i andres behov, følelser og tanker, og utvikler prososial atferd (Skarpsno, 2013). Seksuelle leker er viktig for barnets seksuelle utvikling, kunnskap om kropp, grenser, lyst og kontroll (Langfeldt, 2000). Alle informantene har erfaringer med barns seksuelle leker. Hvordan barnehagen møter dette er derimot ulikt. Det vil videre bli sett på holdninger til seksuelle leker, at barns seksuelle leker stoppes, å tillegge barn en voksenseksualitet og frivillig og gjensidig lek.

5.5.1 Holdninger til seksuelle leker

Kompetanse dreier seg blant annet om en bevisstgjøring av holdninger (Gunnestad, 2007). Informant 3 nevner at de har latt barna ta av seg litt tøy i barnehagen, men at personalet egentlig ikke har snakket om hvordan de skal møte barnas seksuelle leker. Hun legger vekt på at de er i ferd med å starte opp dette arbeidet, og at dette er noe de da vil diskutere i

personalgruppen. Hun uttrykker en holdning om at barna må få lov å leke seksuelle leker i barnehagen, og at man ikke burde møte barns seksuelle uttrykk med forbud slik at barna kan kjenne på en skamfølelse. Informanten gir uttrykk for et syn knyttet til barns seksualitet som kommer til uttrykk ved at barna får rom til å utforske og undre seg sammen slik Vildalen (2014) hevder. Dette vil kunne ha betydning for videre utvikling av seksuell helse. En bevissthet rundt grenser, respekt for egen og andres kropp, hva en liker og ikke, kan bidra til en forståelse av seksualitet som favner undersøkelse, lyst og glede (Skarpsno, 2013). Informanten gir uttrykk for en opplevelse av manglende kompetanse knyttet til barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. Likevel er informanten tydelig på at barna må få lov å uttrykke seksualiteten sin i barnehagen, gjennom blant annet seksuelle leker. Informanten nevner videre at hun er usikker på hvordan de andre i personalet ville håndtert samme situasjon, og at dette ikke er noe de har snakket så veldig mye om. Informantens åpenhet rundt barns seksuelle leker kan dreie seg informantens normer og holdninger knyttet til seksualitet slik Friis (2019) beskriver.

Informant 1 og informant 2 gir også uttrykk for en opplevelse av manglende kompetanse knyttet til barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. De forteller at barns seksuelle leker stoppes i barnehagen. Begge informantene reflekterer over om dette egentlig er en god løsning. Samtidig legger informant 1 vekt på at personalet trenger mer kompetanse om barns seksualitet slik at de kan trygges i hvordan de skal møte barns seksuelle leker og andre seksuelle uttrykk. Hun forteller videre at de ville tillatt seksuell lek i barnehagen om de hadde mer kompetanse om det. Dermed kan det tenkes at opplevelsen av manglende kompetanse kan være en faktor som fører til at barnehagen stopper den seksuelle leken. Tidligere er det nevnt at den kunnskapen informant 1, informant 2 og informant 3 fikk gjennom utdanningen var tilknyttet seksuelle overgrep. Dette kan også tenkes å være en faktor som har bidratt til overgrep frykt i barnehagen, og videre fører til en holdning som uttrykkes ved å overse barns positive seksualitet. Dette kan komme til uttrykk ved at barns seksuelle leker bli møtt med forbud, blant annet grunnet frykt for overgrep og grenseoverskridende hendelser barna imellom. Det vil nå bli sett nærmere på andre faktorer som kan føre til at informantene stopper barns seksuelle lek.

5.5.2 Barns seksuelle leker stoppes

Som tidligere nevnt viser ulike undersøkelser og forskning at mange barnehager har en restriktiv praksis når det kommer til nakenhet og seksuelle leker, og at dette ofte møtes med forbud. Bakgrunnen for dette er at det blant annet uttrykkes en bekymring knyttet til overgrep mellom barn i barnehagen, et ønske om å beskytte barn for overgrep, og en usikkerhet knyttet til samarbeid med foresatte (Kimerud, 2009, her i Kimerud, 2017; Sex & Samfund, 2016; Stevnhøj & Gundelach, 2011). Gjennom intervjuene fremkommer det at flere av barnehagene stopper seksuell lek. Dette begrunnes noe ulikt. Informant 1 og informant 2 uttrykker en holdning om at barns seksualitet er naturlig, og at barn ikke skal oppleve skam knyttet til egen seksualitet. Samtidig uttrykkes en praksis hvor barn stoppes og/eller avledes i seksuelle leker. Informant 1 forteller at de stopper seksuelle leker fordi de ikke klarer å følge det opp, og en opplevelse av å ikke ha kontroll. Hun uttaler at de er redd for at noen barn kan gå over andres grenser for egen kropp, at personalet ikke skal få det med seg, og dermed ikke kan følge det opp. Informant 2 nevner også at hun kan kjenne på en bekymring knyttet til at noen barn skal overskride andres kroppslige grenser. Dette kan sees i sammenheng med resultatene fra tidligere studier og undersøkelser som viser at barnehagepersonalet uttrykker bekymring knyttet til overgrep mellom barn i barnehagen og et ønske om å beskytte barn for overgrep (Kimerud, 2009, her i Kimerud, 2017; Sex & Samfund, 2016; Stevnhøj & Gundelach, 2011). Informant 1 utdyper videre;

Vi helgarderer oss litt på alt vi ikke ser, og de unga som gjør veldig mye fordi de synes det er kult, eller tror det forventes av dem. Egentlig så er jo det veldig dumt. Det er jo egentlig bare en lettvinns løsning og si at det ikke er greit. Ikke så lettvinns heller, egentlig. Det har heller ikke vært så mye av det, så det har vært lettere å si nei (Informant 1).

Informant 1 uttaler at hun selv tenker at de kanskje burde tillate seksuelle leker i barnehagen, men at det er et vanskelig tema. Hun sier at det har vært en lett løsning å si at det ikke er lov, men uttrykker samtidig at det egentlig ikke egentlig er en lett løsning. Teorien viser at barn leker seksuelle leker (Aasland 2014; Langfeldt 2000; Friis 2019; Vildalen 2010; Hegge 2018). Seksualiteten er lett tilgjengelig, fordi kroppen er lett tilgjengelig (Hegge, 2018). Spørsmålet er om vi stopper barns seksuelle lek og muligheten for at barn opplever noe som kan føles grenseoverskridende ved å forby seksuell lek og ved å si til barna at det ikke er lov å kle av

seg i barnehagen. Det kan være grunn til å tro at barn ikke nødvendigvis stopper å leke seksuelle leker selv om barnehagen forbyr seksuell lek, men det kan tenkes at de vil gjemme seg bedre når de gjør det, i tillegg kan de skamme seg over å ha gjort noe som ikke er lov. Det kan også tenkes at barna stopper med leken, og forbudet av seksuell lek. Dette vil likevel ikke ta bort barnas nysgjerrighet og ønske om å finne ut av sine seksuelle følelser. Derfor vil de kunne sitte igjen med en følelse av at dette ikke er ønsket oppførsel slik Hundeide (2003) beskriver. Dette kan igjen kan føre til en skamfølelse (Søftestad, 2005). Dette kan sees i sammenheng med hva Pia Friis sier;

(...) vi overlater kunnskap om kropp og seksualitet til barna selv, og de må finne ut av det selv. Og hvis de prøver å finne ut av det ved å leke seksuelle leker, så får de en skamfølelse i forhold til egen kropp fordi det ikke er lov. De får ikke noen forståelse av egne seksuelle følelser, eller kunnskaper om egen kropp, egne eller andres grenser. Så det er ganske alvorlig faktisk (Pia Friis).

Pia Friis forteller også at om barnehagen forbyr seksuelle leker og nakenhet, kan det føre til at barna ikke tørr å si ifra om de har opplevd noe ubehagelig, fordi de blant annet kan være redde for å få kjeft fordi de har kledd av seg. Dermed kan barn kan gå rundt og kjenne på vonde følelser om noe ubehagelig som har skjedd med deres kropp, uten å si det til noen. Som tidligere nevnt trenger barn og unge veiledning og hjelp fra voksne til å håndtere seksuelle følelser og respektere egne og andres grenser (Hegge, 2018). Dermed vil det kunne bli vanskelig for personalet å veilede barna når det gjelder grenser og seksuelle følelser. Sett i fra en annen side, om barna går i en barnehage hvor de er vant med å snakke åpent om grenser, kropp og følelser, vil det være større sannsynlighet for at de føler seg trygge på å kunne fortelle om ubehagelige opplevelser til en av de ansatte slik Aasland (2014) hevder. Likevel, vil en aldri kunne vite med sikkerhet at barn som opplever noe ubehagelig sier ifra om dette, uavhengig av om barnehagen tillater seksuelle leker eller ikke. Det kan være ulike grunner til at barn ikke forteller, men en åpenhet rundt kropp, grenser og følelser vil trolig gjøre det lettere for barna å fortelle om det har skjedd noe som ikke følte greit slik det blir beskrevet av Aasland (2014).

Informant 2 forteller at de stopper barns seksuelle lek. Som tidligere nevnt forteller informanten at hun kan være redd for at barna skal oppleve noe som føles

grenseoverskridende for deres kropp. Likevel, er det samarbeid med foresatte informanten legger mest vekt på.

For det blir jo det at vi tenker på hva foreldrene sier om det og man blir litt sånn «oi shit hva driver dere med nå?» (..) Så tenker man jo hva vil de si hjemme i forhold til det (Informant 2).

Informanten nevner flere ganger at hun er usikker på hva barna sier om den seksuelle leken hjemme, og hva foreldrene vil tenke om dette. Samarbeid med foresatte er det sett på tidligere. En kan få et inntrykk av at barnehagen velger å stoppe den seksuelle leken blant annet grunnet enn frykt for hva foreldrene vil tenke om dette. Dermed avviser, avleder og usynliggjør barnehagen seksualiteten (Hegge, 2018, Langfeldt, 2000).

De får ikke noen forståelse av egne seksuelle følelser, eller kunnskaper om egen kropp, egne eller andres grenser (Pia Friis).

Dermed blir barna fratatt muligheten til å skaffe seg kunnskap om kropp, grenser, lyst og kontroll gjennom seksuelle leker (Langfeldt, 2000). Dette kan tenkes å ha konsekvenser for deres videre utvikling av seksuell helse, når barna skal lære seg å vite hva de skal si ja eller nei til, sette grenser for egen kropp og respektere andres grenser for sin kropp (Vildalen, 2014).

5.5.3 Å tillegge barn en voksenseksualitet

Hvis dem har kledd av seg og driver og tar på andre, så er det jo det at man må forklare at det ikke er greit så lenge den andre ikke synes det er greit. Pluss at i barnehagen så er dem jo for små til det (Informant 2).

Hva som menes med at de er for små til det, utdypes ikke. En refleksjon rundt dette kan være at informanten tenker at de er for små til å ta på hverandre i barnehagealder, noe som kan samsvare med hennes utsagn om at seksuell lek stoppes, og at de ikke bare står og ser på at det skjer. Det kan tolkes som at hun tenker at barna de er for små for en slags voksenseksualitet i barnehagealder. Dette kan sees i sammenheng med hva Vildalen (2014) skriver om at en forståelse av seksualiteten som noe som hører voksenverden til vil påvirke

hvordan mennesker i arbeid med barn forholder seg til barns seksuelle uttrykk (Vildalen, 2014).

Jeg pleier å si at det er de voksne som har sex, og barn leker seksuelle leker. Det er en grei distinksjon på barns seksualitet og voksenseksualitet (Pia Friis).

At barnehagen stopper barns seksuelle lek kan også sees i sammenheng med at personalet ser seksuelle leker i sammenheng med en voksenseksualitet, dermed blir sett ut fra en voksens perspektiv. Aasland (2015) hevder også at uttrykket «seksuelle leker», kan være med på å tillegge den barnlige seksualiteten en «voksen» betydning som kan gjøre at noen blir usikre i møte med dette. Informanten nevner at det «ikke er greit hvis den andre ikke synes det er greit». Samtidig forteller informanten at de stopper seksuell lek i barnehagen. Noe som gir et inntrykk av at det heller ikke er greit, selv om den andre synes det er greit. Det kan være at informanten ville uttalt seg på en annen måte om det ble stilt et oppfølgingsspørsmål. Dette ble ikke gjort. Likevel kan det gi et inntrykk av tvetydighet i møte med barns seksuelle leker. Dette kan også sees i sammenheng med et annet utsagn fra informanten:

(...) Oi, nå skjer det noe sånn som kanskje ikke burde ha skjedd. (..) Men det er jo egentlig helt naturlig at dem er nysgjerrige (Informant 2).

Informanten beskriver barns nysgjerrighet som naturlig, samtidig som barnehagen utøver en praksis hvor barna stoppes og/eller avledes i seksuelle leker. Dette *kan* sees på som et uttrykk for ureflekterte holdninger knyttet til temaet som kan føre til en ureflektert praksis og spontane reaksjoner slik Friis (2019) Gunnestad (2007) og Vildalen (2014) beskriver.

5.5.4 Frivillig og gjensidig lek

Noen barnehager stopper barns seksuelle leker, mens andre har et mer åpent syn på seksuell lek i barnehagen. Informant 1 og informant 3 forteller at de er redde for at noen barn kan delta eller bli presset inn i seksuelle leker de ikke ønsker. Margrete Wiede Aasland og Pia Friis legger vekt på at barnehagens personal må vite at alle har det bra i leken, og ikke bare gå ut i fra at alle barn ønsker å ta del i den seksuelle leken. Den seksuelle leken må reguleres som all annen lek, og personalet må følge med (Aasland, 2014; Vildalen, 2014). De ansatte i barnehagen må være oppmerksomme og fange opp barns uttrykk dersom noen skulle trække

over deres grenser. Noen barn vil si nei, mens andre kan vise med mimikk eller kroppsspråket at dette ikke er noe de ønsker. Personalet må ta i bruk sin kompetanse om barns seksualitet. I tillegg må de ta i bruk sin kompetanse om metakommunikasjon, lese og forstå barnets signaler gjennom å tolke barnas ulike verbale og nonverbale uttrykk (Bae, 1996).

5.6 Onani

Informant 1, informant 2 og informant 3 forteller at de har noe erfaring med barns onani. Ingen av de uttrykker at de har vært bekymret eller usikre i møte med barn som onanerer, og uttaler at dette må være noe de skal få lov til. Informant 2 forteller at de snakker med barna om hvor det passer seg å onanere og ikke. Dette er i tråd med Aasland (2015) som skriver at barnehagens personal kan gi barn kunnskap om når og hvor det passer seg at de koser med tissen sin, samtidig som de kan formidle at å kose med tissen sin er en positiv, deilig og naturlig ting å gjøre. Dermed kan barnehagens kompetanse om barns seksualitet komme til uttrykk ved at de møter barns onani på en måte som kan føre til at barnet får en god følelse til egen kropp og eget kjønnsorgan som vil være positivt for utviklingen av barnets seksuelle helse (Vildalen, 2014; Aasland, 2015). Tidligere ble seksualitet sett på som en reproduktiv atferd, og mange teoretikere uttalte at onani kunne være skadelig for barn (Skarpsno, 2013). Informant 1 forteller om en erfaring fra tidligere arbeid i barnehage hvor hun fikk inntrykk av at onani var skambelagt. Hun utdyper at hun ikke tenker at personalet mente at onanien var skadelig for barnet, men fikk inntrykk av at det var tabu-og skambelagt, og noe man ikke skulle ha noe av i barnehagen. Samtidig nevner informanten at det kan ha vært flere aspekter rundt dette enn hva hun fikk kjennskap til. Likevel reflekterer informanten over hvordan personalet ga uttrykk for en skepsis og skam rundt barnets onani. Om personalet uttrykker en skepsis ovenfor barnet kan det videre førte til barnet får et negativt forhold til egen kropp og eget kjønnsorgan. Dette kan ha negative konsekvenser for barnets utvikling av seksuell helse (Vildalen, 2014; Aasland, 2015)

Margrete Wiede Aasland har erfaring med at barnehageansatte er bekymret for barns onani, og at mange også er redde for å påføre barna en skam rundt seksualiteten om de snakker med barna om onanien. I følge Aasland (2015) onanerer 90% av alle barn. Onanien kan gå utover lek og samspill med andre barn ved hyperonani (Langfeldt, 2000; Skarpsno, 2013). Onanien *kan* også være et tegn på at barnet kan ha blitt utsatt for seksuelle overgrep eller

omsorgssvikt, og blir en måte for barnet å dekke et behov av nærhet, eller en slags flukt fra egen tilværelse (Skarpsno, 2013). Personalet må søke hjelp dersom et barn hyperononerer, og på bakgrunn av dette ikke sosialiserer seg i barnehagen (Aasland, 2015). Informant 1, informant 2 og informant 3 uttrykker at de ikke har noen særlig kompetanse om barns onani. Likevel har informantene noe erfaring med barn som ononerer, og de uttrykker en holdning om at onani er naturlig og greit. Margrete Wiede Aasland og Pia Friis forteller at kunnskap om seksuell utvikling, barns onani, hva som er vanlig og mindre vanlig vil kunne bidra til at barnehagens personal blir bedre rustet i møte med barns onani. De kan da med trygghet veilede barna, og som en del av en sosialiseringssprosess snakke med barn om hvor dette passer seg og ikke. I tillegg vil kompetansen kunne hjelpe hvor de i situasjoner hvor de kan få en følelse av eller blir usikre på om onanien kan være et uttrykk for noe annet enn en del av en sunn seksuell utvikling og det vil være behov for hjelp av andre fagpersoner slik Aasland (2015) beskriver.

5.7 Oppsummering

I dette kapittelet er empirien presentert i kapittel 3 drøftet og sett i sammenheng med teoretiske perspektiver presentert i kapittel 2. Informantene gir uttrykk for at de ønsker mer kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse, og de savner en synliggjøring av temaet som kan trygge dem i møte med barns seksuelle uttrykk. En kan få et inntrykk av at barns seksualitet i stor grad blir sett i sammenheng med seksuelle overgrep gjennom barnehagelærerutdanningen, i offentlige dokumenter og media, og sjeldent blir presentert alene via den positive seksualiteten. Dette kan ha bidratt til å skape en overgrepsskytelse og/eller en usikkerhet knyttet til nakenhet og seksuelle leker i barnehagen. Informantene gir uttrykk for at det kan forekomme at barn blir møtt med motstridende reaksjoner fra personalet på sine seksuelle uttrykk. De forteller at de ikke snakker om barns seksualitet eller utvikling av seksuell helse om det ikke er knyttet til konkrete situasjoner, ved bekymring eller samtaler om seksuelle overgrep. Dette gjelder også i samarbeid med foresatte. Det fremkommer at mange barnehager stopper barns seksuelle lek. Dette begrunnes med at det er tabu, at de er redd for at noen barn skal gå over andre barns grenser, eller en tanke om utfordringer knyttet til foreldresamarbeid.

6 Avsluttende refleksjoner

Barn trenger bekreftelse og aksept på at seksuelle følelser er normalt ved at deres seksuelle uttrykk blir møtt med trygghet (Friis, 2019). Barnehagen er avhengig av personalets kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. Denne studien peker på at barnehagens personal har behov for økt kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse, samt et behov for mer forskning og kunnskap innenfor barnehageforskning. I dette kapittelet vil studiens problemstilling igjen bli løftet. Den metodiske framgangsmåten som er benyttet for å svare på studiens problemstilling, studiens begrensninger og styrker vil kort beskrives. I tillegg vil det sett på studiens hovedfunn, fremtidige undersøkelser og pedagogiske konsekvenser.

Studien tar utgangspunkt i problemstillingen; *Hvordan møter barnehagen barns seksuelle uttrykk med bakgrunn i sin kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse?*

Masteroppgaven bygger på et fenomenologisk perspektiv og en hermeneutisk tilnærming (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015). Formålet med studien har vært å undersøke barnehagens møte med barns seksuelle uttrykk med bakgrunn i sin kompetanse om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse. Det er anvendt kvalitativ metode som metodisk fremgangsmåte. Det er forsøkt å gjennomføre studien på en slik måte at det er en logisk sammenheng mellom problemstilling, metode og funn (Befring, 2015; Tjora, 2017). Studien er en kvalitativ intervjustudie bestående av fem forskningsintervju. Informantene i denne studien er fem personer med tilknytning til barnehage og fagfeltet. Studien har sine begrensninger ved at den består av et relativt lite utvalg. Studiens funn er basert på den sannheten som fremkommer i fem forskningsintervjuer som videre er analysert og tolket av meg. Funnene som presenteres gir heller ikke grunnlag for statistiske generaliseringer, men kan brukes som utgangspunkt eller inspirasjon for eventuell videre forskning. En styrke ved studien er at det er anvendt semistrukturerte forskningsintervju, som bidrar til fyldige beskrivelser av informantenes tanker og opplevelser. Det oppleves som verdifull informasjon for studiens problemstilling, og kan være av interesse for mennesker som er interessert i studiens tema, eller være et bidrag og/eller en inspirasjon i et felt som er forsket lite på.

6.1 Studiens hovedfunn

Det fremkommer gjennom studien at det oppleves en usynliggjøring av og et manglende fokus på barns naturlige og positive seksualitet og utvikling av seksuell helse i barnehagelærerutdanningen, barnehagens retningslinjer, offentlige dokumenter og gjennom media. Informantene som arbeider i barnehage uttrykker at den kunnskapen de har om barns seksualitet og seksuell helse stort sett er knyttet til seksuelle overgrep. Intervjuene gir innsikt i et ønske om økt kompetanse knyttet til barns naturlige og positive seksualitet, normal og bekymringsfull seksuell atferd. Det uttrykkes at en manglende kompetanse kan gjøre personalet usikre i møte med barns seksuelle uttrykk. Det kan se ut til at barns seksualitet i liten grad diskuteres og reflekteres over i personalgruppen. Dette gjelder også i samarbeid med foresatte. I den grad barns seksualitet diskuteres, er dette stort sett knyttet til bekymring, konkrete hendelser eller samtaler og/eller arbeid knyttet til seksuelle overgrep. Informantene opplever at personalgruppen har ulik kompetanse om barns seksualitet. Dette kan komme til uttrykk ved at barns seksuelle uttrykk blir møtt ulikt av personalet. Personalets reaksjoner på barns seksuelle uttrykk kan se ut til å ha betydning for barnas videre utvikling av seksuell helse. Gjennom intervjuene fremkommer det at flere barnehager stopper barns seksuelle lek. Dette begrunnes med en frykt for grenseoverskridende hendelser mellom barn, et ønske om å beskytte barn mot seksuelle overgrep og bekymringer knyttet til samarbeid med foresatte.

6.2 Fremtidige undersøkelser

Et interessant funn i denne studien er den endringen som ser ut til å ha skjedd rundt hvordan barns seksualitet blir presentert gjennom barnehagelærerutdanningen, barnehagens retningslinjer, offentlige dokumenter og gjennom media. Når barns naturlige seksualitet tidligere hadde et fokus, kan det se ut til at vi i dag stort sett blir presentert for seksuelle overgrep mot barn. Det kan se ut til at samfunnet og personalet i barnehagen på 70- og 80-tallet hadde et avslappet forhold til barns seksuelle uttrykk. I dag blir uttrykkene i større grad møtt med usikkerhet og frykt. Gjennom litteraturen som er førende og forskningen som finnes om barns seksualitet i dag, vet vi nå at seksualiteten er et utviklingsområde på lik linje med andre utviklingsområder i barns liv, hvor barn vil ha behov for støtte og veiledning. Likevel ser det ut til at barns seksualitet blir usynliggjort i dagens samfunn. I litteraturen nevnes ofte Bjugn-saken som eksempel for begynnelsen av en overgrepsskytelse og et paradigmeskift i synet på barns seksualitet. En kan lure på om dette var begynnelsen som

etter hvert fikk så store konsekvenser at det videre kan ha ført til endring av barnehagelærerutdanningen hvor fokuset nå ser ut til å være rettet mot seksuelle overgrep. Dette betyr ikke at jeg tenker at det kun skal snakkes om barns positive seksualitet. Derimot er mitt syn på dette at det trengs kunnskap og kompetanse om begge deler. Hvorfor barnehagelærerutdanningen har endret seg når det gjelder kunnskap om barns naturlige og positive seksualitet, synes jeg er svært interessant når forskningen viser hvor viktig seksualiteten er. Dette ville vært svært interessant å undersøkt videre.

Noe som også kunne vært interessant å undersøke videre er barnehagens møte med barns seksuelle leker. Det kunne vært interessant å gjennomføre en større studie på dette. Det kan se ut til at mange barnehager stopper barns seksuelle leker. Blant annet uttrykkes et ønske om å beskytte barn mot seksuelle overgrep. Den metodiske tilnæringsmåten i et slikt studie kunne vært kombinerte metoder. Dermed kunne en for eksempel gjennom kvantitativ metode utført en studie som kan gi grunnlag for statistisk generalisering, og fått en oversikt over barnehagers praksis i møte med barns seksuelle leker. I tillegg kunne en kvalitativ tilnærming lagt til rette for fyldige beskrivelser og begrunnelser for praksisen som utføres. Dette kunne det vært spennende å sett nærmere på.

I tillegg kunne det vært interessant og undersøkt ulike forhold knyttet til kjønn, identitet og seksuell utvikling. Som tidligere nevnt var planen ved studiens oppstart å la dette være en del av undersøkelsen. Etterhvert i prosessen innså jeg at et slikt tema vil kreve et større og mer omfattende arbeid. Dette kunne vært interessant å undersøkt videre gjennom et eget studie knyttet til temaet kjønn og identitet.

6.3 Pedagogiske konsekvenser

Denne studien peker på hvordan personalets forhold til seksualitet og barns seksuelle uttrykk vil kunne påvirke barns utvikling av seksuell helse. Kroppen har vi med oss hele livet. Derfor er det viktig å ha et godt forhold til sin egen kropp, og dette må begynne fra tidlig barndom. Denne kunnskapen må ut i barnehagene. Dermed vil det være behov for en synliggjøring av barns seksualitet. Det vil være behov for litteratur og forskningsbaserte materialer om barns seksualitet. Synliggjøringen må vises gjennom barnehagelærerutdanningen, barnehagens retningslinjer, offentlige dokumenter og media. Synliggjøringen av barns seksualitet i ulike

retningslinjer og dokumenter bør inneholde fokus på forebygging- og avdekking av seksuelle overgrep, med også med formål å bryte ned tabu og overgrepsskyt. Det bør være fokus på de positive sidene ved seksualiteten, samt hva som er naturlig og hva som kan være bekymringsfulle seksuelle uttrykk. Gjennom en synliggjøring av barns seksualitet offentlig og innad i hver enkelt barnehage, kan personalet utarbeide en felles pedagogisk plattform bygget på barnehagens pedagogiske grunnsyn. Den pedagogiske plattformen bør inneholde temaet barns seksualitet og utvikling av seksuell helse, som vil være bygget på faglige diskusjoner, retningslinjer og kompetanse.

Videre må denne kompetansen komme til uttrykk gjennom et målrettet arbeid i barnehagen. Hele personalet, barnegruppen og de foresatte må inkluderes og involveres i arbeidet. Det vil dreie seg om å utvikle en barnehage med et kompetent personale. Videre vil barnehagepersonalets kompetanse komme til uttrykk ved at personalet møter barns seksuelle uttrykk med trygghet og profesjonalitet. Dette krever kompetanseutvikling og en bevisstgjøring av holdninger i personalgruppen, og vil kunne bidra til å gi barn mulighet til å utvikle en sunn seksuell helse. Jeg vil avslutte med et utdrag fra Aasland (2015) sin bok, «barna og seksualiteten» som i oppstarten av undersøkelsen fikk meg til å reflektere;

Kan du huske hvordan du fikk dine kunnskaper om kropp og seksualitet? I hvilken grad var dette en god erfaring? Reflekter over det – og tenk over om du synes neste generasjon bør få lære om seksualitet på den samme måten (s. 114).

Litteraturliste

- Almås, E. & Benestad, E.E.P. (2006). *Sexologi i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget
- Askeland, I. R. Jensen, M. og Moen, L. H. (2017). *Behandlingstilbudet til barn og unge med problematisk eller skadelig seksuell atferd. Kunnskap og erfaringer fra de nordiske landene og Storbritannia. Forslag til en landsdekkende struktur*. (NKVTS rapport 1/2018). Hentet 4. april 2019 fra https://www.nkvts.no/content/uploads/2017/03/NKVTS_Rapport_1_2017.pdf
- Bae, B. (1996). *Det interessante i det alminnelige*. Oslo: Pedagogisk forum
- Bancroft, J. (2003). *Sexual development in childhood*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Befring, E. (2015). *Forskningsmetoder i utdanningsvitenskap*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode - en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dysthe, O. (2001). Sosiokulturelle teoriperspektiv på kunnskap og læring. I: O. Dysthe, (red.), *Dialog, samspel og læring*. (s. 33-73). Oslo: Abstrakt forlag.
- Ertesvåg, F. (2018, 11. januar). *28 skole- og barnehageansatte i overgrepssaker i fjor*. Hentet 19.mai 2019 fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/Kvp8x7/28-skole-og-barnehageansatte-i-overgrepssaker-i-fjor>
- FNs barnekonvensjon. (1989). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Hentet 8.februar 2019 fra http://barneombudet.no/wp-content/uploads/2013/09/fns_barnekonvensjon.pdf
- Friis, P. (2019). *Barns seksuelle leker. Hvordan forstå og arbeide med barns seksualitet i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Gamst, K. T. (2011). *Profesjonelle barnesamtaler- Å ta barn på alvor*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Gjems, L. (2009). *Å samtale seg til kunnskap- sosiokulturelle teorier om barns læring om språk og gjennom språk*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Gjervan, M., Andersen, C. E & Bleka, M. (2006). *Se mangfold! Perspektiver på flerkulturelt arbeid i barnehagen*. Oslo: Cappelen Forlag AS.
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskaplige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gunnestad, A. (2007). *Didaktikk for førskolelærere: en innføring*. (4.utg.). Oslo: Universitetsforlaget

- Halvorsen, K. (2008). *Å forske på samfunnet- en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. (5. utg.). Oslo: J.W. cappelens forlag AS.
- Hegge, B. (2018). *Med hjerte for seksualiteten – veiledning til sunn seksuell helse hos barn og unge*. Stavanger: Hertervig forlag.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2016). *Snakk om det! Strategi for seksuell helse (2017- 2022)*. Hentet 10.januar 2019 fra https://www.regjeringen.no/contentassets/284e09615fd04338a817e1160f4b10a7/strategi_seksuell_helse.pdf
- Holtermann, S. & Skjong, H. (2018, 11. januar). *Minst 28 overgrepssaker i skole og barnehage i 2017*. Hentet 14.mai 2019 fra <https://www.utdanningsnytt.no/utdanning/reportasjer/2018/minst-28-overgrepssaker-i-skole-og-barnehage-i-2017/>
- Hundeide, K. (2003). *Barns livsverden: Sosiokulturelle rammer for barns utvikling*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS.
- Hundeide, K. (2001). *Ledet samspill. Fra spedbarn til skolealder*. (2.utg.). Oslo: Forlaget Vett & Viten AS.
- Kimerud , A. T. (2011). *Konstruksjoner om barns seksualitet*. I A. M. Otterstad, & J. Rhedding- Jones, barnehagepedagogiske diskurser. (s. 172-183). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kimerud, A.T. (2017, 16. november). *Barns seksuelle helse og barnehagens ansvar*. Hentet 4. februar 2019 fra <http://www.barnehageforum.no/showarticle.aspx?ArticleID=5914>
- Kunnskapsdepartementet. (2016). *Forskrift om endring i forskrift rammeplan for barnehagelærerutdanning*. Hentet 21.april 2019 fra <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2016-03-15-278>
- Kunnskapsdepartementet. (2017b). *Kompetanse for fremtidens barnehage. Revidert strategi for kompetanse og rekruttering 2018–2022*. Kunnskapsdepartementet. Hentet 10.mai 2019 fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/437c8d37eb3d48719efcb9d22b99408c/kompetansestrategi-for-barnehage-2018---2022.pdf>
- Kunnskapsdepartementet. (2013). *Kompetanse for framtidens barnehage. Strategi for kompetanse og rekruttering 2014-2020*. Hentet 4.mars 2019 fra https://www.udir.no/globalassets/upload/barnehage/kompetanse_for_fremtidens_barnhage_2013.pdf

- Kunnskapsdepartementet. (2017a). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Kunnskapsdepartementet. Hentet 3.februar 2019 fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-18-20102011/id639487/sec1>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Pax Forlag A/S.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Pax Forlag A/S.
- Langfeldt, T. (1993). *Sexologi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Langfeldt, T. (2000). *Barns seksualitet*. Oslo: Cappelen forlag AS.
- Langfeldt, T. (2013). *Seksualitetens gleder og sorger. Identiteter og uttrykksformer*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Larsen, A,K. (2008). *En enklere metode - veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Lillemyr, O,F,. & Søbstad, F. (1993). *Didaktisk tenkning i barnehagen*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Lindblad, F., Gustavsson, P.A., Larsson, I., & Lundin, B. (1995). Preschoolers' sexual behavior at daycare centres: An epidemiological study. *Child abuse & neglect*, 19 (5), 569-577.
- Lov om barnehager. (Barnehageloven). (2005). Kunnskapsdepartementet. Hentet 8.februar 2019 fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>
- Løvereide, E. (2019, 15 januar). *Kunnskapsløyse skulle halde ugifte jenter unna sex*. Hentet 27. april 2019 fra <http://kjonnsforskning.no/nb/2019/01/kunnskapsloyse-skulle-halde-ugifte-jenter-unna-sex>
- Malterud, K. (2003). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning: en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NESH, red., (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora*. Oslo: Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH).
- Schei ,S.H. & Kvistad, K. (2012). *Kompetanseløft. Langsiktig tiltak i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sex & Samfund. (2016). *"Det kan være pinligt for forældrene"* *En national kortlægning af daginstitutioners håndtering af børns seksualitet*. Hentet 26. april 2019 fra <https://docplayer.dk/61549848-Det-kan-vaere-pinligt-for-foraeldrene-en-national-kortlaegning-af-daginstitutioners-haandtering-af-boerns-seksualitet.html>

- Skarpsno, H. E. (2013). *Barn og seksualitet – utfordringer i barnehagen*. Oslo: SEBU forlag.
- Steine, I. M., Winje, D., Nordhus, I. H., Milde, A. M., Bjorvatn, B., Grønli, J. & Pallesen, S. (2016). *Langvarig taushet om seksuelle overgrep. Predikatorer og korrelater hos voksne som opplevde seksuelle overgrep som barn*. Hentet 26. april 2019 fra <https://psykologtidsskriftet.no/vitenskapelig-artikkel/2016/11/langvarig-taushet-om-seksuelle-overgrep>
- Stevnhøj, A. L. & Gundelach, S. (2011). *Doktorleg i barnehaven. Kortlægning af børnehavens seksuelle lege og adfærd samt samarbejdet med forældre*. UdviklingsForum. Hentet 24. april 2019 fra <http://tafat.dk/wp-content/uploads/2012/05/DOKTORLEGIBRNEHAVEN.pdf>
- Søftestad, S. (2018). *Grunnbok i arbeid med seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Søftestad, S. (2005). *Seksuelle overgrep - fra privat avmakt til tverretatlig handlekraft*. Oslo: Universitetsforlaget 2005.
- Søftestad, S., & Andersen I. L. (2014). *Seksuelle overgrep mot barn. Traumebevisst tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder – i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Træen, B. (2008). *Sexuality in Context*. I B. Træen & B. Lewin (red), *Sexology in Context*. (s. 23-28). Oslo: Universitetsforlaget.
- Vildalen, S. (2014). *Seksualitetens betydning for utvikling og relasjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- World Health Organization (WHO). (2006). *Defining sexual health*. Hentet 23. januar 2019 fra https://www.who.int/reproductivehealth/topics/sexual_health/sh_definitions/en/
- Øverlien, C. & Moen, L.H. (2016). «Takk for at du spør!» *En oppfølgingsstudie om kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn blant blivende barnevernspedagoger, grunnskolelærere og førskolelærere* (NKVTS – rapport nr. 3/16). Hentet 27. april 2019 fra https://www.nkvts.no/content/uploads/2016/02/Rapport_NKVTS_3_2016_net.pdf
- Aasland, M. W. (2015). *Barna og seksualiteten*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Aasland, M., W. (2014). «...si det til noen...» - en bok om seksuelle overgrep mot barn og unge. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Vedlegg 1 – Godkjennelse fra NSD

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

09.05.2019, 12:48

NSD sin vurdering

Prosjektittel

Barns seksualitet i barnehagen

Referansenummer

247731

Registrert

15.01.2019 av Gina Hval Guldahl - ginahg@student.uv.uio.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Oslo / Det utdanningsvitenskapelige fakultet / Institutt for spesialpedagogikk

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Geir Nyborg, geir.nyborg@isp.uio.no, tlf: 22859182

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Gina Hval Guldahl, gina_hg@hotmail.com, tlf: 99103155

Prosjektperiode

04.02.2019 - 15.08.2019

Status

12.02.2019 - Vurdert

Vurdering (1)

12.02.2019 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 12.02.2019, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan

starte.

MELD ENDRINGER

Dersom behandlingen av personopplysninger endrer seg, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. På våre nettsider informerer vi om hvilke endringer som må meldes. Vent på svar før endringer gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 15.08.2019.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

09.05.2019, 12:48

avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Kajsa Amundsen
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 2 – Samtykkeskjema utvalg 1

Vil du delta i forskningsprosjektet ”barns seksualitet i barnehagen”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan en kan arbeide med barns seksualitet i barnehagen. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

I forbindelse med min masteroppgave i spesialpedagogikk med fordypning i psykososiale vansker, ønsker jeg å undersøke hvordan en kan arbeide med barns seksualitet i barnehagen. Studiens problemstilling lyder «Hvordan kan barnehagen arbeide med barns seksualitet?». Forskningsspørsmålene som skal analyseres er:

- På hva slags måte kan barn uttrykke seksualiteten sin i barnehagen?
- Hva er erfaringene rundt ansatte i barnehagen og deres kompetanse og holdninger knyttet til barns seksualitet?
- Hvordan kan barnehagen snakke med barn om seksualitet, og på hva slags måte kommer de ansattes kompetanse om barns seksualitet til uttrykk i barnehagens praksis?
- Hva slags erfaringer gjør barnehagen seg ved samarbeid med foresatte knyttet til arbeid med barns seksualitet?

For å undersøke dette vil jeg gjennomføre intervjuer. Intervjuet vil ta ca. 45 minutter. Intervjuene vil i ettertid transkriberes. Resultatene fra intervjuene vil være grunnlaget for analysen i masteroppgaven.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Oslo, institutt for spesialpedagogikk er ansvarlig for prosjektet. Veileder for prosjektet har tilknytning til OsloMet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Utvalget består av fem ulike personer med kompetanse om, eller interesse for barns seksualitet, og som har kjennskap til barnehagefeltet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du stiller på et intervju. Intervjuet vil ta ca. 45 minutter, og vil bli tatt opp på lydopptaker. Intervjuet vil innen kort tid bli transkribert og lydopptaket vil bli slettet. All data vil bli anonymisert.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert og slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er kun studenten, Gina Hval Guldahl og veileder Jan Stålhane som vil ha tilgang til opplysningene i prosjektperioden
- Personopplysningene vil bli anonymisert slik at ingen uvedkommende vil ha tilgang til dette
- Lydopptak vil oppbevares kryptert og deltakere vil anonymiseres i transkripsjonen av intervjuene.

Du vil ikke kunne bli gjenkjent ved publisering av prosjektet.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.08.2019. De anonymiserte personopplysningene vil bli slettet ved prosjektslutt.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Oslo har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

OsloMet, Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier og Institutt for yrkesfaglærerutdanning;

- Jan Stålhane (veileder) E-post: jast@oslomet.no Tlf: +47 67 23 74 02

Universitetet i Oslo, institutt for spesialpedagogikk;

- Geir Nyborg. (emneansvarlig) E-post: geir.nyborg@isp.uio.no Tlf: +47 22 85 91 82
- Gina Hval Guldahl. (student) E-post: gina_hg@hotmail.com Tlf: +47 99 10 31 55
- Vårt personvernombud: Maren Magnus Voll. Personvernombudet kan nås via e-post: personvernombud@uio.no
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personvernombudet@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Jan Stålhane

Veileder

Gina Hval Guldahl
Student

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «barns seksualitet i barnehagen», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 15.08.2019

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 – Samtykkeskjema utvalg 2

Vil du delta i forskningsprosjektet *”barns seksualitet i barnehagen”?*

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan en kan arbeide med barns seksualitet i barnehagen. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

I forbindelse med min masteroppgave i spesialpedagogikk med fordypning i psykososiale vansker, ønsker jeg å undersøke hvordan en kan arbeide med barns seksualitet i barnehagen. Studiens problemstilling lyder «Hvordan kan barnehagen arbeide med barns seksualitet?». Forskningsspørsmålene som skal analyseres er:

- På hva slags måte kan barn uttrykke seksualiteten sin i barnehagen?
- Hva er erfaringene rundt ansatte i barnehagen og deres kompetanse og holdninger knyttet til barns seksualitet?
- Hvordan kan barnehagen snakke med barn om seksualitet, og på hva slags måte kommer de ansattes kompetanse om barns seksualitet til uttrykk i barnehagens praksis?
- Hva slags erfaringer gjør barnehagen seg ved samarbeid med foresatte knyttet til arbeid med barns seksualitet?

For å undersøke dette vil jeg gjennomføre intervjuer. Intervjuet vil ta ca. 45 minutter. Intervjuene vil i ettertid transkriberes. Resultatene fra intervjuene vil være grunnlaget for analysen i masteroppgaven.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Oslo, institutt for spesialpedagogikk er ansvarlig for prosjektet. Veileder for prosjektet har tilknytning til OsloMet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Utvalget består av fem ulike personer med kompetanse om, eller interesse for barns seksualitet, og som har kjennskap til barnehagefeltet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du stiller på et intervju. Intervjuet vil ta ca. 45 minutter, og vil bli tatt opp på lydopptaker. Intervjuet vil innen kort tid bli transkribert og lydopptaket vil bli slettet.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert og slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er kun studenten, Gina Hval Guldahl og veileder Jan Stålhane som vil ha tilgang til opplysningene i prosjektperioden
- Lydopptak vil oppbevares kryptert
- Du vil kunne gjenkjennes ved publikasjon av prosjektet ved fullt navn

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.08.2019. Du vil gjenkjennes ved fullt navn i oppgaven. Øvrige opplysninger vil bli slettet ved prosjektslutt.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Oslo har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

OsloMet, Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier og Institutt for yrkesfaglærerutdanning;

- Jan Stålhane (veileder) E-post: jast@oslomet.no Tlf: +47 67 23 74 02

Universitetet i Oslo, institutt for spesialpedagogikk;

- Geir Nyborg. (emneansvarlig) E-post: geir.nyborg@isp.uio.no Tlf: +47 22 85 91 82
- Gina Hval Guldahl. (student) E-post: gina_hg@hotmail.com Tlf: +47 99 10 31 55
- Vårt personvernombud: Maren Magnus Voll. Personvernombudet kan nås via e-post: personvernombud@uio.no

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personvernombudet@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Jan Stålhane

Veileder

Gina Hval Guldahl
Student

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «barns seksualitet i barnehagen», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- at opplysninger om meg publiseres slik at jeg kan gjenkjennes ved fullt navn

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 15.08.2019

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 4 - Intervjuguide

Intervjuguide- barns seksualitet i barnehagen

Formålet med denne studien er å undersøke barnehagens arbeid med barns seksualitet og møte med barns seksuelle uttrykk. Med barns seksualitet menes for eksempel barns seksuelle utvikling, barns forhold til egen kropp og grenser, barns forhold til andres kropp og respekt for andres grenser, kjønn og identitet. Seksuelle uttrykk kan for eksempel dreie seg om onani, seksuelle leker og/eller verbale seksuelle uttrykk.

Innledningsspørsmål/bakgrunn

1. Hva slags utdanning og erfaringsbakgrunn har du?
2. Hva slags stilling har du nå, og hva har du eventuelt tidligere jobbet med?
3. Opplever du et fokus på barns seksualitet og seksuelle helse i pedagogiske utdanninger, offentlige dokumenter og/eller innenfor barnehagepedagogikken?

Barns seksualitet, utvikling av seksuell helse og seksuelle uttrykk

4. Hva tenker du når du hører begrepene «barns seksualitet» og «barns seksuelle helse»?
5. Hva er dine tanker og erfaringer rundt barns seksuelle uttrykk i barnehagen?
6. Føler du deg trygg i egen rolle i møte med barn som onanerer eller leker seksuelle leker med andre barn?
7. Synes du det kan være utfordrende å skille mellom bekymringsfulle og sunne seksuelle uttrykk?

Personalsamarbeid

8. Har du en opplevelse av at barnehages personal har kunnskap om barns seksualitet og utvikling av seksuell helse?
9. Har du erfaring med at det snakkes om barns seksualitet og seksuelle uttrykk i personalgruppen?
10. Har du møtt utfordringer i personalgruppen når det snakkes om barns seksualitet eller seksuelle uttrykk i barnehagen?

Kjønn og identitet

11. Opplever du at det finnes ulike forventninger til barna basert på kjønn i barnehagen?

12. Opplever du at gutter og jenter blir møtt på samme måte om de uttrykker sin seksualitet i barnehagen?

Barns seksualitet i barnehagens praksis

13. Har du erfaring med at det snakkes med barna om seksualitet og kropp i barnehagen?
14. Hvordan tenker du at barn som uttrykker sin seksualitet i barnehagen bør bli møtt på dette? (For eksempel barn som onanerer, leker seksuelle leker eller lignende) Kom gjerne med eksempler og tidligere erfaringer
15. Kan du se noen utfordringer ved arbeid med barns seksualitet i barnehagen?

Samarbeid med foresatte

16. Har du erfaring med at barnehagen snakker med foresatte om barns seksualitet eller at foresatte selv tar kontakt med barnehagen om temaet?
17. Har du noen andre erfaringer ved samarbeid med foresatte når det gjelder arbeid med barns seksualitet? Nevn gjerne muligheter og utfordringer

Avsluttende spørsmål

18. Er det noe du vil tilføye eller utdype mer?

Vedlegg 5 - Anbefalinger om bøker, materiale og kurs knyttet til arbeid med barns seksualitet

Fagbøker

- Arntzen, M, & Renolen, M. (2018). *Prinsesse Ivar – om barn og kjønnsidentitet*. Gan Aschehoug.
- Friis, P. (2019). *Barns seksuelle leker. Hvordan forstå og arbeide med barns seksualitet i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Hegge, B. (2018). *Med hjerte for seksualiteten – veiledning til sunn seksuell helse hos barn og unge*. Stavanger: Hertervig forlag.
- Hegge, B. (2017). *Trafikklyset – Seksualitet hos barn og ungdom*. Stavanger: Hertervig forlag.
- Skarpsno, H. E. (2013). *Barn og seksualitet – utfordringer i barnehagen*. Oslo: SEBU forlag.
- Søftestad, S. (2018). *Grunnbok i seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Langfeldt, T. (2000). *Barns seksualitet*. Oslo: Cappelens forlag AS.
- Aasland, M, W. (2015). *Barna og seksualiteten*. Cappelen Damm Akademisk.
- Aasland, M., W. (2014). «...si det til noen...» - en bok om seksuelle overgrep mot barn og unge. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Bøker som leses med barna

- Aschjem, Ø. (2016). *Kongene på haugen*. Stavanger: Hertervig forlag.
- Ask, L. (2011). *Jo og Jenny i svømmehallen*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Dahle, G. (2016). *Blekkspruten*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Dahle, G. (2017). *Sesam sesam*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Fiske, A. (2014). *Alle har en bakside*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Fiske, A. (2019). *Hvordan lager man en baby?* Oslo: Cappelen Damm AS.
- Friis, P. (2019). *Barns seksuelle leker. Hvordan forstå og arbeide med barns seksualitet i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Halvorsen, L., & Olsen, M., T. (2015). *Wilma har to mammaer*. Larvik: Liv forlag.

Harris, R., H. (2006). *Det er ikke storken! Ei bok om jenter, gutter, babyer, kropper, familier og venner*. Oslo: Omnipax.

Jordahl, J. (2017). *Hannemone og Hulda*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Kvam, M., H. (2012). *Filiokus og Blåmann-Klåmann*. Stavanger: Hertervig Forlag.

Rydell, M., B. (2017). *Emma sier nei!*. Larvik: Liv forlag.

Rygg, E. (2005). *Jeg sa ikke kom inn*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.

Sellevåg, E. (2016). *Vondt i magen*. Oslo: Kolofon forlag.

Silverberg, C. (2014). *Hur görs bebisar?* Olika förlag.

Torgersen, T.W. (2003). *Kroppen*. Oslo: Aschehoug & co.

Aasland, M., W. & Rygg, E. (2009). *Jeg er meg – min meg. En bok om kropp, gode og vonde følelser, ulovlige hemmeligheter og berøringer*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Filmer og nettsider

- Barne- ungdoms- og familiedirektoratet & Gyldendal Norsk forlag. (2018). ”Jeg vet” En digital læringsressurs som har hensikt å forebygge vold og seksuelle overgrep mot barn. Hentet 2. april 2019 fra <https://www.jegvet.no/barnehage>
- Blå kors. (2016). *Bok og film «vondt i magen»*. Hentet 13. april 2019 fra <https://www.blakors.no/ressursbanken/vondt-i-magen/>
- Stine Sofies Stiftelse. (2011). *Jeg vil vite - Et læringsverktøy om vold og overgrep* Hentet 14. februar 2019 fra <https://jegvilvite.no/>
- NRK super. (u.å). *Kroppen min eier jeg*. Hentet 4. april 2019 fra <https://tv.nrksuper.no/serie/overgrep/MSUE10003517/sesong-2/episode-1>
- Redd barna. (u.å). *Undervisning til barn og unge*. Hentet 4. april 2019 fra <https://www.reddbarna.no/jegerher/verktoy/undervisning-til-barn-og-unge#6>
- RVTS. (2018). *SNAKKE - Samtalehjelp til deg som er bekymret for et barn*. Hentet 4. april 2019 fra <https://rvtssor.no/aktuelt/191/lansering-samtalehjelp-til-deg-som-er-bekymret-for-et-barn/>

Pedagogisk verktøy

- *Metodisk verktøy for barnehager. Forebygging av vold og seksuelle overgrep.* Gratis og tilgjengelig for alle barnehager. Blir lagt ut på kanvas.no/kompetanseutvikling våren 2019.
- Schei, S. (2013). *Barnestemmen - Et pedagogisk verktøy med hjelpebøker for barn med vonde hemmeligheter.* Hentet 6. mai 2019 fra <http://www.barnestemmen.no/>
- Tjersland, S., H. (2016). *Familier – Ulike og unike.* Oslo: Gan Aschehoug.

Kurs og foredrag

- **Rosa kompetanse** barnehage er finansiert av Helsedirektoratet og holder kurs om kjønnsmangfold for ansatte i norske barnehager og barnehagelærerstudenter. Rosa kompetanse har siden 2006 holdt kurs om normer, kjønn, identitet, seksuell orientering og inkluderende praksis.

Kurs kan bestilles ved å ta kontakt på epost: rosakompetanse@foreningenfri.no eller på telefonnummer: 23 10 39 39.

Hentet 15. mai 2019 fra <https://www.foreningenfri.no/rosa-kompetanse/rk-barnehage/>

- **Pia Friis – Barns seksuelle helse og forebygging av seksuelle overgrep**

Kurset inneholder blant annet;

- hva er normal seksuell lek og atferd hos barn?
- hvordan kan vi møte denne leken i barnehagen?
- hvordan sette grenser for leken og hvordan støtte barn i å sette grenser for egen kropp?
- hva skal man snakke med barn om?
- hvilke ord og begreper kan brukes?
- hvordan kan personalet møte foreldrenes ulike syn?
- hvordan kan vi lære barn hva som er lov og ikke lov av berøringer fra voksne

Kurset egner seg både til personal- og foreldremøter, og varer i 2 timer. Om ønskelig kan kurset utvides med gruppeoppgaver slik at totaltiden blir 3 timer. Kursholder kan også stille

opp på planleggingsdager. Kurs kan bestilles ved å ta kontakt på epost: kurs@kanvas.no eller på telefon via Line Ellefsrud Fornes: 99 51 25 52.

Hentet 15. mai 2019 fra <https://www.kanvas.no/kurs/barns-seksualitet-og-forebygging-av-overgrep/>

- **Margrete Wiede Aasland – Barns seksualitet og forebygging av seksuelle overgrep**